

HÉTSZILVAFÁ ÁRNYÉKÁBAN

(Ady Endre osztálygyökerei)

Irta: BÖLÖNI GYÖRGY (Páris)

Az alábbi közlemény bevezető fejezete annak a nagyterjedelmű Ady-monográfiának, amely Bölöni György főmunkatársunk tollából *A z i g a z i A d y* címen először tisztázza véglegesen Ady Endre szerepét és jelentőségét a magyar társadalom-, illetve irodalom-történetben. Bölöni György monográfiájának súlyát azonban nemcsak ez adja. Jelentősége ugyanilyen nagy a magyarnyelvű társadalomkutató írások háztartásában. Először adja költővel kapcsolatban — legendák és hamisítások bozótján áttörve — tényleg történeti és tényleg anyagelvű módszerrel átvilágított életrajz példáját, amely megjelenítő erővel hozza életközelségbe a multat, tisztázva annak minden a jelenre vonatkozó összefüggését is. Bölöni György határkövet jelentő művének részletes ismertetésére legközelebb visszatérünk. (Szerk.)

Ady Endre Szilágymegyében született: Érmindszent, 1877 november 22. A Szilágyság az én hazám is. Tenyeremen az a föld, mely Ady Endrét szülte és a század végén magán hordozta, honnan családi, emberi és szociális gyökereit szivta.

Szatmár, Bihar, Kolozs között feküdt a régi Magyarország Szilágyvármegyéje Erdély kapujában. Ma Románia a megye, megnőtt nagyon, megduzzadt: Judetul Sălaj. A Máramarossziget—budapesti vasutvonal kötötte össze ezt a földet a nagyvilággal. A háború előtti Magyarországnak erre futott legtarkább vonata. Teherkocsikba zsufolt bőgatyás tót aratók, halinás ruthén famunkások, bocskoros románok, cifra szűrös magyar parasztok, bőrkabátos zsentrik, városias kereskedelmi utazók, csizmás magyar birtokosok, nagyszakállú pajeszes zsidók: a vonat a feudális Magyarország társadalmi és néprajzi keresztmetszetét jól megmutatta.

Amint a vonat áthaladt a délibábos nagy Alföldön, lecsöndesedve közeledett a keleti országrészek felé. Nagykárolyban egy lomha kis vicinálisra szálltak át azok, akik Szilágymegyébe igyekeztek. A Szilágyságnak ez volt minden összeköttetése Nyugattal.

Ezt a földdarabot kifelejtették gondjaikból és árvaságra kárhoztatták azok, akik Magyarország sorsát intézték. Sem különösebb hadi, sem politikai, sem gazdasági érdekeik nem fűződtek ehhez az országrészhez és hagyták, hogy a befolyásos nagybirtokosok a kis vicinális útját kacs-karingósra panamázzák. A magyar feudalizmus ezzel a megyével sem bánt gondosabban, mint az ország sok más darabjával. Dédelgetett föld a Szilágyság soha sem volt és csak a maga erejéből igyekezett szegényesen bekapcsolódni az ország művelődésébe és a haladó életbe. Igénytelen vármegye sovány multtal. Sem történelmi, sem szociális, sem irodalmi históriája nem terhes. Mindössze két nevezetesebb írója volt. Ilosvay Selymes Péter, „Toldi“ első szerzője és Kölcsey Ferenc, a félszemű, óvatos reformer, a „Himnusz“ költője, nekem véletlenül ép atyámfia. Bölöni lány volt az anyja. Szilágymegyét ugyancsak kellett keresni Magyarországnak földrajzi abroszán.

Amint a vicinális átdohogott a szatmári sikon, Szilágyban Tasnád alatt feltüneztek az első dombok és messziről ködlöttek Erdély felől az első hegyek. Az Érmellék peremén jártunk, a régi Magyarország és Erély határán, a hajdani történelmi Partiumban. A vasut mentén akácfa. Búzatáblák. Poros, sáros országutak. Tatárosan öt lóval nyargal az urasági igás szekér. A vonat mentén alig látszik ház. Egy állomás: Szakácsi. Innen jó félóránnyira északra egy kis falu: Érmindszent. Ady Endre szülőfaluja. Ma sincs vasutja, még az erdélyi népszerű Méra-autójárat is elkerüli. A háború előtti magyar helységnévtár ezt tudja róla:

„*Érmindszent*: Ady-tanya, Bencze-tanya, Berkovics-tanya, Borzás-tanya, Kávásy-tanya, Molnár-tanya, Oroszhalom, Lepey-tanya és Récsy-tanya. Szilágyvm. tasnádi járás. Ház 147. Lakos: 789 magyar és oláh.“

Kis falu volt Érmindszent Erdély és az Alföld érintkezésénél. Románok és magyarok lakták. A lakosság nagyrésze görögkatolikus, 185 lélek református, aztán római katolikus, vagy harminc zsidó s néhány evangélikus. A románok többségben voltak, mint az egész megyében, de a magyarok kisebbségi voltukra nem szerettek ráeszmélni. Az államfenntartó rend tudta, de hivatalok, megyei urak nem tulságosan látszottak észrevenni, hogy a szalmafedeles „oláh“ házacskák lakói többen vannak ebben a megyében is, mint a zsidó vagy cserepes magyar házak lakói. De ment minden a századvégi magyar élet receptje szerint simán a maga útján. Képviselőválasztások idején a román parasztok azoknak a tollát tűzték fel, akik fuvarban, napidíjban, pálinkában a legtöbbet fizettek. És szavaztak Szilágyosomlyón a román nemzeti párt jelöltjeivel szemben báró Bánffy Dezső miniszterelnökre, vagy a függetlenségi rabonbán Ugron Gáborra vagy Barabás Bélára. Zilahon a szabadelvű Széll Kálmán jelöltjével, gróf Károlyi Mihállyal szemben, a Kossuth-párti Lengyel Zoltánra vagy az Érmelléken a magyar ébredők ösére, a lófuttató és kártyás kormánypárti Szemere Miklósrá.

Tulhatalmas nagybirtokok a megyében nem voltak. A Bánffyak, Wesselényiek, Béliak és más mágnáscsaládok csak néhanapján vettek részt a megye életében, ha képviselők vagy főispánok voltak. A megye ki volt szolgáltatva a birtokos és nemesi középosztálynak. Nagy latifundiumok, mérhetetlen papibirtokok hatalma ide nem ért. De a nagy közbirtokok, s néhány mágnás uradalom ereje is elég volt, hogy igába hajtsa a kiscsillós zsellért, földnélküli parasztot.

Ebben a Szilágyban különleges szerepet játszott az Érmellék, ahonnan Ady Endre származott. Az erdélyi és síkföldi lélek ezen a nyugati területen érintkezett és keveredett. A zilahi megyegyűlésekre beözönlő érmelléki birtokosok beszédmodora, mozgása, sőt ruházata is elütött az Erdélyhez nőtt szilágyoságiakétól. Az Érmellék ha nem is műveltebb, de haladottabb mentalitású volt. A birtokosok életmódja módosabb és gavallérosabb. Viselkedésükön alig látszott az erdélyi középosztály kasztszerűsége. A sikon termékenyebbek voltak a földek, mint sokhelyt a hepe-hupás Szilágyban és a megyének ez a része nemcsak földrajzi fekvése szerint esett közelebb a Nyugathoz, de a valóságban is jobban együtt forgott a világmindenséggel. Bent a megyében az elmaradt feudalizmus ülte meg a kopott kuriákat, a földet turó magyar és román falvakat, de errefelé érezni lehetett a kapitalizmus erősebb lehelletét, a pénz erejét, a bankokat, a spekulációt, a börze idáig csapkodó hullámain.

Az érmelléki uri tanyákon igen vigan éltek. Sohasem busultak. Dáridók folytak, Gyurkovics-lányokszerű bakfisgenerációk duhajkodtak. Sokszor gazdát cseréltek egyes földek és a régi nemesi családok uralkodó rendje új és új rétegekkel bővült, nagybérloők, beköltözött birtokosok, újföldesurak, telepedtek soraikba. A kapitalizmus hatalmát hirdették a

tényleges uralkodó rend képviselői: a legtöbb adót fizetők, a megyei virilisek. Bevándorolt molnár-ivadékok ezerholdakat szereztek, falusi paraszttá vedlett kurtanemesek újra nagy kuriák urai lettek, ideszakadt új nemességű szász családok ivadékai zsugorin rakták élire a garast, ha kellett szorgalommal, ha kellett asszonyoknak tett szolgálatokkal növelték a vagyont, hogy a bensülött nemesi családok mellett egyszer majd vagyonukkal vagy óvatos politikai taktikával utódaik a megye élire kerülhessenek. Itt a síkon már megtermett a dohány, ami nemcsak újabb jövedelmi forrás, de jelenti a fináncokkal való bajlódás ravaszkodásait, a dohánytermelők külön moráljának születését, csempészfurfangok kivirágzását, amik úgy hódítottak errefelé, mint hajdan a rablóromantika.

Az Ermellék uralkodó osztályának egészen alsó lépcsőin helyezkedett el Ady Endre családja, mely a hegyek közül huzódott a síkra régi eredetű, de elkoldusodott hétszilvafás kurtanemesekként.

Szilágymegye történelmében a megye monografusa szerint (Ady hajdani tanára, Petri Mór: „Szilágymegye Monográfiája“) 1400 körül szerepelnek először az Adyak, akik Od, Ad, Adi, Diósadi néven nevezik magukat. Az ősrégi középszolnokvármegyei család a mai Diósad községben volt birtokos. Az Odyak, Adyak, amint a megye történetirója véli, bizonyos Nagy-Guthi Boldizsárnak az ivadékai, aki 1323-ban a Guthiak és Haraklányiak őseivel osztozik. Nem hőstetteik, hanem állandó birtokperpatvaraik őrzik emléküket, mint az ország legtöbb nemesi családjának. Amerre a történelem pergamentjei elérnek, fentmaradt az emléke annak az Ady-ősnak is, akit Ady Endre büszkén avatott költő ősévé: egy bizonyos Barla deáknak. Ady legendát szőtt alakja köré. A történelem azonban másként lát: ez az Odi Barla arról nevezetes, hogy (1442 február 22-én) zálogba veszi tizenkét aranyforinton Nagydobai Rud Antal ódi birtokrészeit.

Évszázadokon keresztül elforgácsolódnak az Ady-birtokok, földdarabokká zsugorodnak össze az amugysem nagy dominiumok és az Adyak lassanként kiesnek a megye irott történetéből s megszűnnek tényezők lenni. 1805-ben szerepelnek még egyszer, de akkor már adófizető nemeseknek írják össze őket, mint akik gyalogos hadkötelesekként tartoznak katonáskodni. És Szentkirályról Adi Györgyöt, Pétert, Bálintot és Istvánt, Nagymonból Bálintot és Jánost gyalogosoknak veszik fel a fegyverforgató adózó nemesek névsorába.

Ady családja tehát a történelem emlékei szerint, de a valóságnak is megfelelően a kis, kurtanemeseké. Ady Endre is ilyeneknek tudta őseit, és magát egy lecsuszott familia ivadékának, melynek sokja ugyan soha sem volt, de volt már többje is, mint az akkori jelenben. Irásaiban mindig ezt hirdeti magáról s egyik önéletrajzában írja: „Régi vagyonos és rangos helyzetéből hamarosan lecsuszott a család s már a XVI. századtól kezdve a jobbféle birtokos nemes úr kevés közöttük, de annál több a majdnem jobbágysorsú, bocskoros nemes“. Amikor pedig házasodni készül, így ír (1914 június 26-án) leendő apósának, Boncza Miklósnak: „Családom Diósadi és Hadadi Ady-család, kissé lecsuszott, elszegényedett, de szüleimnek értékes kis birtokuk van...“

Hogy Ady folyvást emlegette családját és ősi voltát, rátarti kérdése ép' ebből az elkoldusodásból eredt. Ez tévesztette meg azokat, akik a kisnemesi lélekbe bekukkintani nem voltak képesek és Adyban a magyar hatalmon lévő és uralkodó osztály reprezentánsát látták. A kurtanemes, csaknem bocskoros Adykat semmiképpen sem lehet az uralkodó osztály tipikus képviselőivé megtenni. A kurtanemes Adyknak Szilágymegyében sohasem jutott hely a megyei urak osztzkodásánál. Szilágymegye a régi Kraszna és Középszolnok megyékből alakult. És ha vé-

gignézzük évszázadokra visszamenőleg e két megye tisztviselőinek, tehát „urainak“ névsorát a máig élő és a magyar impérium fennállásáig a megyei életben szereplő családok között, az alispánok, főjegyzők, szolgabírák, sőt megyei esküdtek soraiban egyetlen Adyt sem találunk. Az Adyak tehát sohasem voltak vármegyei kiskirályok, megyei hatalmaságok és nem sorolhatók a szokásos uralkodó nemesi osztályba. Olyan hétszilvafások ők, akiket csak akkor vettek észre igazán, amikor megyei tisztujításoknál fogdoszták a voksokat vagy amikor képviselőválasztások alkalmával a kortések seregszemlét tartanak és felvonultatják a mezei hadakat. A megyei urak élete előttük folyik le, de abban ők nem vesznek részt, nem tényezők, csak nézők, akik a statiszta szerepét játsszák. De éppen ezért, mert közfunkciókat nem viseltek és a korpusz jurisszal nem tömték a fejüket, családjuk mindig rá volt szorulva, hogy minden tagja a saját élelmességével teremtsen existenciát magának az apai anyai ágról esetleg rájuk maradt kis földcskék mellé.

Ady emlékében úgy éltek az Ady-ősök, hogy kedvelték a bort, az asszonyos kalandokat, a könnyebb és vidámabb életet és inkább szerettek földet veszejteni, mint vagyont szerezni. Ady Endre apja, Ady Lőrinc sem valami régi, nemesi Ady-birtokon gazdálkodik Érmindszenten, hanem azon a negyven és néhány holdon, amit felesége, Ady Endre édesanyja, Pásztor Mária, Kabay Gábor nevelőapjától kapott és örökölt. Sőt Ady Endre nádfedeles, földes szülőháza sem Ady-ház, hanem Kabay birtok.

A kurtanemes Adyakat — Ady Endre szerencséjére — semmiképpen sem lehet az uralkodó osztály tulajdonságaival teleaggatni. Hiszen ők csiszárkodó szántóvetők, kupec kisbirtokosok, akiknek életfelfogása és észjárása nem sokkal távolodik el a módosabb földturó parasztétól. A bocskoros nemes, ahogy szegényedik és paraszti sorsba visszahull, érzi paraszti származásának emlékeit, minthogy a jobbágyfelszabadítás után az elszegényedett nemes is őrizte hajdani osztályuralmának emlékét. Én sokszor beszélgettem bocskoros, gatyás falusiakkal, akik panaszkodtak, hogy: „még sem tette jól az a Kossuth, hogy felszabadította a parasztot“; elszegényedett „cidevant“-ok voltak.

Ha az Ady-ősök nem csiszárkodó birtokosok, akkor apai és anyai ágon zsoltáros könyvet és bibliát forgató református papok. És bizony, ezek egy költőnek százszor alkalmasabb ősapák, mintha megyei vicispánok volnának. De a régi Magyarországon a vidéki életben a megyei hivatal jelentette az igazi hatalmat és méltóságot — még az állami hivataloknál is különben. És így nem csoda, ha a kisföldű és bibliás Adyakat is ez a vármegyei közéleti uralmi vágy fűtötte. Ady Lőrinc — Ady sokszor megírta s apja is sokszor elmesélte — szolgabíró szeretett volna csinálni fiából, hogy a család keserűségét, félrecsuszottságát Ady Endre szolgabíró-voltával megváltsa és a megyei életben uralkodó rangra s hatalomra tegyen szert. Bármennyire lemosolyogható kívánság is harminc-negyven év távlatából az Ady Lőrincé, benne volt abban a dinasztia alapító álma. Ady Lőrinc szolgabíró kívánságát a család osztályhelyzete magyarázta és ez megfejté Ady Endre egész lényét. Amint a földhöz jutott, meggazdagodott parasztból lesz a zsiros paraszt, a kulák, úgy lett a kisémmizett, de egyszer hatalomra került kurtanemesből a megyei oligarchia. Az ellenforradalmi Magyarország története igen kézzelfoghatóan mutatja meg ezt, mert az ellenforradalmi korszak a hivatalokból kiszorult, jórészt nemesi származású éhes középosztály új honfoglalása. A földnélküli parasztban mérhetetlenné nő a földéhség, a kisenemesnél kielégíthetlenné a hatalmi vágy. Hiszen ő emeli szavazatával állásokba az erősebb középosztálybelieket, a felette álló urakat és ő-

maga nem juthat befolyásos hivatalba, még a mindenfajta összeköttetések és panamák előszobáiba se. Ha a kismemes nem osztálya felsőbb, igazi uralkodó rétegébe tör fel, akkor a hatalmon kívül álló a felette állók ellen fordul, ezek osztályuralma ellen, hogy nemesi-polgári-feudális hatalmukat megtörje.

Ady Endre nem kért részt apja szolgabírói kívánságából, nem maradt bent a megyei osztályérdek keretében, de ezeken kívül ez uri rend felette uszó hatalma ellenfeleként s ezt dominálóként igyekezett elhelyezkedni. A költő Ady bocskoros nemesi eredetének szálait sohasem vágdosta el. Sőt innen ered a mindenkivel szemben való felülkerekedés vágya, ami fütötte... „Templomba, iskolába, hirnévbe, női szüzességbe — írja magáról — elsőnek akartam belépni.“ Ady feltörekvésében, dölyfjében, szinte cézárománikus zsenijében a taboros lázadás, az Achim Andrásos gög, a hétszilvafás olthatatlan uralmi vágya gyűl össze négyszáz év előtti kismemes lázadó osztály-ösének, a nagyurakat karóba húzó Dózsa Györgynek paraszti forradalmává. Amikor Ady azt írja: „Dózsa György unokája vagyok én — Népert síró, bús, bocskoros nemes, — Hé, nagyurak jó lesz tán szóbaállni — Kaszás népeimmel, mert a Nyár heves. — A nyár heves s a kasza egyenes...“, — a bocskoros Adynál e Dózsa Györgyös hivalkodás nem játék. A dálnoki születésű lófőnemesben — Georgius Dosa Siculus de Makkfalva in Sede Maros Existende, — annak osztályhelyzetében és forradalmi lázadásában Ady a saját maga lázadását élte át a pénzes, gögös, hatalmas urak, a nála rangban, hatalomban és a pénzben különb grófok, püspökök, az egész feudális Magyarország, de kiszélesítve: minden pénzes nagyur, Ady szótára szerint a pénzes keresztények és pénzes zsidók, a Tőke, az „Arany“ ellen.

Hatvany Lajos Adyt mindig, mint az urat, a zsentrit, az uralkodó osztály reprezentánsát emlegeti, aki *osztálya ellen* fordult, „Vajjon azokhoz tartozott-e — írja, — akiknek magvából szakadt ugyan, de akik ellen fordult s akik őt ezért — el kell ismerni — teljes joggal gyűlölik.“ Vagy másutt: „Vannak lélekcserező napok, amikor a megtört osztály öntudat réseiből, szökken ki a művészet csodavirága. Ezért van, hogy Diósadi Ady Endrének, Achim András barátjának, Esze Tamás komájának, Dózsa György igazánci unokájának vértforraló nótáira — hiába is fáradnak ártirogatásukkal a legraffináltabb virtuózok — sohasem fognak rágyujtani Szapolyai Jánosnak seregében.“ (Hatvany: Ady a kortársak között.)

Hatvanynak igaza van a konkluzió igazságban, de téved Ady forradalmi beállítottságában, amikor Adyt minduntalan, mint a hatalmon lévő feudális nemesi osztály képviselőjét mutogatja és így ítéli meg Ady egész lényét, versei forradalmi kisugárzását, Ady viselkedését és tetteit. Ady családja sohasem volt a hatalomban sütkérező zsentri és Ady nem a hatalmat gyakorló magyar uriosztály képviselője. Ellenkezőleg: *Ady a hatalmat áhító kisemmizett kurtanemes*. Innen ered határtalan urhatnámsága. Az úr nem dölyfös, mint Ady volt. Az legfeljebb gögös. Az az „uri gög“, amit Adyban nem ismerői folyvást tapasztalnak, a kicsorduló paraszti dölyf zsenis keveréke. A bocskoros Ady, de a *zseni* Ady néz át dölyfösen a nagyurak feje felett. Ady nem árulja el osztályát, mert ennek az uralkodó osztálynak tulajdonképpen nem is tagja. Ady származásában az uralkodó osztály legalsóbb fokán állva a koldus urakat s az alattuk állókat tüzei harcra a nagy urak ellen, a parasztokat és azokat a kismemeseket, akiknek századok alatt kicsuszott talpuk alól a föld s akik a nagy uraknak csaknem olyan ellenségei, mint a kisérdő parasztok, egykori jobbágyak, akiktől csak a hajdani kutyabőr különböztetné meg őket, ha ugyan ez is el nem kallódott. Ady Lőrinc, Ady Endre apja,

feleségének negyven-ötven holdján hetyke, pompás, karakán magyar, zsarnoki kis Csák Máté, de kint az osztályfórumon kicsiny figura az uralkodó rend sakkabláján, ahol ide-oda tologatják a futók, bástyák s egyéb hatalmas figurák között, kiknek helyét családja számára, kívánná elfoglalni.

Ady Lajos Ady Endréről irt könyvében megemlékezik arról, hogy Adyt nyolcadosztályos diák korában „fájdalmas mellőzés“ érte: nem választották meg önképzőköri elnökké. De az „okot“ Ady Lajos elhallgatta. Pedig az elnök egy Somogyi Kálmán nevű jótanuló diák lett, ügyes, igazi „zsentri“ fiú. Ady „demokrata“ pártot szervezett ellene. Már ilyen korán ellenzékbe került, mégpedig osztály alapon, az uralkodó renddel, a befolyásosabb és uribb zsentrivel szemben. Annak, aki Ady osztályhelyzetét vizsgálja, kár lenne emellett a jellemző diákadat mellett elhaladni s annak ismernie kellene a vidéki magyar társadalom akkori kasztrendszerét. Én tudom, hogy a falusi szatócs fiát nem tehetem meg a fiánáctól képviselőjévé. És ha véletlenül forradalmi költő lesz belőle, nem állithatom, hogy a nagytőkések fiainak joggal kell őt gyűlölniök. Hatvanynak Adyban, a falusi kurtnemes fiában nem lehet az uralkodó rend kimondott junkeres reprezentánsát látni, ha még annyiszor is emlegeti Ödöt, Adot, Diósadot. Ady nem azért kérkedett mindezzel, mintha ez a jelen hatalmát jelezte volna kezében, hanem éppen azért, mert csak ennyi maradt meg a hajdan is problematikus uraságból és a nádfedeles, földes-szobás szülőháznál, a dohánypajtáknál és a negyven-ötven holdnál semmi több nem volt a háta mögött. Ady tehát valójában nem osztályának árulója. Nemcsak revoltáló magyar, de bármiként is forgatják a szót magyarázói, forradalmár. Forradalmi lényének ható ereje nem az osztálya elleni lázadás, hanem harc az egész uralkodó rend ellen, mely az Adykat éppen annyira kisémmizte a hatalomból, mint Dózsa György egész seregét. Ady ezt írta Petőfiről: „Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsüggedt, koldus nemesség és az eleven pórság közül kell jönniök az új, vezető magyaroknak.“ És Ady Endre magára gondolt, amikor ezt írta.

Amennyire inkább csak hiú kérdés volt az Ady-ösök emlegetése, a prédikátoros, zsoldáros ösökkal való előhozakodás annál kevésbé tetszelgés, hanem valóság. Erdélyi családokban, ha generációkon át református papok vannak a családban, begyökeresedtek bizonyos szokások és tradíciók. Ezek a zsoldáros emberek a mai intellektuelek őseletét élték. Az ilyen családokban külön világnézet születik. Ady kálvinistasága is egyenes lelki pedigréje. Ezt ő szabad fórumú szellemiségnek tekinti és ha kell, kálvinistasága a sajátmaga által épült külön vára, ahova behúzódhatik. De kálvinistasága sem egyszerű, épp mint uri volta. Nem zsoldáros korlátoltság, nem álpuritán kvekerezés. Ady bibliás lelkét katolikus szelők ugyancsak meglegyezték. Anyai nagyapjuk, Pásztor Dániel, aki érmindszenti református lelkész, összeveszett egyházi felsőbbbségével és elment a szatmári katolikus püspököt szolgálni. Ady Endre többször megírta önéletrajzában, hogy gyermekkorában kivették a primitív kálvinista iskolából és katolikus elemibe adták. A református Ady a nagykárolyi katolikus gimnáziumban végez négy osztályt s csak azután kerül a zilahi református kollégiumba. Mikor egy diákcsiny miatt kicsapatás veszélye fenyegeti — sokszor mesélte Belzebuboskodva, — kispapnak ajánlkozott a jezsuitáknak Kalocsán: „Egyszer életemnek egy csunya fokán, — Pap akartam lenni Kalocsán“. Ady reformátussága tehát semmiképpen sem a szent bibliát olvasó álmos gyülekezeté, de a szellemi frondöröké, akik éppen ezért, mert öntudatra ébredők: lázadók. A hitben így sokkal jobban észreveszik a valót, a lényegest és megkülönböztetik

a sallangtól.

Amint a gyerek Ady kikerül a falu-Érmindszentről a szülői háztól, diákéveit két ellentétes városban éli le. Diákkora a szatmári svábos és katolikus Nagykároly, az Ermellék fővárosa és a magyar civis és kálvinista Zilah, a Szilágyság fővárosa között telik el. A diák Ady észrevette bennük a szellemi, nemzeti és szociális hajtóerőkben a különbséget.

Sokszor láttam télen hóval borítva, nyáron porban uszva az alföldi várost, Nagykárolyt. Várost? Annyira várost, amennyire azzá tette házainak sokasága és Erdély közelsége. Széles uccák, földszintes házak, sváb boltosok, hig-ború kocsmák, nagy kertek, nyáron jóillatú bodzák, akácok és orgona virágok. Alvó vidék, magyar város a porban. Van benne iromba emeletes ház is, a vármegyeháza, mert ide, a nagy Szatmármegye nyugati sarkába rakott magának székhelyet a vármegyei zsenri, hogy függetlenebbül élhesse ki magát, mint a megye másik városában, a fejlődni kezdő, haladó, zsidós és merkantil Szatmáron. Van itt más nagy emeletes hodály is, a város más büszkesége, a honvédkaszárnya. Komoly, régi templomból jóhangú harang szól: a római katolikusoké. Messzibb két más torony harcol egymás mellett, egymás ellen: a görög-keleti és a görög-katolikus. Egy keskeny ucca a zsinagóga felé vezet: van ebben a városban mindenféle faj és felekezet. A város ereje a hajdani sváb telepések. A megyeház roskadozó zsenri családok menedéke. A románságnak a Tisza felé idáig nyulnak már elmagyarosodó nyelvzigetei. A román öntudatot ébren tartja a nevezetes memorandum-pőr.

A város közepén kis tér, „liget“, pár gondozatlan öreg fával és elavult gyöpevel. Nem messzi egy ódon emeletes ház: a kegyesrendiek gimnáziuma. Az első négy osztályt ebben tanulta a kis diák Ady Endre. Messzib, a város déli része felé, amerre a vásárokat is tartják a latifundium jelzi az ősi városban, a családi fészekben, öröklött hatalmát: nagy parkkal uri kastély, a Károlyiaké. Ide látszik a majtényi sík. (A családi kriptában Károlyi Georgie, a magyar népköztársaság elnökének, Károlyi Mihálynak édesanyja.) A kastéllyal szemben a térről egyenesen befut egy kis ucca: a második-harmadik házban akkoriban dr. Jászi Ferenc orvos lakik. Kurtanadrágos fia, Jászi Oszkár, Adynak a vallásórakon társa. A városban van terményszövetkezet, szeszgyár, vannak bankok és posta. A postafőnök fiát Madzsar Józsefnek hívják. A gögkatholikus templommal csaknem szemben egy földszintes ház alacsony ablakából sovány, érdekes arcú, sötét haju hölgy tekintget ki, olcsó eleganciájára ráköszönnek udvarlók és gavallérok: Kaffka árvaszéki ülnök özvegye, aki Margit lányát várja haza a piac sarkáról, Dullin néni nevelőintézetéből, ahol ez a Marchisiu görögkatholikus esperes lányával barátkozik: Itóka (Kémeri Sándor), a feleségem.

Egészen más karakterű város Ady második diákhazája: Zilah. Jókötésű kis erdélyi város. Itt is van megyeháza, kaszárnya, itt is vannak orgonaillatok és templomok. De itt kálvinista csizmadiák gyártják a csizmát, kálvinista tímárok cserzik hozzá a bőrt, zömök tatármagyarok járják szorgalmasan a szőlőhegyek pincéit és isszák szaporán a borát. Zilah valamikor szabad királyi város volt. Iparos polgársága még ebből az időből alakult ki és a város így őrizte meg civis jellegét. Kálvinista volt Zilah gimnáziuma is. Itt érettségizett 1896 júniusában Ady Endre. Amikor én az év szeptemberében mint ötödikes diák az iskola padjaiba kerültem, a kollégium falai sugározták magukból nevezetes diákjának, Ady Endrének emlékét. Négy éven át 1900-ig osztálytársam volt itt Ady Endre öccse, Lajos. És tőle mindazt tudtuk, ami Ady Endre körül tör-

tént. Ady Endre Debrecenben jogászkodott ekkor. Majd ujságíró lett. A helybeli „Szilágy“ című lapban, ahol első kísérletei is megjelentek, olvashattuk néha egy-egy cikkét, versét. Néhány hónapot Zilahon töltött egyszer, egyik ügyvédi irodában dolgozott, mint jogász. Szereplése, nők körüli forgolódása, lumpos kalandjai a régi diák emlékéit újabb nimbuszal vették körül. 1899-ben egy verskötete is megjelent Debrecenben „Versek“ címmel. 1900 januárjában pedig a nagyváradi „Szabadság“ munkatársa lett. Nyolcadosztályos diákok olvastuk cikkeit és nem is annyira, amiket irt, mint inkább példájával, hogy ujságíró, szerepelni kezdő ember igen hatott reánk. Cikkeinek fiatalos merészsége és városias liberalizmusa alól sem tudtuk magunkat kivonni.

A zilahi iskola szelleme, de az egész város arca az én időmben is ugyanaz még, mint Ady Endre idejében. A kollégium két öregedő épület. Ezek mulva az egyik iskola helyére az uccai frontra a Lechner Ödön tervezte cigánypalotás kollégium került.

A gimnáziumban Ady egykori kedvenc tanára, Kincs Gyula az igazgató, aki a haladottabb városiasságot képviselte a vármegyével, a megyei urak eléggé elmaradt politizáló hadával szemben. Az iskola „az államilag segélyezett ref. Wesselényi kollégium“, megértőn és gyűlölködéstől menten nevelte diákjait, de a tanításokban, melyekkel a magyar polgárosodás utját egyengette, ott tündöklött a nemzeti kultúra és a féltve őrzött nemzeti magyar állameszme. Ez a tanítás nem volt uszító hazafiság: türelem volt és jóakarató elnézés, óvatosság és huzódozás a probléma felszínre dobása és megoldása elől. Ady a hazai földről és a liberális iskolából nem hozott magával nemzeti gyűlölséget, de nem hozott engedékenységet sem. A félelmet hozta, a századeleji magyar intellektuel tépelődő problémáját, hogy a hatalmassággal fenntartott nemzeti-ségi kérdést hogyan lehet egyszer rendesen és józanul megoldani.

Zilah tisztes kicsi város volt Ady diákéveiben, komolyabb kisvárosi jelleggel. A megyei urak hatalma nem ütött rajta rést. Ezek beözönlenek a megyegyűlésekre, tisztujításra vagy megyebálra, kimulatják magukat kivilágos kivirradatig, aztán felszedelőzködnek, ki vonaton, ki négylovas hintón, féderes kocsin vagy falusi bricskán és átadják helyüket a városi uraknak és polgároknak. Zilah korán felaggatta magára a magyar vidéki városiasság jelvényeit. Mint az iskolai földrajzban tanították, vásárcsarnoka is volt, sőt ártézi kutja és városi kövezete amolyan macskakövekkel, melyek generációkon át csufjárásúvá tették a zilahi kisasszonyokat. Vigak és búfelejtők itt az emberek. Kis kocsmákban szívesen elnótáznak a nagyobb diákokkal az iparosok és vásáros emberek. A népszerű Rácz Gyuri cigányprimás és Lingó nevű kisbögös muzsikája mellett, sokszor elmulat és borozgat a nagydiák Ady Endre. Általában bor és nótatermő ez a város. Egy fiatal árvaszéki ülnök, Balázs Árpád kezdi uri cigányként termésbe hozni a magyar nótafát.

Zilahon minden szereplő ember kálvinista, bár szépszámú hivekkel katolikus plébánia is van. Református a főispán is, aki unokája a jobbágyfelszabadító Wesselényinek és épp akkor készülődnek, hogy Fadrusz János alkotásában szobrot emeljenek neki a főtéren. Kálvinisták Zilahon a kereskedők és ha van is zsinagóga, kevés a zsidóság, mert szombaton van a hetivásár, nehogy a zsidók befészkeljék magukat a református boltosok közé. Fenn a város felett a Meszesen, a Csucsáig nyúló nagy hegyen és köröskörül mindenfelé a város körül a lakosság román. És Zilah a zsidómentes vásárnapokon ébred „történelmi hivatásának“ tudatára, amikor leözönlenek a hegyekről a román parasztok és a piacon is alig hallik magyar szó. Jönnek ezek a románok, ha nem is Tuhutura büszke útján jönnek ám, de itt vannak a magyar földesurak jobbágy-

csalogató telepítéseivel, amikor tatár-török dúlás után a román parasztokat édesgették beljebb elárvult földekre magyar jobbágykezeket pótolni. Zilahon, a vármegyei központban nyoma sincs, mintha a magyar nemzetiségi politika ellen a románság szerveződnék. A román nemzetiségi párt akciói tehát inkább Zsibó vidékéről indulnak ki, ahol basesti Papp György a vezér, vagy Szilágysomlyó mellől, Badacsonyból, a Maniak családi fészkeből, vagy a szatmári határszélről, ahol két testvér, Lucaciu László és Konstantin, már veszedelmes „agitátorként” szerepel a magyar közvélemény előtt. Az egész vidék románsága nemzeti nagyságként őrzi emlékét egy nagy fiának, a Román-Baksán született Simeon Barnutiunak, aki mielőtt Jassyban lett volna az egyetem bölcsészeti karának tudós tanára és a román népnevelés mestere, az 1848-as román szabadságmozgalom szellemi vezére és a román néphez intézett balászfalvi kiáltvány megalkotója volt. Hogy a románoknak itt született ez a Pestalozzija és Eötvös Józsefje, a magyar urak bizony nem is tudják és hírét is elfelejték a hajdani veszedelmes paraszt dászkálnak.

A zilahi kollégiumban azonban a magyarok mellett a román diákok megférnek békességben. Ugyanazokon a padokon, ahol Ady Endre ült, pár osztállyal felette, az ő tanáraitól tanul Maniu Gyula is, aki a román nemzeti párt vezére és az új, nagy Románia miniszterelnöke lesz.

Ady diákévei e két eltérő jellegű kis város, Nagykároly és Zilah között telnek el, de ezek mögött örökké megmaradó és mély benyomást tesz rá a falu. Amiket falun a természetből meglátott, nem természeti szépségekként maradnak meg benne. Az Ér, Kraszna-árok, a szérüskert, temető, Bencze-domb, erdők, utak, rétek, nádasok, a láp világa, mint átélt lelki élmény jelentkezik, de nem mint naturális természet. Annál reálisabb minden emlék, amit az ébredező falusi gyermekéveiből megőriz és mindaz, amit gyermekkorból és diákéveiből egy primitív társadalom ismeretéként visz magával.

Ady parasztokat és megyei urakat látott maga előtt, vagy később városi urakat és iparosokat. Annak a társadalomnak, mely lelkében felvetődött, legalsó fokán a falusi zsellér állt, a földnélküli, házhelyes, vagy párhordas paraszt. Aztán a tanyai kis gazdaságban a béres, a kocsis, a gazdasági cseléd, a földmunkás, akik az urral együtt fogják meg az eke szarvát és együtt néznek szembe a primitív gazdasági vállalkozás természeti és gazdasági esélyeivel, faggal, jéggel, szárazító nappal. A megyei urakat látta maga körül s rajtuk túl a minden hatalmat kezükben tartó országos urakat. A társadalmi kizsákmányolást a nagybirtokon át érezte és a maga félreszoritottságán is észrevette a magyar feudalizmus hatalmát. A földért harcoló és földdel harcoló kis urak és parasztok éhsége, kapzsisága és pénzáhitozása tölti be a gyerekkorát.

Ady nem ismerte a proletárt. Kisvárosokban legfeljebb inasokat látott, amint füttyörészve vitték haza a talpalt cipőt vagy a módosabb diák frissen vasalt nadrágját. Ezek az inasok Munkácsy-képek típusaként jelentkeztek előtte, de szociális nyomoruságuk fedve maradt. S különben is távol esik a mai ifjumszűk művelődni vágyó, felszabadult és öntudatos formájától. Mindenképpen ez volt az a kor nemcsak a messzi Szilágyság eldugott városában Zilahon, hanem egész Magyarországon, amikor a testi munkától való irtózást és a kézi munka lenézését semmi sem fejezte ki jobban, mint a középosztálybeli apának az a fenyegetése a fiához, hogy „inasnak adlak”. Az iparosvilág valójában a soha ki nem alakult magyar burzsoázia kispolgárságaként éldegélt és a halálát hozó nagy üzemek, gyári racionalizálások lehetőségei még nem is fenyegették. Az inasból legény lett és ő is igyekezett a kapitalizmus rendszerébe illeszkedni, munkaadóvá válni, hogy a zilahi timár vagy csizmadiaszinben

áruhelyet kapva kis profitokat szerezzen a tőkéstársadalom kicsiny világvásárjában.

Mindenképpen az 1896 — Millénium — előtti Magyarország elhanyagolt, elmaradt, kezdetleges vidéki élete volt ez a világ, Ady diákvilága. Igazi gyár, ipartelep, nagyobb kapitalista vállalkozás munkaszövevénye ismeretlen volt Ady előtt. Nem látott bányát, kohót, füstölgő gyárkémenyeket. A gép és misztikum a s az ipari bérmunkás életrobotja sohasem volt tapasztalt, csak sejtett és képzelt előtte. Szocialista mozgalmak vagy agrármozgólódások sem történtek a megye területén, mindössze néhány aratósztrájk kísérlet tót napszamosok közt valamelyik hitbizományon. A diák Ady a magyar feudalizmusban élt bent és elsősorban a maga félretoltságát érezte az uralkodóosztályban, az uri rendben. A nagy kapitalizmusnak még a konturjait sem foghatta fel. Még nem kritizálón és nem öntudatosan nézi a magyar világot. Fiatalon és önfeledten elmerül benne: hazafias verset ír és magyar nóták mellett vigan elborozgat kis kocsmákban ő is mint többi diákcimborái. Hogy azt a társadalmi rendet, mely a szilágysági vidéken, urakban és parasztokban, földesurakban és földnélküliekben jelentkezik, meg is lehetne és meg is kell változtatni, 1896-ban hol volt arra még Magyarországon a véres akarat? A paraszt sajogva viselte az uri jármot. A merkantil zsidóság a polgári házasságnak ujjong és liberalizmusa, minden ereje az egyházpolitikai törvények védelmezésében merül ki. Ha itt-ott szociális harci szellő kél, azt Ausztria ellen irányítják a kuruc lapok. A magyar feudalizmus azt hiszi, hogy örökéletű. Megingathatatlan. A szocialisták „Népszavá”-ja még hetenként megjelenő kezdő sajtóorganum. Így is rátaposnak a kakastollas csendőrök. Ma Marx-szal ébredhet a kis diák, de akkor hiába volt lefektetve az osztályharc-elmélet a „Kapital”-ban, azt csak majd a magyar szovjet fordítottatja le 1919-ben mgyarra. Marx és Engels nevezetes kiáltványát sem forgathatná Ady Endre, a zilahi kis diák, mert Bokányi Dezső akkor bajlódik csak (1896), hogy hevenyészett fordítása megjelenhessék Budapesten Vass József könyvkereskedőnél.

MUSSOLINI AZ OLASZ LIRÁBAN

(Adalékok a mai diktátor-kultusz lélektanához)

Fordította: MÁRIA BÉLA

LEONARDO SZIRISGALLI: KÖSZÖNTÉS

*A te lépteid alatt kő és vizek
megtalálták értelmüket
és új virágok nőttek e napon.
Visszatérsz a fénybe,
hol mindenki terád figyel
és követi a te törvényeidet.
Mint a pacsirta a mezőhöz,
hű hozzád a gondolat.
Ime, előtör a föld szívéből
az imént vetett gabona.*

ORAZIO NAPOLI: REPÜLÉS

*Angyalok! tartsátok vissza
a szeleket, villámokat, mennyköveket!
Ne háborítsátok a tengert!*

*Most nyugodt a fa: sashoz
hasonlóan, mely hegyes kövön ül,
repülve törsz fel a magasba:
Csupaszem ember.*

*Az ég megnyitotta ajtaját:
hegyek és szigetek megmozdultak.*

ENZO CARLI: MUSSOLINI A NÉP KÖZÖTT

*Itália: minden plébániának
megvan az ő védőszentje,
minden városnak, falúnak
vértanúja: egy fekete ing,
mely szétrongyoltan lobog
két virágos pártzászló között.*

*Es a falvak útjain,
amikor a nap felszárítja a deret,
menetelnek a fasiszták:
a fekete göröngyök között a friss trágya illata érzik
és énekek hangzanak el a reggelben.*

*

*A fasiszták, amikor úgy érzik,
hogy elérkezett a halál órája,
a tagsági könyvet kezükbe szorítják
és fekete inget öltenek magukra.*

*Egy trombita vigyázott harsog
a hősi halottak békés lakóhelyén,
miközben a bajtársak tisztelegnek
és „jelen“-t kiáltanak.*

*Igy hatol be Mussolini
az egyszerű nép szívébe,
mely hőstettekre szomjúhozik.*

*Es mi, Mussolini, szeretünk,
a te vándoréhoz hasonló orcáért is,
mely az esőtől, sártól, lövészároktól
csepegő hadi acélsisak
alól tekintett le ránk:
a te égő fekete
céllövészhez méltó szemeidet,
karodat, mely pihenésül
vezetni tudja az aratógépet is.*

*Es akkor érezzük
hogy igazán közülünk való vagy
a legelső közöttünk
a mi anyánk szülötte —*

*

*Mint mi: csukaszürke
ruhát öltesz, fekete
inget és hívsz bennünket.*

*Markunkban a régi bajonettel
veled együtt masirozunk!*

CSEHSZLOVÁKIA A DEPRESSZIÓ JEGYÉBEN

Irta: KOVACS KAROLY (Pozsony)

Az éppen elmúlt 1934. esztendő Csehszlovákia gazdasági helyzetében alig jelentett számottevő változást. A gazdasági válság mélypontját ugyan átmenetileg a cseh kapitalizmus is maga mögött hagyta. A múlt év tavaszán és nyarán a gazdasági élet egyes területei depressziós tüneteket mutattak fel. Ez a könnyebbülés azonban nem egy új konjunktúra előjele, hanem csupán egyes iparágak átmeneti és felszínes megélénkülése volt. Az őszi hónapok az egész vonalon újabb visszaesést hoztak, amely a depressziót a múlt télénél is mélyebb válság színvonalára vetheti vissza. Ha a sajtó hangulatkeltő hurrázurnalisztáitól a gazdasági élet vezetőinek gondterhelt kijelentései felé fordulunk, ugyanezzel a tény-megállapítással találkozunk. Így pl. a brüni kereskedelmi és iparkamara közgyűlésén, dec. 3-án Petr elnök kijelentette, hogy „továbbra is a válságban vagyunk, amelyben a viszonyoknak egy bizonyos konszolidációja következett be, jóllehet nagyon alacsony színvonalon.“ Ezeket a józan hangokat azonban nagyon sokan szívesen engedik el a füllük mellett. Különösen az év utolsó hónapjaiban az értékpapírok árfolyama rohamosan emelkedik. Legelől járnak természetesen a hadiüzemek. A Skoda, az augsigi vegyigyárak. De ugrásszerűen emelkedtek az állampapírok, a szén-részvények, a Zivno-konzern cukorérdekeltségeinek részvényei stb. is. Maga Trapl pénzügyminiszter volt kénytelen, a szenátus plénumában tartott beszédében (december 4-én) óvatosságot ajánlani. Rámutatott arra, hogy „az egyes termelési ágak helyzetének szerény javulása“ nem indokolja ezt az emelkedést.

Valóban. A csehszlovákiai depresszió a válság legmélyebb pontjából csak jelentéktelen kiemelkedési felületet mutat, amely nagy kilengésekkel minduntalan a már elért legalacsonyabb színvonalra esik vissza. Az éppen lezárult év „szerény“ eredményei nem alkalmasak arra, hogy vérmes reményeket fűzzenek további sorsához azok, akik minden reménytük egy új konjunktúra újjászülő hatásába helyezik.

Az egyes iparágak helyzetét vizsgálva mindenekelőtt azt a szembe-tűnő tényt kell leszögeznünk, hogy határozott javulást csak a közvetlenül vagy közvetve háborús szükségleteket kielégítő iparágak mutatnak fel. Legelső sorban a vas- és az acélipar. 1934 első 9 hónapjában a nyersvas termelés 21 százalékkal, a nyersacél pedig 28 százalékkal volt magasabb az előző év termelésénél. Számokban kifejezve 453.159 tonna nyersvas helyett 533.494 tonnát; 574.184 tonna nyersacél helyett pedig 736.020 tonnát olvasztottak az év első 9 hónapjában. De még ezek az iparágak sem mutatnak egyenletesen felfelémenő tendenciát. Ellenkezőleg a juniusi megtorpanást egyik iparág sem hozta be. Míg májusban a nyersvastermelés 57.197 tonnát tett ki, addig júniusban 54.548, júliusban 51.719, augusztusban 36.142, szeptemberben 54.749 tonnát. Nyersacélból májusban 99.375, júniusban 98.148, júliusban 83.886, augusztusban 92.864, szeptemberben pedig már csak 81.115 tonnát olvasztottak. Rövid felélénkülésről és ismételt tartós hanyatlásról van tehát szó, amely október—november folyamán tovább folytatódott.

A többi iparágakban a helyzet még kevésbé mondható rózsásnak. A kőszéntermelés csupán 1 százalékkal, a barnaszéné 1.02 százalékkal mutat fel magasabb eredményeket, mint a megelőző évben. Ezzel szemben továbbra is katasztrófális a textil-, üveg-, építő- stb. ipar helyzete. A textilipar 150.000 szövőszéke közül mindössze 50.000 dolgozik, de ezek is csak kapacitásuk 46 százalékával. Az építkezések csaknem teljesen

szünetelnek. Míg 1928-ban közel 11.000 házat építettek, 1934-ben csak mintegy 2000-et. Ez 82 százalékos csökkenésnek felel meg, ami tizezrekre menő munkanélkülit jelent. Az Egyesült Államokban az építőipar foglalkoztatásából a gazdaság helyzete további alakulására szoktak levonni következtetéseket. Ha Csehszlovákiában ugyanezt a módszert alkalmazuk, akkor ugyancsak kevés kilátás van arra, hogy a most kezdődő év a depressziónak akár a legfelületesebb konjunkturába átcsapását hozza meg.

Pár hónapig tartó hanyatlás után a munkanélküliség is újabb emelkedésnek indult. Októberben már kerekén 600.000 volt a kimutatott munkanélküliek száma, november 30-án pedig 672.179, csak 18.899 fővel kevesebb, mint 1933 megfelelő hónapjában. Októberről novemberre az emelkedés 12 százalékot tett ki, míg 1933-ban csak 9.7 százalékot. A nemzeti-ségi vidékeken az emelkedés egyenesen ugrásszerű. Míg Morvaországban és Sziléziában 6.7 százalékkal nőtt meg a munkanélküliek száma, Csehszlovákiában pedig 12.6 százalékkal, addig Szlovéniaén 24.8 százalékkal, Kárpátalján pedig 33.1 százalékkal. Emellett köztudomású, hogy a Népjóléti Minisztérium statisztikája nem fedti a tényleges helyzetet. Ennek a kimutatásai szerint ugyanis pl. szeptemberben 48.937 munkanélkülivel kevesebb volt, mint 1933 szeptemberében. Ugyanakkor a Központi Társadalombiztosító adatai szerint a bejelentett foglalkoztatott munkások száma 66.090 fővel volt alacsonyabb. Ilyképpen 115.027 munkás egyszerűen eltűnt a statisztikai kimutatásokból. Az ellentmondás megoldása kézenfekvő, ha a Társadalombiztosító adatait fogadjuk el megbízhatóbbnak és a hiányt arra vezetjük vissza, hogy mintegy 100 ezer munkanélkülit töröltek a nyilvántartásból. A szám természetesen még ezzel a helyesbitéssel sem reális. Hiányoznak belőle azok a százazrek (csaknem félmillió), akik az ipari munka mellett falvakon élnek és fél vagy egy holdas parcelláskájuk révén „birtokosoknak” számítanak. Hiányzik belőle az egész fiatal generáció, amely még nem tudott a termelési folyamatba bekapcsolódni és így a statisztikák számára még nem létezik.

A külkereskedelem sem mutat fel olyan javulást, hogy abból a depresszió konjunkturába átmenésére lehetne következtetni. Ha az összeforgalom szeptemberről októberre 1255 millió cseh koronáról 1313 millióra javult is fel, a Csehszlovákia számára döntő fontosságú ipartermékek exportja 44.5 milliós csökkenést mutat. Egybevág ezekkel az adatokkal az államvasutak forgalmi kimutatása is. Az összbevétel 1934 első 9 hónapjában mindössze 2.24 százalékkal haladta meg az előző év megfelelő időszakának forgalmát. A szeptemberi bevétel azonban már 1.09 százalékkal alatta maradt.

Hanyatlóban vannak az állam bevételei is. Az év első hónapjának bevételei ugyan 1 százalékos gyarapodást mutatnak fel 1933-al szemben. Ezzel a teljesen jelentéktelen növekedéssel szemben azonban szeptemberben 299 millió volt a bevétel az augusztusi 307 milliós bevétel után, ami már 2 és fél százalékkal kevesebb. Semmi kilátás nincs arra, hogy a nemzeti jövedelem, amely 1929-ben 90 milliárdra volt becsülhető és 1930-ban 82.8, 1932-ben 66.3, 1933-ban pedig 47 milliárdra (dr. Hejda szerint 55.4 milliárdra) csökkent, számottevő emelkedést mutasson fel.

A munkabérek és a középrétegek jövedelmének alakulása a gazdasági élet részletes felélékülése ellenére továbbra is süllyedő irányt mutat. A Társadalombiztosító 1934 júniusi kimutatása szerint 2,030.229 munkás és alkalmazott volt bejelentve. Ezek 10.06 százaléka napi 6 cseh koronát, 32.69 százaléka 10 cs. k.-át vagy kevesebbet, 49.64 százaléka 14 cs. k.-át vagy kevesebbet, 62.93 százaléka 12 cs. k.-át vagy kevesebbet keresett. A munkásoknak fele eszerint heti 84 cs. k.-nál nem keresett

többet. Le kell szögeznünk, hogy ez még abban az esetben is alul lenne a létminimumon, ha a foglalkoztatás az egész esztendőre szólna. Pedig távolról sincs így. A munkások örülhetnek, ha az év 6—8 hónapján keresztül foglalkoztatást találnak.

Ez a magyarázata annak, hogy a megélhetési színvonal a depresszió ellenére is tovább rosszabbodott. Különböző fogyasztási szövetkezetek forgalma alapján készült becslés szerint a szegény lakosság vásárló ereje az 1929. évvel szemben 1933-ban 23.24 százalékkal, 1934-ben pedig 27.9 százalékkal volt alacsonyabb. Ha a tagok napi átlagos vásárlása 1929-ben 6.89 cs. k.-át tett ki, 1930-ban csak 6.64, 1931-ben 6.10, 1932-ben 5.87, 1933-ban 5.27, 1934-ben pedig csupán 4.97 cs. k.-át. Általában rosszabb minőségű élelmiszereket, műzsirokat, tejtermékek helyett burgonyát vásároltak. (Ceské Slovo, 1934. dec. 4. száma.)

A falusi lakosság nagy része ugyanebben a helyzetben van. Egyrészt egyenesen érinti az ipar válsága. Hiszen a mezőgazdák egyharmada ugyancsak ipari mellékkeresetre van utalva. Most, hogy ez a mellékkereset a válság következtében jórészt elmarad mintegy 700.000 törpebirtokos havi jövedelme 250 cs. k. körül mozog. Másrészt a mezőgazdasági válság sújtja, amelyen a depresszió és az Agrárpárt nyomására bevezetett gabonamonopólium sem változtatott lényegesen. Ha a föld hektáronkénti hozama meg is nőtt mintegy 12 százalékkal, ez nem javulást jelent, hanem az éhség színvonal stabilizálását. Ha hozzávesszük ehhez, hogy az állami hivatalnokok fizetését nem emelték, sőt Trapl pénzügyminiszter szavai szerint arra a közeljövőben számítani sem lehet, a kisiparosok és kiskereskedők meg a független értelmiségiek jövedelme pedig tovább hanyatlott, világossá lesz, hogy a depresszió nem nyújt kilátást új konjunkturára. Sokkal több joggal tételezhetjük fel azt, hogy rövidesen ismét a válság kimélyülésének engedi át a helyét. Nincs kizárva, hogy a téli leomlás után, amelyet esetleg szezónszerűnek is lehet mondani, a depressziós tünetek újra mutatkoznak majd. De semmi olyan új körülmény nem merült fel, amely a polgári közgazdák egy részének optimizmusát, vagy a tőzsde feltűnő bizakodását igazolhatná. Az pedig bizonyos, hogy ez a depresszió nem fog átcsapni konjunkturába, mint ahogy a fejlődés felfelé menő szakaszában történt. A széles néprétegek vásárlóképességének hallatlan lecsökkenése, az exportlehetőségek egyre leküzdhetetlenebb nehézségeivel párosulva, minden kezdeményezésnek és reménykedésnek szükségszerűen szárnyát szegi.

A depresszióknak egyedül a részvénytársaságok látták hasznát. Az osztalékok a most lezárt gazdasági évben tetemesen megnőttek. Így pl. a Zivno-konzern érdekszférájába tartozó cukorgyárak közül a Schöller cukorgyár nyeresége 3,968. 726 cs. k.-ról 5,405.142 cs. k.-ra emelkedett az 1933—34-es gazdasági évben. A Cseh Cukorgyáré 3,008.352 cs. k.-ról 3, 521.962 cs. k.-ra. Egyedüláll a Szmichovi Sörfőző r. t., amely 17.01 millió cs. k. tiszta nyereséget mutatott ki és 32.5 százalékos osztalékot fizet részvényeseinek.

Valamelyes okuk így legalább egyeseknek valóban van az optimizmusra. Több jel azonban amellettszól, hogy ezt az optimizmust a polgárság vezéreibei csak tettetik. Hangulatkeltés a célja, amely a gazdaságtudomány legújabb sütetű bölcsei szerint a konjunkturának ugyan csak egyik előfeltétele. Megváltozott a világ sora. Most már nem a profittermelés sima menete csalja a tőkés arcára a megelégedettség mosolyát, hanem a mosoly hozza meg a zavartalan profittermelés lehetőségét. Boldogok, kik a tények ellenére is hisznek. Mert a tények mást mutatnak. Így pl. 1934 első 10 hónapjában mintegy 115 gyár üzemének beszüntetésére kértek engedélyt. A szénbányák egy tervet dolgoztak ki, amely szerint

tizezernél több bányászt akarnak a „mezőgazdasághoz visszavezetni“. A „szociálista“ pártok a 40 órás munkahét bevezetéséről szóló törvényjavaslaton dolgoznak. A költségvetésben újabb százmilliókat irányoznak elő a veszteséggel dolgozó bankok és iparvállalatok támogatására. Olyan jelenségek ezek, melyek nem a kibontakozó konjunkturát jellemzik, hanem a válság újabb elmélyülésének előjelei, mint dr. Navrátil az erősen konzervatív Narodna Politika-ban írja: „maga a válság a legérthetőbben mutatja meg a kivezető utat és ez az alkalmazkodás az új, szerényebb viszonyokhoz.“ A nehézség ott kezdődik, hogy ezek a megváltozott „szerényebb“ viszonyok sem állandóak. Egyre gyakrabban változnak meg és egyre szerényebbek lesznek.

Nagyon szembeütően jut kifejezésre ez a pesszimizmus a köztársaság 1935. évi költségvetésében is. Mi sem természetesebb, minthogy ennek aktív volta csak álom. Az adók normális fizetésének fikciójára van alapítva. Így szükségszerűen tényleges deficithez vezet, amelyet külföldi kölcsönökkel egyenlítenek ki. Ugyanez volt a helyzet ebben az esztendőben is, amikor az aktív költségvetés az államadóságoknak 600 millión reülűli növekedését vonta maga után. A jövő évi budget újabb „takarékoskodást“ jelent a kulturális kiadásokban, míg az államapparátus és a hadsereg tételei ismét jelentősen emelkedtek. Egyedül az iskolaügynél 90 milliót tesz ki a „megtakarítás“. További milliókkal csökkentették az iskolaépítési alapot, a különböző népjóléti intézmények, kórházak stb. dotálását. Míg pl. tankönyvek kiadására 1931-ben még 145 ezer cs. k.-át irányoztak elő, a jelen évben ez a tétel csak 12.000 cs. k.-val szerepel. Ezzel szemben a tandíjakból bevenni szándékozott összeget többszöröseire emelték. Így a középiskolások tandíja a múlt évi 9.836.500 cs. k. helyett 45.534.600 cs. k.-val van előirányozva. A felsőiskolák tandíja az 1930. évi költségvetésben 5.136.852 cs. k.-val szerepelt, az 1935. évben már 12.967.200 cs. k.-val. Nyilvánvaló, hogy a tandíjemelés a kulturhatnyatlás egy nagyon fontos momentuma és a vagyontalan néprétegeket teljesen elzárja a továbbképző iskolák látogatásától.

*

Az 1934. esztendő statisztikai adatai egyöntetűen amellet szólnak, hogy a munkabérek nagyarányu leszállítása, az egyes munkásra eső munkateljesítmény fokozása, a cs. k. értékének leszállítása, a gabonamopolium és az autárkiás vámpolitika Csehszlovákiában sem segítették túl a kapitalizmust a válságon. Csak a fogyasztás további zsugorodását hozták meg. Tovább szűkítették azt a talajt, amelyen az új konjunkturának kellene kibontakoznia. Csak az elentéteket mélyítették ki. Nagy társadalmi megrázkódtatásoknak vetették meg az ágát ott, ahol a társadalmi demagógia minden eszközzel közelebb szeretnék csalogatni egymáshoz az osztályokat. Csak a cseh ipmeriálizmus nemzetközi ellentéteit élezték ki. A valamelyest megnövekedett termelés új piacok szerzésére hajtja és ezzel végső eredményben tovább mélyíti ellemondásait.

HOL A BOLDOGSÁG MOSTANÁBAN? „Boldogok azok, akik a hadseregszállítóknak, a lőszergyárosoknak, az ordító politikusoknak, a háborús akarat e végrehajtó közegeiben és emeltyüiben látják a háború okát és nem a lelkek mélyén szunnyadó pusztító ösztönökben.“ (Kosztolányi Dezső: *Mit tegyen az író a háborúval szemben?* Nyugat, 1934. dec. 1—16. 556. o.)

J. R. BECHER: GYORS V. BERLIN (ANHALTER-BAHNHOF)—PRÁGA

Fordította BOLYAI ZOLTÁN

1.

A gyors állt minden ablak tükrözésben.
S a jelt kutattam a kocsik falán,
nehogy bármit elvételék észrevétlen,
amit hazulról nékem szánt „hazám“.

Mond' el vonat, németországi merre
futottál s mind a városok nevét!
És mondjad el, ki lapult e szegletre
s mi üzte honról oly' gyorsan szegényt.

Láttál csatornát, gyárat, órjás hangárt;
mond' mi hírlík a német tájakon?
Szállott az égig — jöjj, mond' te otthonjárt —
egy kicsi piros gyermek-luftballon!?

Meséljed el — mind ismerős — mely utak'
és folyókkal volt találkozásod?
Szemeid az uton miket olvastak?
Mit üzennek ezek az irások?

Beláttál útban a házakba mélyen.
Láttad a férfit, mint görnyedett
és egy asszonyt, suttogó beszédben —
mond' el nékem a gyötrelmeiket.

Mond' el, hogy a telegráf zongorája
melletted zúgva miket zengetett!
Láttad, hogy suhint a paraszt kaszája
s amint távol egy gyermek integet?

Drezdán alul sleppek kusznak az Elbén
lomhán, de rajtuk alig rakomány.
A szükség egy — a város, falu telkén:
szenved ma minden német tartomány.

Allnak-e még fészkekben a gólyák
a schandau-i templomtornyoson és
a ligetet még mind csószók óvják?
s oda még mind „TILOS A BELEPÉS“!?

Te nem mulasztod megmutatni nékem
a messze távol kék szalagzatán
a vándort, aki pihen az útszélen
édes álmú almafalomb árnyán;

s egy másikat a sínek között éppen.
Mozdonyod morzsolva széttapodta,
fagyott vére még rajta a keréken:
magát eléd mond' mi miatt dobta?

A te füstöd felhőzte az erdőket.
Füstben szólt rád szemaforok karja:
megálltál. S újra cikázott mellőled
állomások számlálhatatlanja.

Ó futball pályák! Bénaszárnyu malmok!
 Ó mi mindent láttál szemtől-szembe!
 Mond': — sokan „fúrják“ a mai uralmot,
 ahogy hírlík itt az idegenben!?

„Német üdv“-öt hozol te német express?
 Az emelt öklök üdvözlétét hoznád?
 Avagy híred már ma csak ez az egy lesz:
 Heveinktől buzog Németország!?

2.

Igy álltam ott, nyugtalan, kérdéstelen.
 Már rég a perron egész kiürült.
 Mit vártam? Ugy tűnt: bent a szerelvényben
 még embereknek tömkelege ült.

Kiszálltak. Mind a bajtársaim voltak,
 kiket nem láttam már nagy ideje.
 Láttam magam, amint körükbe fogtak
 és a gyors mellett megyek kifele.

„Hogy' jöttetek“ -- kértem -- „volt útlevélték?
 Csak nem voltatok láthatatlanok?“
 Elbeszélgettünk és szálltak az élcek,
 s ezután történt a legszebb, legnagyobb:

hajnalt az egyik felrázott nevetve
 és reám szólt: „miért nem sietsz, hisz'
 pár perc és indul. Fogadok már telve
 a gyors, a gyors, Hans, amely haza visz.“

HEGEL A MAI NÉMETORSZÁGBAN

Irta: MÁRK VIKTOR (Berlin)

Már a németiség képességeinek végső megfeszítését követelő világ-háború előtti években tanúi voltunk a hegeli tanok újraéledésének, miután ezek, a kozmopolita és liberális szellemű újkantiánizmusnál sokkal alkalmasabbnak mutatkoztak a valóság tényleges erőjátékainak elleplezésére. Ez az újhegelianizmus azonban, melynek bevallott célja új szellemi erőforrások nyitása volt, különösen a háború után kapott lábra és léte igazolásául a német faj mélyiséges idealizmusára hivatkozott. Ez volt azután az a mozzanat, amit a hitlerizmus később bőségesen kiaknázott olyképp, hogy az élet anyagi és reális feltételei mindjobban elhomályosulnak a hitlerista rendszer tulajdonképpeni célkitűzései javára. Az újhegelianizmus németországi elterjedésének hagyományos oka is van. Itt mindig elevenebb volt Hegel hatása, mint bárhol Európában, nem beszélve arról, hogy a hegelianizmus baloldali irányzata Németországban vezetett a marxizmushoz. Az újhegelianizmus viszonylagos önállóságát és így szerepét megkönnyítette az a körülmény is, hogy például Olaszországgal szemben Hitler még túlságosan rövid ideje van uralmon ahhoz, hogy a különböző szellemi áramlatokat egységesíthesse: sőt valószínű, hogy a hitlerizmusnak nem is lesz önálló filozófiája, hanem megelégszik azzal, hogy a Heideggertől Kronerig terjedő idealista áramlatot avassa mint-

egy állami filozófiává, ami annál is inkább valószínű, miután ennek a bölcselkedésnek különböző irányzatai úgyis a rezsim filozófiai igazolására s a marxizmus eszmei szétmorzsolására törekednek.

A hegelianizmus újjászületése Németországban a Kanttól Hegelhez való visszatérést jelenti s valójában az újkantianizmus és hegelianizmus változatos keveréke alkotja a tartalmát azoknak a filozófémáknak, melyeket két vonás jellemez: az egyik, hogy szemben állnak a hegelianizmus racionális magvával: az egyetemes fejlődés gondolatával; s a másik, hogy a dialektikát pusztán gondolkodási módszerré szűkítik.

Az alábbiakban Kroner spekulatív-, Liebert tragikus- és S. Marck kritikai dialektikáját vesszük szemügyre.

Kroner, vagy a spekulatív dialektika Richard Kroner a badeni újkantiánus iskolából emelkedik ki Rickert, Bauch és másokkal együtt. Az ötödik Hegel kongresszuson tett nyilatkozata szerint a hegelianizmusra nem a fenomenológia alapján tért át, hanem azon a történeti úton, amelyet maga a filozófia is megtett Kanttól Hegelig, Fichtén és Schellingén keresztül. A fenomenológia útját különben is elzárta előle az a körülmény, hogy — Husserlt és M. Schelert nem is említve — azt a nyíltan hitlerista bölcselő Martin Heidegger foglalta le előtte, aki különben is tagadja a dialektikának az újhegelianizmus által hangoztatott felsőbbségét. Mi Kroner valódi célja? Nem a történelmileg megértett Hegelhez, hanem a spekulatív metafizikához való visszatérés, amely szerinte az elévült kanti (vagy újkantiánus) kriticismus elfoglalására hivatott. Így, amikor egy Ottmar Spann a kapitalizmus romantikus bírálóira hivatkozik (pl. Adám Müllerre), s általában valami romantikus hangnem jellemzi az ő és eszmétársai elméleti írásait, ugyanakkor Kroner a filozófia területén végzi el ezt a romantikához való visszatérést. Szemében a pozitívizmus, újkantiánizmus lapos filozófiák, akár csak a felvilágosodás korabeli bölcséleti iskolák, s amint azok idején, úgy ma is egy újromantikus mozgalomnak kell felülkerekednie, melynek Nietzsche és Soeren Kierkegaard az előfutárai. A racionalizmus ugyanis még idealista formájában is visszariasztó a mai polgárság gondolkodója számára. Nem az első eset... Az újplatonikusok a hanyatló antik világban szintén csak félig restaurálták Plátót; a polgárság és minden mai Plotinosa ugyancsak félig restaurálja a hegelianizmust és a kantiánizmust, illetve abban a mértékben, amennyiben ez a filozófia — pontosabban: némely önkényesen kiválogatott és értelmezett mozzanata — alkalmas, társadalmi gyakorlata elméleti igazolására. „Hegelt megérteni annyi, mint megérteni mely konkrét határvonalakat nem haladhatunk, túl“ — jelentette ki Kroner. E kijelentés parafrázisaként írhatjuk: „Hegelt restaurálni annyi, mint megmutatni mely konkrét határvonalakat nem haladhat túl a polgárság“.

Alapvető művében (*Kanttól Hegelig* I. 16. o.) filozófusunk a következőket írja: „Kantnál a gondolat önönmagába összpontosul, hogy az Énben találja meg magának a világnak az alapjait; Fichténél az Én mélységeiben az Istent fedezi fel. Schelling, Giordano Brunozhoz és Spinozához hasonlóan a világban találja meg az Istent. Hegel végül a végtelenből, az isteni Énből építi fel a világot. Ezen az úton nincs megállás; aki elindul rajta azt a gondolat mozgása magával sodorja“.

Ez az idézet igazolja, hogy Kroner mennyi irracionalizmust visz belé a német klasszikus idealizmus és különösen a hegelianizmus értelmezésébe. Ezt az irracionalizmust frazeológiája semmiképp sem titkolja. Például ilyesmit mond: „Hegel irracionális, mert dialektikus, mert dialektikája módszerré változott, amely racionálissá teszi az irracionaliz-

must, mert a dialektikus gondolkodás irracionális stb.“ Avagy: „Hegel gondolkodása ugyanolyan mértékben racionális mint amennyire irracionális, szupraracionális vagy antiracionális.“ Amiből persze következik a várt konkluzió: „Hegel kétségtelenül a legnagyobb irracionalista, akit a filozófiatörténet valaha is ismert; előtte egyetlen gondolkodó sem volt képes annyira irracionalizálni a fogalmat és annyira megvilágítani a fogalom által azt, ami a legirracionálisabb.“ (II. 271. 2. o.) Ezek szerint a dialektika racionális formája egyszerű módszertani mez; a dialektika, mint az élet maga (figyeljük meg, hogy tobzódna az élet szó körül modern filozófiai írónk!) — irracionális. Ez az a vonatkozás, amelyben a polgári gondolkodó lemond magáról a jól felfogott polgári értelemről. A racionalizált-irracionálissá lett dialektika ereje így abban rejlik, hogy az értelem fölött áll (II. 282. o.); a végtelen kinyilatkoztatásává válik, mely örök isteni lényege. Mert mint Kroner mondja: „A logikusan megismert világ nem lenne világ többé. Isten nem lenne alkotója többé, hogyha a vallásról vagy világról beszélő ember a logikus elemekben nem találna igazolást és megerősítést.“ (II. 296. o.) Visszatérés a középkorhoz — a korporációk idejéhez, (nemcsak a szavak egyszerű találkozásáról van szó!) — abba a korba, melyben a filozófia a theológia engedelmes szolgálója volt.

Kroner bölcséletének további alapvető mozzanatai: 1. A dialektika leszűkítése kizárólag az irracionális kifejezést szolgáló spekulatív dialektikára. 2. Ebből következőleg egy irracionalista sőt misztikus idealizmus, egy spekulatívnak mondott metafizika, mely valójában theológia.

Marx és Engels azt állították, hogy a hegelianizmus misztikus burka alatt felfedezhető a racionális mag. Kronert egyedül ez a misztikus burk érdekli, ahol a dialektika két nem szükségszerűen összekapcsolt mozzanat vegyüléke: egy racionális-logikus s a formális logika törvényeinek alávetett burk és egy irracionális, misztikus s az intuitív gondolkodásra utaló tartalomé. (Itt egy Schellingtől kölcsönzött elemről van szó: az intellektuális intuícióról.) Amint látható Kroner egyszerűen kiforgatja a hegelianizmus formáját és tartalmát s ezért érthető amaz első Hegel-kongresszuson tett nyilatkozata, mely szerint mesterének legfőbb érdeme a megismerés és a hit közötti különbség áthidalása. Így misztifikálja el Kroner azt, ami már el volt misztifikálva, egy olyan műnyelv segítségével, amelyet a „profánok“ bölcselőknek, a bölcslethez szükségesnek s a bölcsellettől elengedhetetlennek hisznek. Így éri el rövid uton azt a „gondolati mélységet“, amely fiatal és eleven egyetemi professzoraink előtt irigylésre méltó eszménynek tűnik föl.

Tanulság: Amily' mértékben a tőkés rendszer veszít létjogosultságából és észszerűségéből („minden, ami észszerű, létező; minden, ami létező, észszerű“: Hegel), olyan mértékben válik idealistává, sőt misztikussá a polgári gondolkodás. Sőt a fasiszta szakaszban egyik leglényegesebb törekvése: még jobban elmisztifikálni s megfosztani tényleges tartalmuktól a valóság olyan kategóriáit, mint: természet, munka, állam stb.

Liebert, vagy a tragikus dialektika Kronernél még inkább eltorzítja a hegeli dialektikát Arthur Liebert, s ez az eltorzítás annyira jellegzetes, hogy rövid összefoglalása is elegendő gyökerei és célzata megértésére. Mindenekelőtt Liebert a metafizika területén marad; a dialektika nála csupán apriori szükségesség és irányelv a metafizika megismerésére, kritikai eszköz annak lényegébe való behatolásra (*A világ és a dialektika szelleme*, I. IX.), s a metafizika intellektuális, morális, vallási, esztetikai vezető eszméi által a Logos kinyilatkoztatásává, vitális szükségessé válik. Liebert szemében a dialek-

tika módszer amaz ellenmondások végtelenségig való fejlesztésére, melyeket az áthidalhatatlanság axiomatikusan felvet. Szerinte Hegel megtorpant a feleúton; mert ha az ellenmondás elvét valódi határáig viszi úgy rájön arra, hogy az ellenmondások összeegyeztethetetlenek. „A harmonikus elrendeződésbe vetett remény nagyratörő álom“ (I. XV.) „a technika és közgazdaság, a társadalmi harcok, a gigászi kereskedelmi és ipari szervezetek százada olyan világfölfogást és életbölcseletet követel, amely elvon bennünket a kontemplációtól és a lét klasszikus felfogásaitól.“

Liebert kihangsúlyozva a „tragikum értelmét a dialektikában“ oda következtet, hogy új alátámasztást kell nyújtani a kanti dualista világfelfogásnak. A maga metafizikai felfogásában nem is sejti a konkrét történelmi ellenmondásokat, illetve — helyesebben kifejezve — örök ellenmondásokká avatja azokat, hasonlóan a híres kanti antinómiákhoz, különösen a „Sein“ és „Sollen“, a „lét“ és a „kellő“ alapvető dualizmusához; ebben a vonatkozásban Liebert kevesebbre becsüli Hegelt Kantnál.

Filozófusunk lemondva a valósághoz való mindennemű visszatérésről olyan formalizmusba esik, amely a valóság irracionális jellegének megállapításához vezet; más szóval az értelem nem hajlandó elismerni a fogalmak s a létezés konkrét történelmi jellegét. Így Liebert állást foglal a tulságosan száraz és lapos racionalizmus s a hisztorizmus ellen, amely könnyen az egyes (osztály-) tragikumok átmeneti jellegének felismeréséhez vezet. Humanizmussal vádolja Hegelt, azzal a humanizmussal, amely a legmélyebb válságba jutott és némi megvetéssel beszél a nagy idealista „humanizáló pánlogizmusáról“. Ebben az utóbbi ítéletben Nietzsche egyik kedvenc szólamának („legyünk kemények“) távoli visszhangját fedezhetjük fel és elkerülhetetlenül felidéződik a hitlerista vezérek kulturális felfogása: — Hans Johst — (a Porosz Költő Akadémia elnöke és Hitler u. n. önéletrajzának (Mein Kampf) sajtó alá rendezője) a következőket mondhatja Schlagger c. drámájának egyik náci hőszével: „Ha a kultúra szót hallom, felcsapom a revolverem biztosító reteszét.“ Göbbels viszont: „A Harmadik Birodalom irodalma vagy misztikus, hősi és háborús lesz, vagy nem lesz“.

Liebert formalizmusa gyakorlatilag a tehetetlenséghez vezet és emiatt találkozik és keveredik össze álrendszerében dialektika és misztika, „a belső és külső események ellenállhatatlan nyomása alatt“. Mert amint megállapítja: „A racionalizmus és misztika egyesülése a metafizika lényegéhez tartozik“.

A tragikus dialektika néhol heroikus hangokat üt meg, de a kétségbeesés ama heróizmusáét, amely egy hanyatló osztály hangulatában lobog. A tragikus dialektika egy társadalmi osztály vészsikolya, amely nem lát ellenmondásaiból kivezető utat.

Siegfried Marck, vagy a kritikai dialektika A kritikai dialektika az újhegelianizmus egy másik változata, amelynek szerzője szocialistának, sőt baloldali szocialistának vallja magát, (sokáig a szociáldemokrata *Der Kampf* munkatársa), ennek ellenére azonban éppen olyan reakciós elméletet gyárt, mint a fasizmus, buzgó kiszolgálói; hisz' az elméleti kapituláció mindig előzménye a gyakorlati kapitulációnak.

Akárcsak a két fentebb ismertetett rendszer S. Marck is Kanton keresztül jutott el Hegelhez és bölcselete, ahogy ő nevezi „kritikai dialektikája“ egyik kísérlete Hegel és Kant egyesítésének. Ebben haladást jelent a polgári bölcseletnek alávetett iskolákon belül a szociáldemokrácia többi „bölcseletjének“ a Max Adlerék és Vorländerék elméleteivel szemben.

akik még mindig kitartanak a polgári szempontból is elavult újkantianizmus mellett. Ez a „haladás“ annál is nyilvánvalóbb, mivel Marck nem érzi, egyáltalán szükségét, valami ál-marxista műnyelvhez való folyamodásnak.

Micsoda tulajdonképpen a „kritikai dialektika“? Egyszerű elekticizmus, amely a hegeli dialektikát a kanti kriticismussal egyesíti. Marck ellene van a spekulatív dialektikának, azaz a múltban Hegelnek, a jelenben Kronernek.

Jonas Cohn *A dialektika elmélete* c. könyvében (Marck az új kritikai dialektika egyik alapvető művét látja ebben) legfőbb céljául tűzte ki a Hegeli dialektika megszabadítását a racionalizmus illúziójától, attól a hibájától — értsd alatta a monizmust — amely egyoldalúvá teszi s a finitizmus irányába tolja — ezzel táplálva a hegelianizmus zárt rendszerre igényt tartó regresszív kívánalmát. Cohn szinte ellenforradalmi indulattal támadja meg az alkotó negáció elvét, illetve azt a jelentőséget, amelyet Hegel a negációnak s a negáció negációjának tulajdonított. Az érv, amelyet ellene szegez érdekes a maga lapos és hamis volta miatt: a gondolkodásban a pozitív a nagyobb értékű. Még Spinoza híres tételének („Omnis determinatio est negatio“) megcáfolását is szükségesnek véli. Cohn számára a dialektika az Én-ben gyökeredzik, mint Fichténél és Schellingnél; az intuición így nagy szerepet játszik benne, s ténylegesen valami diszkurzív, alanyi és misztikus elmélkedésbe oldódik.

Ez az a vázlatos, a hegeli idealizmus reakciós és haladó mozzanatai ellen egyformán irányított eklektikus bírálat, amelyet Marck elmélyíteni és kiegészíteni iparkodik. Egész egyszerűen a szemére veti a dialektikának autodinamikus voltát (Selbstbewegung); a maga kriticista igényei szemszögéből ezt az autodinamizmust metafizikai föltevésnek minősíti. Akárcsak az e tekintetben Rickert-től kiinduló Cohn, Marck is tagadja az ellentétek harcát, „a negáció alkotó szerepét“; az ellentétek azonosságának ez a tagadása különben elméleti szükséglete a szociáldemokráciának: az ellentétek harca ellen a különbségek kanti szintézisét szögezi le ugyanúgy, ahogy a II. Internacionálé az osztályegyütműködést s a kisebbik rossz, a békülékenység politikáját az osztályharc ellen.

„A kritikai dialektika, — írja Marck, — be kell érje gondolkodásunk szférájával“ (*A dialektika a jelenkori filozófiában*, 1930—31.) Ebben az idealista megfogalmazásban könnyen felismerhető az elmélet és gyakorlat közti régi szakadás, a szociáldemokrácia e sarkalatos hibájának kifejezése, amit a neokantiánus „marxisták“ valósággal dogmává emeltek. Magától Hegeltől, akire Marck hivatkozik, vesszük kölcsön a választ a dialektika ilyenyszerű megcsonkítására, mely azt a tudat szférájának területére, a megismerés folyamatára szűkíti. Éspedig: „A megismerés nem távolodhat el a világtól, a pusztá elvontságok területére; ellenkezőleg, fel kell dolgozza, maga alá kell vesse a természet egész tartalmát; a kritikai filozófia (Kant) azt állítja, hogy a természet anyaga hozzáférhetetlen a számunkra; erre azt lehet válaszolni, hogy az állatok bölcsőbbek, mint némely metafizikus: ők magukhoz ragadják és elfogyasztják az anyagi dolgokat“ (*Természetfilozófia*, 29. o.)

A kritikai dialektika nem valami objektív történelmi folyamat kifejezése; csupán az öntudat s még hozzá az idealista öntudat egy mozzanata, korántsem az egyetemes fejlődést, az objektív dialektikát visszatükröző elmélet; ebből az álláspontjából kifolyólag bírálja Marck Max Adler és mások példája nyomán a visszaverődés marxista (-uljanovi) elméletét, (mely szerint a szubjektív dialektika az objektív dialektika visszaverődése a tudatban). Miután ilyenképpen megtisztította a mezőnyt, Marck nekilát a marxista dialektika „bírálatának“, amelynek sarkalatos hibája

szerinte egész egyszerűen az, hogy egyáltalán nem tudományos. Mint a legtöbb szociáldemokrata és némely jobboldali „marxista” elsősorban is tagadja a dialektika és a materializmus közti szükségszerű belső összefüggést. Marx felhasználja a hegeli dialektikát, — mondja. S. Marck, — de egészen más területre ülteti át, mint amilyenre az szánva lett, a legnaivabb és mindenféle metafizikától a legidegenebb realizmus területére (S. Marck, *Hegelianizmus és marxizmus*); s épp emiatt Marx nem volt képes, a jeles szocialista professzor módján, saját módszertanát kidolgozni, úgy hogy a marxista dialektika bírálatánál csak Fr. Engels vulgáris írásait használhatjuk, amelyeket az ortodoxok Uljanovval az élükön hivatalos kánonná avattak. Marck szigorúan bírálja Engelst és még szigorúbban Uljanovot, ám csupa nyájasság a klerikálisokkal és különösen a „dialektikus teológusokkal” szemben: „Sehol sem vitatják annyit a dialektika kérdését mint a vallási gondolkodásban; mivel itt csak az élet megértésének sarkalatos, döntő kérdéseiről esik szó; az ember és isten viszonyának alapvető vallási kérdése egyik sajátos formája a véges és végtelen, a relativ és abszolút viszonya alapvető dialektikus kérdésének, ezért egyáltalán nem meglepő, hogy a dialektikus theológia problémáfelvetési módja a jelenkori filozófiai érdeklődés gócpontja”. (*A dialektika...* I. 94. o.) Így helyezi a szocialista professzor a vallási problémákat a világ közepébe. Az újhegelianizmus dialektikájának, legyen az Kronerrel spekulatív, Lieberttel tragikus, Marckkal kritikai, egyetlen célja: elhomályosítani a válság valódi dialektikáját. És ez a taktika mindig ugyanaz: a társadalmi rendszer válságát az ember és az emberiség állandó válságává szublimálni.

Ha, mint Engels írta (*Forradalom és ellenforradalom Németországban* című művében), Hegel a maga módján azt fejezte ki, hogy a német polgárság a politikai hatalom átvétele, úgy a mai újhegelianizmus azt jelenti, hogy a hatalom elvesztése előtt áll...

AZ ÁTALAKULÁS NAPLÓJEGYZETEIBŐL (1929—32.)

Írta: ANDRÉ GIDE

Legyünk csak utópisták azok szemében, akik nem akarnak hinni a haladásban. Az emberi élet minden javulása kezdetben utópiának tettett ugyanezen aggályoskodó és maradi szellemek előtt.

— „A világ mindig ilyen volt”, mondják; és nyomban utána a következtetés: „És mindig is ilyen lesz.” Mindig voltak háborúk; tehát mindig is lesznek, stb...

Minden marad a régiben. Ezek a szellemek, akik a haladást tagadják szükségszerűen nem is hisznek benne, azért, hogy biztosítsák és megerősítsék a vallás, a család s a haza számukra oly becses eszméit. Nem kevésbé iparkodnak megvédeni előlünk a hagyományt, amelyet az örökösödés útján szerzett tőkékkel azonosítanak. Ah! milyen nehezen szakadnak el az emberek a multtól! Nem is beszélve természetesen a mult eltakarításáról; de csupán elszakadni is milyen nehezükre esik. Már csak a konokságuk, a multhoz való görcsös ragaszkodásuk is erőszakosságra ragadtathat bennünket. Ha legalább hajlandók lennének belátni, hogy az ami valaha támasz volt, ma akadály, és hogy az emberiség nem tud feljebb emelkedni anélkül, hogy el ne rugná magától a létrát, amelyen fölhang. Azonban pontosan szólva ők nem ismerik el, hogy az ember feljebb emelkedik. Annak leszögezése érdekében, hogy az ember nem válto-

zik, nem változhatik, azt hangoztatják, hogy mindig is olyan volt, mint amilyen.

*

Az atlasz-cipőjű Spanyolország sokkal bőszerűbben gyujtogatja fel kolostorait, mint valaha is Voltaire hazája tette. Joggal mondhatni, hogy volt honnan örökölje e kilengéseket és, hogy az Inkvizíció már régóta előkészítette ezeket a megtorlásokat. De nem is szükséges ily messzire visszamenni. Kétkedem benne, hogy ez a dühöngés valódi felszabadulás jele, sajnos! Van ebben valami görcsös, ami nagyon könnyen mulékony-nak bizonyulhat.

Azok, akik ez erőszakosságok miatt méltatlankodnak, mondják meg, hogyan bujhat ki a csibe a tojásból anélkül, hogy feltörnő a héját?

Szeretnék elég sokáig élni ahhoz, hogy lássam az oroszok nagy tervének sikerét és az európai államokat arra kényszerülni, hogy meghajoljanak az előtt, amit makacsul félreismertek. Hogyan is volna lehetséges egy ennyire új, ennyire teljes újjászervezés egy megelőző mély bomlási időszak nélkül? Soha sem fordultam szenvedélyesebb kíváncsisággal a jövő felé. Egész szívemből helyeslem ezt a gigászi és mégis oly' anyyira emberi vállalkozást. Azok, akik a legszívesebben kétkednek a sikerében éppen a *hivők*, akik a legnagyobb megvetéssel viseltettek a kétkedés iránt, mihelyt ez az ő vallásos meggyőződésükre vonatkozott. Nem ismerik el egy az ő misztikus hitüktől anyyira különböző rend hitét; amely anyyira más, hogy egyenesen az övék ellen fordul. S ezzel a beteljesedett, egészen természetes és gyakorlati csodával szemben (noha igazán a szavakkal való visszaélés ezt csodának nevezi) ép' ők játsszák a kétkedőt; habár itt is a terv sikerültének legelső feltétele: eltökélten hinni, hogy sikerülni fog. Távolról sem az értelemmel ellentétben, hanem azzal összefogva, — s az észnek kell itt diadalmaskodnia.

*

A *hivők*ről

Amit akarniok kell, előre kijelölték a számukra. És, hogy az egyzsersmind a legjobb is, ime ez az ami nem képezi majd kétség tárgyát. Semmi kutatásra áldozott idő, iparkodás, — elfecsérelt időnek tartanak azt, amire énünk legértékesebb hajlandósága törekszik s áldozza erejét.

Nem a romok helyreállításáról van szó többé, hanem új építkezésről, olyan talajon, amelyet előbb ki kell próbálni. Mindent ismét szóba kell hozni, meg kell vitatni; nem szabad elfogadni csak azt, amit igaznak találunk és amiből minden miszticizmust kiüztünk. „Miszticizmus“ alatt mindennemű vakhitet értek.

*

A miszticizmus gyűlölete... igen, kétségtelenül. És mégis gyötrelmem misztikus természetű. Hogy annyi szenvedés hiábavaló maradhat, ez a gondolat elviselhetetlen a számomra. Nem tudom, nem akarom elfogadni.

*

A spanyol forradalom, a Vatikán harca a fasizmus ellen, a német pénzügyi nyugtalanság és mindenek fölött az oroszok rendkívüli erőfeszítése... mindez parancsolóan elvon az irodalomtól. Két nap alatt valószínűleg felfaltam Knickerbockernek az ötéves tervről szóló könyvét...

Félórába telik amíg csuszva-mászva leszállnak a felvonógép nélküli bányák mélyére; másik félórába a visszatérés. Öt órai munka, fojtó levegőben guggolva; a paraszt-újoncok megszőknek; helyükbe lelkesen sorakoznak az új erkölcsökben nevelkedett, az előttük megvilágított előrehaladásban segíteni vágyó fiatalok. Teljesítendő feladat ez, amelynek

kedvvel vetik alá magukat. Ah! Mennyire megértem az ő örömeiket!

*

Számos kritikus akadt meg a *Vol de Nuit* című regényhez irt előszavam következő sorain: „Különösen könnyen tudom megvilágítani (*Saint Exupéry*) számára azt a paradoxális, részemre nagyjelentőségű lélektani igazságot: hogy az ember boldogsága nem a szabadságban, hanem valami kötelesség elfogadásában rejlik.“ Nyomban felkiáltottak, hogy ebben az igazságban semmi paradoxális sincs, s hogy ép' ellenkezőleg nagyon régóta elismert és elfogadott (legalább is általuk) s a paradoxális benne az, hogy nekem annyi idő kellett hozzá, hogy rájőjjelek. Nem veszik észre, hogy a paradox benne ép' az: az individualizmus végétén bukkanni rá erre az „igazságra“. Hozzá akarom még tenni, hogy ez az igazság azért nem tetszik előttük paradoxálisnak, mert nem értik meg helyesen; és, hogy egész más jelleget ölt aszerint, hogy az ember előzetesen fogadja-e el, vagy pedig maga érkezik el a felismeréséhez. Amiket az ember maga felfedez vagy újralfedez, azok élő igazságok; a hagyomány arra indít, hogy csak igazsághullákat fogadjunk el.

Végül, ha oly' hiven elfogadták azt, hogy az ember boldogsága az alávétésben rejlik, nem értem, hogy mi háborítja fel őket az öt éves terv etikájában.

*

Amíg csak a dolgok lerongyolódott állapotának, hazug hiteknek, a gondolat gyáva megalkuvásának hitvány palástolását láttam, határozatlan maradhattam, noha mindez egyre gyalázatosabbnak tűnt föl előttem. És mind határozottabban domborodott ki előttem az, ami ellen szívem és értelmem fellázadt és küzdeni akar; azonban nem elégedhettem meg pusztán tiltakozással. . . Most már nem csak azt tudom, hogy mi *ellen*, hanem azt is, hogy mi *mellett* — döntök. És csodálom, hogy azok, akik nemrég szememre vetették a „határozatlanságomat“, mind az ellenkező oldalon állnak. Ch.-L. Philippe általam is idézett levelének következő zárósort olvasták a fejemre: „Légy egész ember: válassz“; mintha nem tartották volna lehetségesnek, hogy az embernek más „választása“ is lehet mint az övék.

*

Jézus korában a társadalmi kérdés még nem vetődött és nem vetődhetett fel. Ha felvetődött volna, a józan ítéletre bizom, hogy melyik oldalra állt volna ő, aki mindig ragaszkodott ahhoz, hogy az elnyomottak és a szegények közt éljen.

*

Egy szinleges kérdésre válaszolva, azt mondta: „Adjátok meg a Cézárnak. . .“ Az emberek annyit adtak a Cézárnak, hogy semmijük sem maradt más számára. Azonban a szegény tudta, hogy mindaz, amit átenged a földi életben „később százszorosan visszafizettetik neki“. El sem képzelhető jobb befektetés!

*

Az új oroszok atheista törekvése az, ami ellenük fordít némely őszintén hívő lelket. Egy isten nélküli világra csak romlás, egy vallás, ájtatosság és imák nélküli emberiségre csak kárhozat várhat, — vélik ők. . . Nem látják be ezek a jámbor lelkek, hogy csak hamis isteneket lehet megsemmisíteni?! Az imádás vágya ott lakozik az emberi szív mélyén.

Azonban a vallás, egyedül az ő vallásuk, a *kinyilatkoztatott*, mondják ezek a jámbor lelkek. Az ember nem ismerheti meg az igazságot csak a kinyilatkoztatás által, amelynek ők a letéteményesei. Isten segítségével nélkül elért minden boldogság és harmónia merényletszerűnek tűnik

fel előttük; nem hajlandók ezeket valódiaknak elismerni; tagadják őket és minden jámborságukkal ellenük szegülnek. Hajlandók inkább boldogtalannak látni az emberiséget, semmint boldognak Isten nélkül; az Istenük nélkül.

*

A szocializmushoz való megtérés tiz éve divatos Németországban, — mondja nekem *Curtius*.

Nálunk a katholicizmushoz való megtérés. Egész röviden „megtérésnek” nevezik; mintha másféle megtérés nem is létezhetne. Jómagam szá-
vem és gondolkodásom szerint mindig is szocialista voltam; még ha megmaradtam is kereszténynek; és ép’ emiatt esett nehezemre egyiket a másiktól elválasztani és még inkább egyiket a másikkal szembeállítani. Magamtól soha sem jutottam volna el ideig. Emberekre és eseményekre volt szükség, hogy okuljak. Ne beszéljenek az én esetemben „megtérésről”; nem változtattam irányt; mindig egyenesen előre mentem; folytatatom; a nagy különbség az, hogy hosszú ideig semmi egyebet nem láttam magam előtt, mint pusztá teret és a magam buzgalmának a kivetülését. Most valami felé irányítom lépteimet; tudom, hogy valahol az én határozatlan kívánságaim megszerveződnek és álmom valóra válik.

(Fordította: Korvin Sándor)

AZ ÚJ TÖRÖKORSZÁG

Irta: LÁZÁR VILMOS (Budapest)

Törökország is azok közé az államok közé tartozik, amelyeknek területét, kül- és bel-politikáját, valamint egész társadalmi, gazdasági és kulturális strukturáját a világháború és az ezt követő változások teljesen átalakították.

Törökország a világháborúban a központi hatalmak oldalán harcolt. A bolgár fegyverletétel után Törökország ellenállása is megtört és 1918. okt. 20-án a győztes Entente-hatalmakkal fegyverszünetet kötött. Törökországban is, mint minden legyőzött államban entente-barát kormány alakult és ezeknek delegátusai megkötötték 1920 augusztus 10-én a Sèvres-i békét. Ez a béke Törökországnak csak európai részeit hagyta meg, különben megfosztotta összes birtokaitól; Konstantinápolyt nemzetközi (francia, angol) haderők szállották meg, leszerelték a Dardanel-lák erődítményeit, Kis-Ázsiát felosztották s a győztes hatalmak igazgatása alá helyezték, Szmírnát és vidékét Görögország kanta. Szíriát francia védelema alá helyezték, Mezopotámiában Irák néven új királyságot létesítettek angol protektorátus alatt. Közben Angorában Musztafa Kemal az Entente-barát konstantinápolyi kormánnyal szemben ellenkormányt alakított és függetlenségi mozgalom szervezésébe fogott. Kemal kormánya jegyzéket intézett a párisi békekonferenciához, melyben tiltakozott a Sèvres-i béke pontjai ellen és általános nemzeti felkelést hirdetve az Entente ellen, megkezdte a hadsereg szervezését és megindult Konstantinápoly irányában. A teljesen erőtlén szultáni kormány engedve az Entente, főleg az angolok nyomásának, Kemalt, mint lázadót in contumaciam halálra ítélte. Miután Kemal csapatai már Konstantinápolyt fenvegették, Anglia görög csapatokkal erősített sereggel vonult a város védelmére. A felkelő csapatok eleinte sikertelenül harcoltak, de később mind nagyobb hadi sikereket értek el. Közben Kemal nagy diplomáciai győzelmet is aratott, mert 1920 augusztus 20-án egyezményt kötött a Szovjetunióval,

majd 1921 március 20-án megkötötték Moszkvában a békét és a barátsági szerződést. Hatalmas szomszédjának barátsága kiemelte Törökországot izoláltságából. Kemal seregeinek győzelmes előrenyomulása mind szorultabb helyzetbe hozta az Anglia által támogatott görög csapatokat, úgy hogy Anglia kénytelen volt 1922 áprilisában tárgyalásra hívni Párisba a török és görög delegátusokat. A tárgyalások sokáig sikertelenek maradtak, de a közben folyó harc végleg meghozta Kemal csapatainak győzelmét. Kemal 1922 augusztusában a Szakária folyónál döntő győzelmet aratott, úgy hogy a görögök kénytelenek voltak fegyverszünetet kérni. A fegyverszünetet Mudániában 1922 október 1-én megkötötték. A hatalom így végleg az angorai kormány, illetve Musztafa Kemal kezébe került. Kemal detronizálta VI. Mehmed szultánt, aki angol hajón Malta szigetére menekült. Ekkor következtek a Lausanne-i béketárgyalások, melyek hosszú hónapokig huzódtak. A Lausanne-i tárgyalásokon robbantak ki az egyes hatalmak érdekellentétei, főleg a mosszuli-kérdés miatt. A brit imperializmus törökellenes álláspontja részben a Dardanellák részben a mosszuli rendkívül gazdag nyersolajtelepek kérdésében nyilatkozott meg és ezen a ponton ütközött a francia tőkés érdekekkel. Érdekelve volt még az U. S. A. is, ki a védnöksége alatt fölállítandó Örményországon keresztül igyekezett magának gazdasági befolyásra szert tenni a Közel-Keleten. Végül hosszú huza-vona után 1923 július 24-én megkötötték a Lausanne-i békét. A szerződés értelmében Törökország megkapta Kelet-Tráciát, a Maricáig, egész Anatóliát Szmirnával együtt. A mosszuli-kérdésben meg egyezni nem tudtak és ezért egyelőre függőben hagyták.

A Lausanne-i béke után Törökország területe 762.975 km², (a háború előtt 1,794.900) lakosai száma pedig 14,000.000, (a háború előtt 21,600.000). A békekötés után a nemzetgyűlés, melyen Kemal hívei, az u. n. Köztársasági Néppárt (*Cümhuriyet Halk Fırkasi*) az egyetlen számottevő párt volt, a szultáni család minden tagját kiutasította az ország területéről. A nemzetgyűlés új köztársasági alkotmányt fogadott el, Kemalt köztársasági elnökké választotta és minden törvényhozó és végrehajtó hatalmat az u. n. *Nagynemzetgyűlés* kezébe tett le. Az alkotmánynak ez a pontja azonban csak papíron van meg, mert ténylegesen minden jog a köztársaság elnökének, illetve Kemal kezében van, aki a hadsereg erejére támaszkodva, diktátorként intézi az ország ügyeit. A nemzetgyűlés és Konstantinápoly helyett a központibb fekvésű Ankarát tette meg az ország fővárosává. Az új török kormány első elnöke *Ismet* pasa lett.

Kemal vasenergiával látott neki, hogy a feudális berendezésű Törökországot a nyugati polgári államok színvonalára emelje.

A török nép — a mohamedán vallásnak az állami- és magán-élet minden ágára kiterjedt és minden újítást gátló befolyása miatt — szörnyű kulturátlanságban és a legsötétebb babonák hálójában élt. A lakosság zömét: a parasztságot, egyformán zsarolta az egyház papja, a korrupciós hivatalnoksereg és a földesurak. Az egyházi és konzuli biráskodás a népet szabad prédának tekintette. Az idegen tőke, aminek szőröstül-bőröstül ki volt szolgáltatva, s kénye-kedvére zsákmányolta ki. A fenekestül rothadt szultáni udvar és a mindenre elszánt hivatalnoksereg lepézelve az idegen vállalkozók által, az egész országot a külföldi tőkések szabad rablóterületévé tette.

Kemal nagy elszántsággal törte meg az egyház hatalmát. 1924 novemberében Abdul Medzsidet, a kalifát elmozdította állásából, a kalifátust megszüntette, 1925 őszén az összes egyházi rendeket feloszlatta és a kolostorokat bezáratta. Az iszlám államvallás jellegét megszüntette és az iskolákban eltörölte a vallásoktatást. Új törvénykönyvet alkotott, amely

majdnem azonos a svjáci törvénykönyvvel. A bíraskodást államivá tette, a közoktatásügyet átszervezte, bevezette a kötelező állami oktatást és az iskolakötelezettséget. Az analfabétizmust minden erővel igyekszik leküzdni. A régi Törökországban az analfabéták számáról statisztika nem volt, de jellemző, hogy bár 1923 óta folyik a harc az analfabétizmus ellen, mégis az 1927-es népszámlálás szerint Konstantinápoly 690.857 lakosa közül 395.531 nem tudott sem írni, sem olvasni. Ez a helyzet lényegesen azóta sem módosult.

1928 szeptemberében törvény törölte el az arab írást és helyébe a latin írást tette kötelezővé; két hónappal később már az összes lapoknak latin betűkkel kellett megjelenniök. A latin írást a „nemzet iskoláiban“ (*millet mektepleri*) tanítják a felnőtteknek, (1930-ban 490.000 embert részesítettek oktatásban.)

Kemal kemény kézzel nyúlt hozzá a családi élet megreformálásához. A hárem-rendszert és a többnejűséget megszüntette és biztosította a török nő szabad társadalmi mozgását és lehetővé tette annak minden pályán való érvényesülését. S hogy a régi uralom emlékei még külsőségekben is eltűnjenek. 1925-ben szigorú törvénnyel betiltotta a fez és a turbán viselését.

Kemal mindent megtett, hogy az országot külsőségekben és kulturálisan egy polgári ország nivójára emelje. Irgalmatlanul elnyomott minden olyan törekvést, ami céljainak útjába állott.

Mit tett azonban gazdasági téren.

Amilyen imponáló határozottsággal és eréllyel igyekezett Kemal céljait kulturális, vallási, családi vonatkozásokban elérni, — olyan tétovázóak és bizonytalanul kapkodóak a gazdasági téren keresztülvitt intézkedései. Határozott céljai a termelést illetően nincsenek. Törökország, mint fejletlen agrárállam fokozottan ki van téve a gazdasági erők játékának. Majdnem évenként változnak azok az irányelvek, amik szerint a török gazdasági élet szervezni akarja. Egyszer, a korai kapitlizmust jellemzően, támogatja a kisipart és a kismezőgazdaságot, máskor intézkedései államkapitalista, színezetűek. Egyidőben propagandát csinál a háziiparnak, majd gépesíteni kezd. Egyszer progresszív adórendszert vezet be, majd pár év múlva a tárgyi adórendszerre tér át. Pár éve megkísérelte nagy állami mezőgazdasági üzemek létesítését, most pedig, pár hónapja minden parasztnak másfél hold földet akar osztani. Törökország gazdaságilag kínszenvedő és sehogysem találja meg az igazi utat.

Törökország a legtipikusabb agrárállam, elenyészően kevés iparral. A régi birodalomban a föld teljesen a nagybirtokosok és papság kezében volt, a paraszt jobbagysorban élt és földesurának mindenképpen ki volt szolgáltatva. Ma a helyzet a következő: — Törökország lakosságának 81.6 százaléka földműveléssel foglalkozik, az iparban foglalkoztatottak száma mindössze 5.6 százalék. Bár az ország földjének kb. 40 százaléka mezőgazdasági művelésre alkalmas 1933-ban mindössze a föld 9 és 1/2 százaléka volt művelés alatt. A mezőgazdasági termelés az ország klimatikus viszonyainál fogva meglehetősen sokoldalú lehetne, de ezek a lehetőségek csak nagyon kis mértékben nyernek kihasználást. Kemal a földkérdést nem tudta megoldani és a paraszti tömegek ma is egyrésztől a félféudális gazdasági rendszer, másrésztől az agrárkrízis malomkövei közt öröklődnek. Az új uralom első éveiben volt ugyan földreform, de ez alig tudta az agrárlakosság 14 százalékát földhöz juttatni. Ezek a parasztnak juttatott földek, silányminőségű, félig terméketlen területek. 1924-től fogva fokozatosan nagy területeket vettek állami kezelésbe és három mintagazdaságot szerveztek. Ezeknek a gépesített nagyüzemeknek terméseredménye messze felülmulta az ország területeinek terméséhoz-

mát, s míg az állami birtokokon 8—9 q gabona termett holdanként, addig a primitív paraszti gazdaságokban mindössze 3½—4 q. Az utolsó években azután az agrárkrízis tornádója végigseprte Törökországot is. A mezőgazdaság fejlődése megállt. A nagymérvű tőkehiány következtében a mezőgazdaság modernizálása lehetetlenné vált. A tőkehiány megbénít minden fejlődést. A nemzetközi tőke az országot még mindig csak nyersanyag-forrásnak tekinti és az ott való elhelyezkedést olyan politikai jellegű feltételekhez köti, amit az ország függetlenségének veszélyeztetése nélkül nem vállalhat. Ennek következtében a török gazdaság politikai protekcionista karaktert öltött, tisztára merkantil színezettel. A jelentéktelen török feldolgozó ipar, mely egy-két nagyobb gyár kivételével alig haladja túl a háziipar mértékét, képtelen még annak a kis szükségletnek is megfelelni, amit a vásárlóképtelen belföldi piac vele szemben támaszt. Így rá van utalva a külföldi behozatalra. A török kormány kénytelen egyrészt bizonyos mennyiségű mezőgazdasági gépet behozni, másrészt pedig szubvenciókkal támogatja a belföldi ipar fejlesztését. Az állami támogatás és szubvenciók rendszere rengeteg állami tőkét immobilizált, míg a külföldön vásárolt gépek ára nagyon lerontotta az ország kereskedelmi mérlegét.

A válság fokozatosan erősödött és a gyenge és primitív berendezésű mezőgazdaság nagyon kevés ellenállást tudott kifejteni a válság rombolásával szemben. A kormány minden támogatást megadott a nagy tőkés exportőröknek, akik a paraszt termelvényeit olcsón összevásárolták. Felléltották a *Türkofist*, (külkereskedelmi hivatal) melynek rendeltetése az export és import szervezése, de ez sem tudja megvédeni az ország termelő népét a kizsákmányolástól. A mezőgazdaság produktumainak áralakulása a külföldi kereskedelem kényekedvének tökéletesen ki van szolgáltatva. Ez tette a válságot 1931-től kezdve katasztrófálissá. Az árak zuhanni kezdtek. A gyapot ára 1932-ig 48.95, az ópiumé 68.11, a finomabb dohányé 78.4, a másodrendűé 58.3 százalékkal csökkent. Ezek az árak azóta is esnek, annyira, hogy a török paraszt azért a dohányért, amiért a válság előtt 350 piasztért kapott, ma alig kap 20 piasztért. Hasonló a helyzet a hüvelyeseknél is. Nem csupán értékben estek az árak, hanem az export is nagyot zuhant. Főképp áll ez a dohány kivitelére: 1929-ben 43, 1930-ban 29 és 32-ben már csak 21 millió tonna dohányt exportáltak. Az eredmény az, hogy az egyik termelési ágról a másikra könnyen áttérő török paraszt búzával vetette be azokat a területeket is, amelyeken eddig ipari és kereskedelmi növényeket termesztett; bár 1932 elején a búza ára 62.45, az árpáé 64.16, a tengerié pedig 61 százalékot esett. Ha figyelembe vesszük, hogy Anatólia keleti részének szántóiból 97.98 százalék gabonával van bevetve, akkor ennek hatását nem nehéz elképzelni. Ugyanez a helyzet a török kertészet világhírű termelvényeinél is az állati termékeknél is. A birkagyapju 48, a bőrök 58, az angorakecskeszőr 64 százalékkal esett. Ezek az árzuhanások arra vezettek, hogy 1933-ban a parasztság valóságos végkiárusítást rendezett állataiból. Az állatállomány rohamos csökkenése természetesen óriási trágyahiányhoz vezetett, ami az amugyis gyengén termő föld erejét mégjobban lerontotta.

Az ipari protekcionizmus ismertette meg Törökországgal az agrár-ollót. Amíg az ország jó kiviteli piaca volt a nyugati államoknak, addig az iparcikkek árát nagynehezen még meg tudták fizetni, de most a kontingentálás és kompenzációk rendszere következtében iparcikkeket a török földműves nem tud vásárolni. Jellemző erre a protekcionizmusra az a törvényes intézkedés, mely a török állami tisztviselőket hazai iparcikkek vásárlására kötelezi, ha ezek ára 10 százalékkal nem nagyobb a külföldinél.

A mezőgazdaság Törökországban mindig tőke nélkül, illetve idegen tőkével dolgozott. Gabonaelővételek útján, a termények előre eladásával szerezte meg évről-évre a szükséges tőkét. Csak természetes, hogy a gabonakereskedők a kényszerhelyzetben lévő földművelőket a végtelenségig kiuzsorázták. A jó években megfizette a paraszt gabonájával a tartozását, rossz években adós maradt, az uzsorás így is megtalálta számítását. A mezőgazdasági termények áresését és a tőkehiányt a kormány többtermelésre való propagandával akarta ellensúlyozni, e célból technizálni igyekezett a mezőgazdaságot. 1928—29—30 folyamán 3500 traktort, 35.000 drb. modern ekét, 160 drb. cséplő- és 350 drb. arató-gépet vittek az országba. De a félfudális rendszer kihasználásai közt élő török földművelők géppel történő termelési kísérletei nem sikerültek.

Aki beutazza az országot, megfogyatkozott állatállományt, ugaron hagyott szántókat és rozsdásodó gazdasági gépeket talál. Ma még nem érezhető a földtől való megfutamodás, de bizonyos, hogy lazulnak a kapcsolatok, melyek a török parasztot a földhöz kötik. A családfő sokszor feleségére és gyermekeire bizza a földet, ő maga pedig a városba megy munkát keresni. Közép-Anatóliában már vándorló és munkát kereső földművesekkel lehet találkozni, az ifjabb nemzedék már kezdi nem érezni azt, hogy valami köti a földhöz. 1929-ben a kormány a Mezőgazdasági Bankot, (*Ziraat Bankaci*) alapított, amelynek hivatása lett volna a parasztoknak olcsó kölcsönt nyújtani, de a bank alapítása a földművelők helyzetén nem sokat javított, mert a pénzügyintézet csak megfelelő értékű jelzálogra nyújt igen kis keretű hitelt, 14—15 százalék kamatra. A török paraszt hitelezője ma is a gabonabevásárló szövetkezet és ennek kamatlábai 25—40, sőt Nyugat-Anatóliában sokszor 80 százalékgig emelkednek.

Ezek a jelenségek végre védőintézkedésekre készítették a kormányt. Ilyen intézkedés volt az úgynevezett „búzatörvény“, amelynek célja a gabonaárak védelme. A kormány 1932 július 9-i rendeletével, az egyidejűleg alapított Agrárbank útján vásároltatja a búzát, mégpedig 5.5 piaszteres áron, ott ahol az árak ezen nivó alá esnek. Az eredmény az volt, hogy a vásárlás helyétől néhány km-re $2\frac{1}{2}$ —3 piaszterre esett a gabona, s különben is ez a beavatkozás a gabonát előre vásárló uzsorás érdekelt-ség malmára hajtja a vizet, mert ez az előre olcsóbban megvásárolt gabonát maga adja el a banknak. Egy másik ilyenfajtaú intézkedése volt a kormánynak az elmúlt évben, hogy kg.-ként egy piaszter adót vet ki a kenyérre. Ebből az adóból 4 millió font bevételre számítanak, amiből a gabonaértékesítést akarják finanszírozni. Hogy milyen hatású a legszegényebb nép élelmének megdrágítása, azt nem kell részletezni. Ez csak tovább sorvaszthatja a fogyasztást. Legenyhitőbb hatása annak a rendelkezésnek volt, mely a földadót teljesen eltörölte. Ez pillanatnyilag könnyített a parasztság helyzetén.

Mint már említettük az ország ipara néhány gyári üzem kivételével csupán háziipari jellegű. A kormány mindent elkövet, hogy iparosítsa az országot, mert ez az egyetlen módja ama folyamat megszüntetésének, hogy az ország nyersanyagát kénytelen potom áron exportálni, a kész-árut viszont méregdrágán behozni. Az iparosítás nagy akadálya azonban az utak és vasuti hálózat primitívsege.

Törökországnak jelenleg van 4 cukorgyára (1 építés alatt), 2 bőr-, 2 cipőgyára, van továbbá 1 rizshántolója (állami tulajdon) és 1 repülőgyára. Az indusztriálizálódás célját szolgálja az úgynevezett ötéves terv (1934—39), melynek folyamán 2 pamutfonodát, 1 szövőgyárat, 1 merinói gyapjufonodát, 2 kohót építenek, tervezik továbbá a rendkívüli gazdag arganai és ergáni rézbányák és a zanguldaszi szénbányák kiaknázását. Az iparosítás céljaira 5 évig évenként 6 millió fontot állított be a kor-

mány a költségvetésbe. 1934 tavaszán a Szovjetunió 16 millió török font géparuhított nyújtott Törökországnak, amellyel a mezőgazdaságot akarják tovább mechanizálni.

Ha összegezni akarjuk az új török uralom alatt történeteket, akkor megállapíthatjuk, hogy Musztafa Kemálnak félig sikerült a feudális Törökországot kulturálisan, a családi élet vonatkozásaiban és a vallást illetően egy polgári radikális színezetű állam színvonalára emelni. Az a törekvése azonban, hogy ehhez a felépítményhez a gazdasági alapot is megteremtse — nem sikerülhetett, mert ezzel a liberális színezetű felépítménnyel csak egy kapitalista szabadkereskedelmi-gazdasági alépítmény hozható harmóniába. Mivel ennek a termelési mód válságát éli, természetesen kell tartanunk, hogy egy ilyen eklektikus rendszer, csak állandó zökenőkkel tartható fenn, ideig-óráig.

A statisztikai adatok forrásai: Dr. Schewket Raschid adatai. — Statistique annuelle de commerce extérieur de la Turquie. Ankara, 1931.

MICHELANGELO LEGÉNYEI

(Történelmi dialógus)

Irta: SÁNDOR PAL (Budapest)

(Róma, 1505 dec.) Egy templom oldalhajója. Kissé baloldalt állvány a mennyezet festéséhez. Elöl jobbra dézsa, pad, rajta festék, ecsetek, öltönyök. Az állványon hanyatfekve dolgoznak *Antonio* és *Francesco*, Michelangelo segédei. A mennyezeten félig kész bibliai jelenet Keresztelő Szent Jánossal.

Francesco: (szorgalmasan jártatja az ecsetét és halkán füttyül.)

Antonio: (dudolva kíséri, de közben egyet-egyed nyög, majd káromkodik.) Azt a szentséges...

Francesco: (abbahagyja a füttyülést.) Csend, az anyád mindenit! Legalább most fogd be a szád, amikor Keresztelő Jánost fested!

Antonio: (nevet) Szamár vagy pajtás. A füle még nincs meg.

Francesco: Hallgas, ha mondom. A szentek nem a fülükkel hallanak.

Antonio: Már megint ájtatos pofát vágsz. Tán le akarod este inni magad, oszt' előre kell a bünbocsánat?

Francesco: Butaságokat beszélsz, mondhatom. Amit festesz, előbb benned kell hogy legyen. Hogy akarsz mocskos szájjal tiszta hitet prédikálni?

Antonio: Akar a fene. Nekem mindegy, János vagy Belzebub. A fontos az, hogy a kar ne érjen a térdéig mint a majomnak, Mária meg ne kancsalintson, ha az Atyára néz. Minden a mesterség, fiam, nem a szentség.

Francesco: Azért is maradsz örökre segéd. Lélek nélkül nincsen nagyság.

Antonio: Valami újabbat, öregem. Jól kell festeni tudni, ennyi az egész. Ha nekem azt mondot, itt van egy szabályos ötszög, amelyiknek minden oldala ilyen meg olyan hosszú és abban benne kell lenni a világ termelésének, meg az összes emberi nyavalyáknak, akkor arra mérget vehetsz, hogy pontosan benne lesz.

Francesco: Benne ám Noé egerével, meg az ángyod térdével együtt.

Antonio: Hát bánom én? Ha a pápának az ángyom térde kell, legyen meg az ő akarata.

Francesco: Mert pont a pápa a művész, aki tudja, hogy az orrot zöldre kell festeni, a bütyköt meg pirosra?

Antonio: Értsd meg, te ökör, hogy az a művészet, hogy ha a pápa bütyköt akar, akkor az művészi bütyök legyen. Nagy vicc Krisztussal szentképet csinálni. De ha egy bütyök úgy csavarja az orrodát, mintha a te lábad bűzlene, akkor vagy te igazi szentképfestő. Nem a szent a művészetben, hanem a valóság... Au, a keservit! (Szemébe freccsent a festék, ledobja az ecsetet, lekuszik az állványról, a dézsához szalad és kimossa nagy grimászok közt a szemét.)

Francesco: (újból fütyörészik.)

Antonio: (levetkezik derékig és nagy locspocccsal mosakodni kezd.)

Francesco: (felfigyel a pocskolásra, abbahagyja a fütyülést, a festést, hasrafekszik az állványon és ijedten bámul lefelé.) Hé, Antonio, mit csinálsz?

Antonio: (pocskolás közben) Mosdok.

Francesco: Vizzel?

Antonio: Hát mi mással?

Francesco: Oszd nem félsz istentől?

Antonio: (befejezi a mosdást, törülközik) Marhaság...

Francesco: (keresztet vet) Vizibetegségben halsz meg, ha ugyan előbb ki nem reped a bőröd.

Antonio: Eridj már. Csak nem hiszed még mindig azt a sok babonát?

Francesco: Babona, babona... Firenzében megmosdott egy lány és még azon a héten meghalt.

Antonio: Vizibetegségben?

Francesco: Nem éppen vizibetegségben... Gyerekszülésben.

Antonio: (nevet.)

Francesco: De az mindegy. Megbüntette az isten. A víz mégse arra való.

Antonio: Nekem arra való és kész. Tán borban fürödjek? Barátocskám, borral béviülről kell mosakodni, kívül meg vizzel, ez az új egészségügyi szabály. Gyere csak le, majd megmosdatlak téged is.

Francesco: (megint keresztet vet) Isten őrizz! De te se viszed el szárazon. (Visszahuzódik az állványon.)

Antonio: (befejezi a törülközést) Dehogy nem, már is száraz vagyok. (Öltözködik a padon lévő tiszta ruhájába.) Hü, a mindenit! (A nyakát tapogatja.)

Francesco: (megint elődugja a fejét) Mi az? Már büntet az isten?

Antonio: (a fejét feltartja) A fenét. Megmerevedett a nyakam a festéstől. Nem elég, hogy az embernek szeme-szája tele lesz festékekkel, még a nyaka is megfájdul. Fel kellett volna négyelni, aki a mennyezet-festést kitalálta.

Francesco: Nekem hiába beszélsz. Ez az isten ujja.

Antonio: Miért? Neked tán nem ropogott a nyakcsigolyád, amikor azt a kupolát festettétek? ... Ahelyett hogy itt sóhajtozol, gyere le és nyomkodd meg a nyakam.

Francesco: Várj egy kicsit, ezt a kezét még befejezem.

Antonio: Holnap is nap lesz. Ne siess olyan nagyon. Ugy sincs még kifizetve.

Francesco: Kész akarok lenni, mire Michelangelo hazajön.

Antonio: Hogy aztán az egészet levakartassa veled.

Francesco: Fogadjunk, hogy nem vakartat le semmit.

Antonio: Mintha még sose tette volna!

Francesco: Az ám, de nem az én hibámból! Valami ujat akart az

öreg. Egy hónap mulva penészedni kezdett a fal és a festék elmosódott. Ujra kellett kezdeni az egészet.

Antonio: Képzelem, mekkorákat káromkodott.

Francesco: Meg se akarta csinálni. De a pápa megfenyegette, hogy az adósok börtönébe csukatja.

Antonio: Persze, mert a pénzt már előre felvette. Nagy ganéj az öreg. Ugy harácsol a disznó, mintha örökké élni akarna.

Francesco: Még sincs soha semmije.

Antonio: Nincs a fenét. Most is vett Rómában egy házat.

Francesco: Azt a Santa Caterina mögött?

Antonio: Dehogy. Azon kívül. Ezt a Santa Caterinait a pápától ajándékba kapta. Még a butorokat is, meg a szőnyegeket.

Francesco: A pápa egész oda van érte. A végén meg majd máglyára veteti. Nem tetszik nekem az a nagy szerelem.

Antonio: Csak ne féltsd az öreget. Az kiszed belőle mindent, aztán majd megpucol.

Francesco: Annyi esze a pápának is van. Az megköti kezét-lábát.

Antonio: Ugyan mivel? Szerződéssel? Hát láttál te már olyan szerződést, amelyiket Michelangelo betartotta volna? Ott van a sienai Piccolomini-kápolna. Még 1501-ben kötött rá szerződést, hogy három éven belül leszállítja a munkát. Most 1505-öt irunk és még hozzá se fogott. De a pénz (int a kezével) — hütyty!

Francesco: Nem értem a dolgot. Soha sincs egy rendes ruhája. Még csak enni se eszik, ahogy kell. Az a csuda, hogy fel nem fordul.

Antonio: Az ám! Csak ne ülj fel neki. Vén zsugori az öreg. Nem hallottad, hogy a házon kívül Firenzében már birtokot is vásárolt? Sőt állítólag már egy másikat is kinézett Settignanoban. Nekünk meg feikopik az állunk. Pedig hát mi dolgozunk neki, ő csak nézi, meg sétálgat. Nagyszerűen ért hozzá, hogy a semmittevést bokros tevékenységnek mutassa. Évekig lógott a seravezzai kőbányákban, csak azért, hogy kiválógassa a San Lorenzo templom homlokzatához a köveket. Mintha ezt akár a szolgája, Urbino is el nem végezhetné volna. Most meg már nyolcadik hónapja Carrarában üdül, hogy márványokat hozzon. A faragáshoz azonban már nem fülk a foga.

Francesco: De úgy hallom, már útban van hazafelé.

Antonio: Sőt hamarosan meg is kell érkeznie. Ma vagy holnap itt lesznek a hajók a Ripán a márványokkal. Kíváncsi vagyok. Én azóta már az egészet megcsináltam volna.

Francesco: Nem szeretem, ha hengegsz. Michelangelo mégis csak tud valamit. Most meg állítólag valami egészen nagyot akar.

Antonio: Hiszen éppen ez az! Mindig nagyot akar. Olyan tervei vannak, amilyent még elgondolni is iszonytató. Szinte a föld kicsi azokhoz a monumentumokhoz. De aztán, ha kivitelre kerül a sor, akkor egyre kisebbedik. Itt is elmarad valami, ott is, — ha ugyan egyáltalán lesz belőle valami. Vajudnak a hegyek... (pattint az ujjaival).

Francesco: Hát azt mégse lehet mondani. Ha semmit se csinált volna, csak a Pietát, akkor is megérdemli, hogy fennmaradjon a neve.

Antonio: Csodálom, hogy te is úgy meg vagy hatva.

Francesco: Mért? Te tán más véleményen vagy?

Antonio: Nem én. De neked, szent férfit, kötelességed botránkozni. Krisztus meztelenül, — ez már nem isteni, ez emberi! De a javából!

Francesco: Te sokkal ostobábbnak tartasz engem, mint amilyen vagyok.

Antonio: No, nem éppen ostobának, hanem maradinak. Ami volt, az neked mind az üdvösség netovábbja, ami van vagy lesz, az pokolra-

való. Krisztusnak szerinted legalább három szál liliomnak kell, hogy a lábujja közt legyen. Éppen tegnap hallottam, hogy valaki azt mondja: ez a Michelangelo meghülyült. Máriát fiatalasszonynak ábrázolja, Krisztust meg vénnek. A fiu háromszor olyan idős mint a mamája. Ha így folytatja, a végén Michelangelo önmagának lesz az öregapja.

Francesco: Nem úgy ismerlek, mint aki nem tud erre megfelelni.

Antonio: Csak nem állok szóba ilyen barommal... Le jössz-e már végre? Azóta két tucat ujjat is megfesthettél volna. A végén még elmulik a nyakfájásom.

Francesco: Kár lenne. De azért megyek már, megyek. (Jön lefelé.) A szerszámokat fennhagytam. Holnap ugyis folytatjuk. (Lent van.)

Antonio: Ha ugyan mást nem gondol az öreg. Ha megigéred, hogy köztünk marad...

Francesco: (a nyakát tapogatja) Már megint valami összeesküvés?

Antonio: Ahogy vesszük. De előbb tudni akarom, mi az álláspontod.

Francesco: Előbb tudnom kell, miről van szó, hogy álláspontom legyen.

Antonio: Ha holnap megérkeznek a márványok és Michelangelo például azt mondja, hagyjuk abba a festést, a szobrász munkákat kell csinálnunk...

Francesco: Te ellene akarsz szegülni?

Antonio: Bennünket erre a festésre szerződtetett. De ha azt mondja, itt a véső meg a kalapács, a freskó most nem érdekel. Akkor te veszed a vésőt, meg a kalapácsot.

Francesco: Mi egyebet csinálhatnék? Tán keressek más mestert? Hiszen te magad prédikálsz, hogy egyik kutya, másik eb. Akkor már inkább maradok Michelangelo mellett. Tőle még sokat lehet tanulni.

Antonio: Én pedig azt mondom neked, hogy hozzá nem nyulok addig a márványhoz, amíg egy kis barátságos eszmecserét nem folytatok vele.

Francesco: Miféle eszmecserét?

Antonio: Nem bolondultam meg, hogy egy-két év alatt tönkre tegyem magam. Michelangelo csináljon, amit akar, de én nem táncolok úgy, ahogy ő fütyül. A pápa dühös, hogy még hozzá se fogott a siremlékhez, most aztán az öreg, hogy minél előbb pénzt kapjon, éjjel-nappal hajtana bennünket dologra. Hát ez az, amibe nem megyek bele. Kijelentem, hogy nem vagyok hajlandó a napnak mind a huszonnégy órájában rendelkezésére állni. Legfeljebb reggel hattól este hatig dolgozok, egy órai ebédidővel. Az estémre magamnak is szükségem van, sajnálom.

Francesco: Igazságtalan vagy, Antonio. Ha valami nőügyed volt, az öreg eddig se tagadta meg tőled a kimenőt.

Antonio: Éppen ezt nem akarom: kimenő. Minden egyes alkalommal külön kérvényt benyújtani neki. Kérni azt, ami az enyém. Ajándékol elfogadni azt, amit én ajándékoztam neki. Mert csak nem gondolod, hogy mi teljesen meg vagyunk fizetve?

Francesco: Többet fizet, mint más mesterek, akár Rómában, akár Firenzében.

Antonio: Ebből csak az következik, hogy a többi mester még nagyobb csirkefogó. De erről később. Egyelőre ott tartunk, hogy nem akarom, hogy az öreg ezután az én privatügyeimbe beleüssze az orrát. Ha el is enged mindig tudni akarja, hova megyek, ki az a nő, — még az ölelésekről is be kell számolnom. Mintha egyéb dolga se volna olyankor az embernek, mint a számolás.

Francesco: Nőügyben egy kis hazugságért nem megy szomszédba az ember.

Antonio: Még mindig nem értesz. Most olyan ügyem van, amikor hallgatni kell. Még a hazugság is kitörheti a nyakam. (Közel megy hozzá.) A hölgy előkelő, sőt annál is több.

Francesco: És öreg mint a Vatikán.

Antonio: Huszonöt esztendő. Két éves asszony. Az apja... Eh, de nem is mondom tovább.

Francesco: Jobb is. Fő a diszkréció. De mit akarsz tőlem? Én falazzak?

Antonio: A munkaidő szabályozása az egyik, amit közösen kell követelnünk, hogy eredményt érjünk el.

Francesco: (gunyosan) Hölgyet nem adsz mellé?

Antonio: (dühösen) Azt szerezz te magadnak. Mindjárt gondoltam, hogy veled semmire sem lehet menni.

Francesco: Én még egy szóval sem mondtam nemet. Csak várom a végét. Ugy látom, egyéb követeléseid is vannak.

Antonio: A másik a munkadíj. Most a legalkalmasabb pillanat, hogy megszorítsuk egy kicsit az öreget.

Francesco: És ha Firenzéből hozat majd szobrászokat?

Antonio: Ha meg is teszi, elzavarja őket hamarosan. Nem első eset. Nehéz ám az öregnek a keze alá dolgozni. Engem háromszor kergetett el és most megint itt vagyok. Az öreg mindig a távollétben jön rá, hogy nem tud nélkülem ellenni.

Francesco: És ezt azzal hálálod meg, hogy kihasználod a helyzetét?

Antonio: Csak figyelmeztetni akarom, hogy nem mind az övé, amit az ő kezéhez fizetnek ki. Velünk szemben szívesen elfeledkezik a kötelességéről.

Francesco: Mi vagyunk az egyedüliek, akikkel szemben még mindig állta a szavát. Mégse vetheted a szemére, hogy magának vásárolt házat meg földet, nem neked. Meg hogy az apját nem hagyja éhen veszni.

Antonio: Jó, hogy mondd. Az a vén csirkefogó megint itt volt. Ki szedné a fia zsirját is, ha lenne neki a bőre alatt. Aztán még telesírja egész Itáliát, hogy a saját házából kikergetik.

Francesco: Na látod, éppen elég baja van ahhoz, hogy mi ne bosszantsuk.

Antonio: De mi közöm nekem az apjához meg az egész pereputtyához! Azért dolgozom én magamat betegre, hogy az apja pocakot ereszzen? Azok a haszontalan öccsei is nyaggatják pénzért, a telhetetlen papzsákok! Michelangelonak meg kell értenie, hogy a mi pénzünket adogatja oda. Ezt nem vagyunk hajlandók tovább túrni. Ami az enyém, az az enyém.

Francesco: Ugy szónokolsz, mintha te volnál a mester, Michelangelo meg a segéded, akit ráncba kell szedni a könnyelműsége miatt. Hát vedd meg, próbáld meg, de engem, légy szíves és hagyd ki a játékból.

Antonio: Gyáva kutya vagy, azért beszélsz így. Ha jól meggondolom, a viselkedésed közönséges árulás. Mindig is szolgálalkú voltál. Azt hiszed, ha hű vagy, akkor csontot kapsz. Pedig a korbács inkább kijár neked.

Francesco: Ha rajtad állna! Előre is megmondom, hogy tehozzád soha nem állnék be segédnek.

Antonio: Most már látom, hogy rád semmiben sem lehet számítani. De azért ne gondold, hogy feladom a tervemet. Vannak még értelmesebb emberek is mint te. Ezekkel összefogok és közösen lépünk fel. Majd meglátod, hogy milyen más világ lesz itt akkor.

Francesco: De azért, remélem, jó barátok maradunk. Legalább is addig függesszük fel az elvi vitát... Várj, feküdj le erre a padra, aztán

majd én következem. (Felgyüri az ingujját. Antonio lefekszik a padra. Francesco masszírozni kezdi.)

Margherita: (szép, 18 éves lány) (beront). Antonio! Antonio!

Antonio: (felveti a fejét.)

Margherita: Antonio, kísérj le a hajóállomáshoz! Üdvözölni akarom a mestert még a parton.

Francesco: Hát ő is a hajón van?

Margherita: Igen. Öt nagy fekete bárka a vizen. Rajtuk hófehér carrarai márvány. Csillognak az esti holdfényben, mint az ezüst. Mint hó a hegytetőn. S az első hajó orrán áll ő! Széttárja karját, a haja körülengi magas homlokát, mint a glória. Nemes, szigorú, komor arcéle belemered a levegő kékjébe, pillantása, mint Posedoné, uralkodik a vizen, a szellőn, az isteneken.

Francesco: (nevet) Madonna, ha szabad kérnem, hallottál te valamit bizonyos Torrigiani nevezetű szobrászról?

Margherita: (kiesik a hangulatból, haragosan) Mit akarsz vele? Hát van még a világon Michelangelon kívül is szobrász?

Francesco: Kérdezd meg Antoniotól. Nem annyira a szobrai híresek, mint a nagy ökle, amellyel fiatalkorában beverte. . .

Antonio: (öklöt emel rá) Hallgass! Az én öklöm is van olyan kemény, azt elhíheted!

Margherita: Nem értelek benneteket. Ti nem ismeritek azt az érzést, amikor két barát csöndes meghittségben beszélget egymással?

Antonio: Próbáld csak meg vele, Madonna.

Francesco: (vigyorog, elébe áll) Igen, próbáld csak meg velem, Madonna.

Antonio: (félrelöki) Pimasz!

Margherita: Csönd legyen! Már sajnálom, hogy idejöttem. Azt hittem, Michelangelo munkatársa nem lehet barbár, mocskosszájú. Azt hittem, az isteni lélek mindnkit besugároz, aki csak búvkörébe kerül.

Antonio: Te még fiatal vagy, Madonna, nem ismered az életet. Te még nem tudod, hogy a lélek is csak azért mutatkozik néha isteninek, mert akkor jobban tudja magát értékesíteni. A jóság. . .

Margherita: Nem érdekel. Fiatal vagyok, de Plátót már olvastam. Azt hiszed, a kocsmatöltelék inkább eljut az igazsághoz, mint Plátó? Az él csak, aki a sárban fetreng? Nem érzed, hogy századokon tulszárnyalni mindennél több? És aki ezt a szárnyalást befogadja és tovább viszi újabb századok felé, az éppen olyan isten, mint akik az Olympuszon laknak.

Francesco: És ha szabad kérdeznem Madonna, mi van a Kálvária hegyével?

Margherita: Elhíheted, hogy keresztény lélek vagyok. Aki a Pietát látta, az nemcsak Plátóra gondol, hanem isten hét sebére is.

Antonio: De mindenekfelett Michelangelo mesterre.

Margherita: Azért jöttem, hogy istennek szolgáljak. Michelangelo kezét az isten vezeti. Ha rólam faragja ki a Szent Szület, az több, mintha száz Miatyánkot mondok.

Francesco: Elveim ellen van ez a szabadszájuság, de látom, hogy őszinte hit van mögötte. De megengedsz egy kérdést, Madonna?

Margherita: Bizom benne, hogy a kérdésed méltó lesz hozzám.

Francesco: Gyanus nekem, hogy a görögöket emlegeted. És ha Michelangelo azt mondaná neked, hogy egy fordított Pietát fog rólad készíteni? Ahol Krisztus van felöltözve és a Madonna — meztelen. . .

Margherita: A lélek a testen át tükröződik, nem a ruhán.

Francesco: A lelked Michelangeloé. El lehet-e választani a lelket a testtől?

Margherita (határozottan) Nem.

(Csönd. Megszólal a hajóharang.)

Margherita: Siessünk Antonio. Még ma látni akarom a mestert. (Elmennek.)

Francesco: (egyedül) Ezek a mai lányok! Legközelebb már a hajukat is lenyirják, a szoknyájukat is levetik. Micsoda erkölcstelenség. Idáig legalább titokban bűnöztek. (Kezdi dörzsölni egy ruhával arcáról a festéket) Fogadok, hogy ő is vízben mosdik!

RASSZIZMUS ÉS FAJTUDOMÁNY

Irta: MARCEL PRENANT

A fasizmus alá akarja vetni a tömegeket bizonyos érdekeknek, amelyeket „nemzetieknek“ állít és amelyek a valóságban a nagytőke érdekei. Ezért alá kell támasztania a nemzet eszméjét. A nyíltan fasiszta országokban ezt általában a faji felsőbbrendűség nevében végzik és a rasszista theoretikusok tudományos alapon akarnak eljárni. A szakavatott és becsületes tudósok nevetnek ezeken a jogosulatlan következtetéseken, de nem elég kinevetni őket: szembe kell szállni velük, hogy megbizonyosodjék, mennyire nélkülöznek minden alapot.

A hitleri fajelmélet hivatalos kifejezői például megkísérlik, hogy az utolsó harminc év fontos biológiai kutatásaira támaszkodjanak, amelyek a genetikára, azaz a faji jelleg növényi és állati öröklődésére vonatkoznak. E kutatások kiterjesztik és pontosan meghatározzák az öröklődésvörvényeit, amelyeket *Mendel* fedezett fel a mult század derekán. Bizonyítják, hogy vannak különféle növény- és állatkörök, amelyek közt akadnak olyan fajok, melyek fizikai jellegükénél fogva különböznek egymástól (szín, alak, egyes részecskék pontos formája), de különbözhetnek egymástól fiziológiai jellegükkel is, amelyek többé vagy kevésbé előnyösek lehetnek az életversenyben. Az állatfajok közti különbségek néha látszólag nagyon kicsinyek, de az jellemzi őket, hogy öröklődők, vagyis hogyha ugyanazon fajtából két egyedet összepárosítunk, faji tulajdonságaik pontosan átszállanak utódaikra. E téren a legfontosabb kutatásokat a *drosophile*-on (ecetlégy) végezték; amelyből 400 különböző fajt tanulmányozott át *Morgan* amerikai tudós munkatársaival. Ki lehetett mutatni e jól ismert fajok némelyikén, hogy rendkívüli ellenállással vagy fordítva, rendkívüli gyengeséggel viseltetnek bizonyos ártalmas hatásokkal szemben. Például minden kellemetlenség nélkül lehet a *drosophile*-félék legtöbb fajtáját széngázzal érzésteleníteni, de van egy különleges fajta, amelynek egyedei maradéktalanul elpusztulnak ettől az érzéstelenítéstől. Sőt, ha korlátolt időközön belül és korlátolt táplálék-mennyiséggel két különféle *drosophile*-fajtát versengésbe hozunk, gyakran megállapíthatjuk, hogy az egyik faj uralkodik a másikon, egészen addig a pontig, hogy teljesen kiküszöböli azt és egyedül tobzódik: nyilvánvalóan felsőbbbrangúnak mutatkozott a másiknál az életküzelemben. Tehát nem is itt van a rasszizmusnak a lehetetlensége, amidőn társadalmi nézőpontjainak biológiai alapot igyekszik adni. A lehetetlenség az, hogy egyenesen az emberi társadalomba akarja áthozni az olyan állatok vizsgálatánál elért eredményeket, mint a *drosophile*. A rasszizmus állítja, hogy az embernél is vannak lényegesen alsóbbrendű, engedelmes-

kedésre és kizsákmányolásra szánt fajok. Először is egy, a küzdelemben felsőbbrendű faj nem lényegében az és nem minden körülmények közt (még a drosophileoknál sem). Elég, pl. egy hőmérsékletváltozás, hogy a verseny körülményei megforduljanak s hogy a felsőbbrendű faj alsóbbrendűvé váljék és viszont: így tehát nincs abszolút fizikai felsőbbrendűség. Az embernél hasonló az eset: pl. a japán, amely nagyon szaporá nép hazájában, sokkal kevésbé az, a statisztika szerint, a különféle országokban, ahova bevándorolt.

A leglényegesebb kritika azonban akkor kell, hogy illesse a rasszizmust, amikor az emberi nemre alkalmazzák. Bizonyos, hogy vannak emberi fajok, amelyeket az anthropológusok a legpontosabban meghatároznak egyes testi jelek szerint: pl. a koponya méreteivel. Az is bizonyos, hogy az emberfajok jellegeinek jó része Mendel törvényei szerint öröklődik. De az emberiség legrégebbi ideje, azaz évszázadok ezrei óta annyi népvándorlás, annyi költözés és kereszteződés történt, hogy nagyon nehéz tiszta emberfajokat találni, kivéve talán egyes hátramaradt területeken, amelyek hosszú ideig a népáramlatokon kívül estek, mint Ausztrália vagy a Tűzföld. Az utóbbi évszázadokban a tőkés rend kifejlődése és a piacok kiterjedése különösen összekeverte a fajokat. Európa már az ókortól kezdve nagyon kevert volt ebből a szempontból s a népvándorlások, a keresztes hadjáratok és háborúk, a kereskedelmi kapcsolatok még jobban fokozták ezt a kevert állapotot. Ez az oka annak, hogy a becsületes anthropológusok nehezen egyeznek meg az alapvető emberfajok számában és jellegzetességeik meghatározásában. Ez az oka annak, hogy a hitleri fajelmélet hivatalos theoretikusa, *Günther* kénytelen elismerni, hogy: „a népek szinte kivétel nélkül fajok keverékei és nem tiszta fajok.“ Maga a német nép is, annak ellenére, hogy a fajra akarják alapozni a nemzeti egységet — *Günther* szerint — hét árja faj keveréke, egy kevés nemárja járulékkal. Nos, a keverékes állatvilágban lehetséges hosszú kísérletezéssel megrostálni a különféle fajokat és többé-kevésbé tiszta állapotba hozni őket: ehhez sok nemzedéken keresztül és a nemzedék számos tagjára kiterjedő, racionálisan irányított keresztezések kellenek. Rögtön nyilvánvaló azonban, hogy az embert illetően gyakorlatilag megvalósíthatatlan a dolog: a gyermekek száma itt nagyon kevés, a generációk hosszú életűek, s végül még magának a fasiszta diktatúrának sincs hatalmában kedve szerint irányítani a kereszteződéseket. Így, a tiszta faj fogalmának alig van értelme az embernél. De a faji felsőbbrendűség fogalmának is alig. A német rasszisták állítják, hogy az északi faj, a világos színű, szemű és hajú nagy dolicocephalosok faja lenne a legkiválóbb. Egyesek közülök, a legszélsőségesebbek, egész addig mentek, hogy egyedül ennek a fajnak tulajdonítják az artikulált beszédet, míg a többiek nem ejtenének ki csak megkülönböztethetetlen hangokat. De hagyjuk ezt a nevetséges állítást! Fogadjuk el, hogy az északi faj fizikailag jól meghatározott. Sőt, fogadjuk el, hogy bizonyos fizikai előnyökkel bír. Marad az a tény, hogy ami az embert illeti, az efféle előnyök, mint az erő vagy ellenállás, sokkal kevésbé jelentősek az értelmi és lelki előnyöknél. Ez az oka annak, hogy a rasszista theoretikusok olyan kivételes szellemi tulajdonságokat kényszerültek tulajdonítani az északi fajnak, mint a valóság értelmes felfogása, az igazság lovagi megérzése, erős akarat, hajlam a hősiességre, alkotó tehetség a technika a tudomány, a művészet terén. Mindennek semmi köze ahhoz, ami lehetővé tette az északi faj fizikai meghatározását és ezt érzik maguk a rasszisták is. *Ervikük*, *Staemmler*, bevallja, hogy: „Északi külső takarhat nem északi lelket és fordítva, nem északi külső rejthet északi lelket.“ Egy másik, *Fritch*, írja: „A lelki jelleg erősebb, mint a fizikai

fajkarakter. Mindazok közt fel lehet tételezni faji rokonságot, akik közelállónak érzik magukat egymáshoz, akik egyformán gondolkodnak és egyazon eszmétől hevülnek." Mi sem bizonyítja jobban, hogy a politikai rasszizmusnak semmi köze sincs a fajtudományhoz, amilyenek azt az anthropológusok felfogják. Ezek a képtelen gondolatok annak tulajdoníthatók, hogy az állatokra érvényes törvények nem azok az embernél. Jóllehet az ember származásánál fogva állat, de technikai tevékenységének fejlődésével, amelynek segítségével új környezetet alkotott magának, lényegesen átalakult szellemi szempontból. Ugyancsak megváltozott a társadalmi hatások és a társadalmi nevelés folytán. Ezért léteznek ugyanazon fajon belül egyéni szellemi különbségek és főleg erkölcsi és intellektuális különbségek, amelyek a társadalmi osztálykülönbségeknek tulajdoníthatók. Nyilvánvalóan kevesebb valódi különbség van egy északi német tőkés és egy nyugati fajú francia tőkés közt, mint egy északi tőkés és egy északi munkás vagy egy zsidó tőkés és zsidó munkás közt. Ez az amit a rasszizmus el akar felejtetni, hogy eltüntesse a dolgozók egymásközi, igazi szolidaritását holmi faji szolidaritás kedvéért, amely így értelmezve teljesen hazug.

Amit elmondtunk a német rasszizmusról, ugyanaz áll az olaszra, amely a liguri faj felsőbbbőségét hirdeti vagy akár a franciára, amely a gyarmati fajok alsóbbrendűségét állítja. Ami ezt az utóbbit illeti, van kétféle argumentumunk, amelyeket éppen csak jelzek, egyrészt, hogy a történelemelőtti időkben a mai bushmanekhez hasonló fekete fajoknak vagy az eszkimókhoz hasonló sárgáknak ugyanolyan fejlettségű technikai és művészeti képességük volt, mint egy, a mostani baszkjainkkal rokon fajnak; másrészt, hogy Oroszországnak sikerült az osztályellentétek megszüntetésével, az u. n. alsóbbrendű fajokat értelmileg és technikailag felemelni, mint pl. a legészakibb szibériaiakat. Ami a rasszizmus biológiai igényeit illeti emlékezzünk arra a tökéletesen helytálló gondolatra, amelyet Uljanov így foglalt össze: „A biológiai fogalmak alkalmazása a társadalmi tudományokra általában frázis.“

B A G A T E L L E K

Irja REMENYIK ZSIGMOND

Vigyázat, dolgoznak a tetőn. Senki nem lehet elég emberkerülő ahhoz, hogy néha ki ne menjen az uccára. És ha már kinn van az uccán, saját jólfelfogott érdekében helyesen teszi, ha sarkig kinyitja csipás szemét, füléből kikotorja a piszkot és száját akadémikusan befogja, nehogy elárassza az uccát az abból előtörő pálinkaszag, vagy foghagymaillat. Szimbolumokban már tulontul bővelkedő civilizációnk soha nem mulasztja el a kínáló alkalmat, hogy e csipászemű emberiség életfunkcióját és e társadalom részére használható energia fölösleg plasszirozását minél veszélytelenebbé tegye. Bebizonyított tény, hogy még a morgé pléhasztalára helyezett hullának az energia fölöslege sem egyenlő a nullával, kár is vitatkozni ezen. Meghatottan állunk meg tehát azon figyelmetérdemlő kulantériája előtt civilizált társadalmunknak, amely energia fölöslegünkért tiszta szivből fakadó aggódásának ad kifejezést. Hagyjuk most el az uccakeresztezéseknél kigyuló és a gázolás rendszeres módját okosan szabályozó forgalmi lámpák emelyítő dicséretét, szenteljük minden figyelmünket odaadóan azon tün-

déri lábakon kecsesen álldogáló pléhalkotmányoknak, amelyek világvárosaink felhőkarcolói előtt állanak, jóindulatu erdei manók módjára és már messziről figyelmeztetik a járókelőt, hogy „vigyázat, mert dolgoznak a tetőn“. A járókelő meghatottan megáll, feltekint a felhőkarcoló tető felé, ahonnan a közlekedésre szabadonhagyott úttestre záporként hullanak le a törmelékek patkószögek, gerendák, pléh és cserépdarabok. A tető fölött kéken mosolyog az ég, ő tudja miért. A járókelőnek kimondottan tetszik a környezet, elhatározza magát, hogy amíg az építkezés tart, csakis e ház előtt sétál fel és alá, vigyázva természetesen a tetőn dolgozók testi épségére. Mint módfelett becsületes ember, olyan, aki szó szerint veszi a dolgokat, hagyja minden sürgős elfoglaltságát, hisz itt emberletről van szó. Vigyáznia kell a tetőn dolgozókra, talán nincs a tetőn dolgozók derekán kötél, talán vakok az illetők, ki tudja, talán még nyomorékok is és csak a sors balkezessége folytán kerültek fel a módfelett észszerűtlenül elhelyezett háztetőre, Mérnöki és konstrukcionális tudományokba vetett hite megrendül, ez az a pillanat, amikor világosan látja az összefüggéseket. Napnál is világosabban látja e pillanatban az egész világ reménytelen helyzetét, éppen a háztető észszerűtlenül elhelyezett voltából kifolyólag. Letagadhatatlan fantáziája ösztönösen közli vele a megoldásokat, és ebből kifolyólag az egész világ fordított állapotját. Kétségbeesés fogja el tehetetlenségében a járókelőt, nincs módja rá, hogy változtasson a dolgokon, érzi teljes tehetetlenségét és kiszolgáltatottságát. E pillanat az, amelyben egészen világosan látja, hogy rossz helyen van a tető, a tetőnek nem itt kellene lennie, ahol végződik, hanem ott, ahol kezdődik a ház. Viszont ez körülbelül azt jelentené, hogy fejtetőre kellene állítani a dolgokat, elsősorban a felhőkarcolót, amelyről éppen szó van. Forradalmi gondolatok ezek, a járókelő behunyja szemét, rémülten hessegeti el magától a felforgató gondolatokat, régi közmondás, hogy a gondolatok mindig elárulják az embert. Látja behunyt szemei mögött a lábbal ég felé álló felhőkarcolót, körülbelül a pince mélységében a szép zsindeyes tetővel, ahol éppen dolgoznak az ácsok, világos, most már vigyázni is tud mozdulataikra, látja, hogy miben utaznak, félre is tud ugorni a járókelő, ha észreveszi, hogy buta véletlenségből kiejtette kezéből kalapácsát éppen az ács. A helyzet így fordítottságában már teljesen ésszerű, bár sajnálatos módon az éféle megoldása a dolgoknak a mesék idillikus világába tartozik. E fordított világ hevezetése egyelőre technikai akadályokba ütközik, más megoldásokon kell törnie a járókelőnek a fejét. A járókelő, a háztetőn foglalatoskodó zsindelezőkhöz viszonyítva a szó legszorosabb értelmében alantos helyzetben lévén, joggal várhatja el, hogy a mennyei magasságokban trónoló zsindelezők legyenek azok, akik éberrel vigyáznak az ő testi és lelki épségére. E nagyhorderejű probléma ésszerű elintézését biztosítja talán az a megoldás, ha a védtelen járdáról a tetőkre kerül a figyelmeztető pléhalkotmány, természetesen megváltozott szöveggel, körülbelül így: „Vigyázat zsindelező mesterek, lenn járókelők közlekednek!“ Viszont ez, sajnos, felelősségáthárítást jelent, a felelősségtől pedig a magasban foglalatoskodó zsindelező mesterek a kötelező utálaton kívül még félnek is, akár a mozibajáró közönség fél napjainkban a farkastól. A helyzet tehát minden valószínűség szerint amíg a tábla a járdákat ékteleníti, a régi marad, továbbra is záporként hull le a magasból a törmelék, a patkószög, a gerenda, a pléh és cserépdarab. A zsindelező mesterek lelkiismerete nyugodt, megtették kötelességüket, anyagi együgyűséggel gajdolhatnak a tetőn. A járókelő pedig ha nem keresi kimondottan a veszélyt, nem utazik perverz halálvággyal arra, hogy téglalapítsa be fejét, leg-

okosabban teszi, ha olyan vidékeken közlekedik, ahol ismeretlen fogalom még a felhőkarcoló. Magam részéről utazó tapasztalataimból kifolyólag nyugodt szívvel a közlekedésre ma már csak a Szaharát, a Matto Grosót és esetleg a Sarkok vidékeit ajánlhatom.

Ki motozza meg a zacskósokat? Kétségtelen, hogy apró-cseprő, látszólag jelentéktelen dolgok érdem szerint értelmezett ismeretében alakul ki előttünk földöntuli alakzatában ez a szerencsétlen világ. Általában véve egész ismeretkörünk, a tudományos vonatkozásukat is beleszámítva, esetleges véletenségeknél az eredménye. Legendák, mesterkedések és ma már tudományos teóriákkal kétes értékű reputációhoz jutott sarlatanizmus és dilettantizmus élő tükörképe ez az egész világ. Ne becsüljük le tehát a korcsmákat barátaim, ott értelmesebb dolgok láttak napvilágot, mint mesterséges fényzőzönbe borított akadémiai termekben, ne fintorítsuk orrunkat roskadozó és a tömeglakások folyosóinak végiben a diszkréció minden mellőzésével elhelyezett reterátók láttán, mennyi ismeretet és tudást sajátított el ez áldott helyen régi makulaturákból és tépett ujságszeletekből a tudományokra, kíváncsi emberiség. Nyugodt lelkiismerettel lehet állítani, hogy a bomló és ujjászülető korok képét az említettekhez hasonló ominózus oázisokból figyelhettem meg mindég az ember minden korban és minden időben. A világ él és megnyilatkozik. Csak szem kell hozzá és fül kell hozzá, hogy bárki láthassa és hallhassa e megnyilatkozásokat. Nyissuk ki tehát szemünket és helyezzük pamacsos fülünket, ezuttal e kisszakaszos élet egy rozoga villamoskocsiján. Két, kofakinézésű asszony ül egymással szemben a keservesen nyikorgó villamoskocsiban az ablak mellett és gyanakodva figyelik egymást. Mindketten szatyrot tartanak kezükben, kövér kezük összefonva pihen a hason, szétvetett lábuk nem éri el a padlót, csak lóg a levegőben szinte értelmetlenül. Kinn éjszaka van. És mintha valami már megkezdett beszélgetést folytatnának: „Hát akkor most ki motozza meg a zacskósokat?” — kérdi az egyik asszony és apró kis szemével lustán a másikra tekint. „Hát az éjjeliőr!” — válaszolja a másik ravaszul. Önkéntelenül is elpirul a hallgató, holmi pajzán asszociációk ébrednek a léhaságra különben is hajlamos agyában, de ami sok, az már sok, tartózkodóan lesüti szemét e nyilvános helyen. Elmulik egy perc, az éjszaka, már az az éjszaka, amely tragikus módon a hallgató agyát borítja jótékonyan, most lassan oszladozni kezd. Végeredményben nem síklott ki a villamos, a szavak reális értékükben elviselhető értelmet nyernek, most már nyilvánvaló, hogy tényleges zacskósokról esett szó, különben régen megjelent volna már az erkölcsrendőr és a két piszkos-szajú kofát orruknál fogva huzta volna le a villamoskocsiról. Szó sincs erkölcsrendőrrel, fene tudja hogy miféle disznóságokkal foglalja el magát e pillanatban a derék erkölcsrendőr. Ellenben a világ kezd kibontakozni sötét ködéből az elhullajtott szavak nyomán, az emberi szükségleteknek megfelelően méretezett értelem lemászik a fáról és felkapaszkodik a robbogó villamos hátsó ütközőjére lukaszsebű uccagyerek módjára. A világkép rekonstruálása értelmes szavakban már, sajnos, mireánk tartozik. A világkép ebben a vonatkozásában a következő: van egy világ, amelyben nyilvánvalóan mi is élünk, hiába is vezetjük félre magunkat, hiába is hitegetjük és ámitgatjuk holdkórosok módjára magunkat, tehát van egy világ, amelynek egyik piszkos kültelki uccájában áll egy alávaló kis üzem, ahol zacskókat gyártanak. Akik a zacskókat gyártják, tekintet nélkül nemijellegrükre, azok a zacskósok, férfiak és nők egyaránt. A világ, helyesen, vagy helytelenül, arra a hitre van felépítve, hogy mindenki

tolvaj és gazember, e hit irott törvényei viszont e hit fanatikusai ellen e világot védik. Van tehát egy világ, amelynek egy szemét kis uccájában, ha becsteledett, a zacskósok fogják magukat és munkájuk végeztével elindulnak hazafelé. Sötét van az udvaron, ki tudja miféle zacskóból vannak faragva a zacskósok, mindenestre jó, ha a portás, mielőtt kiengetné őket, a világos kapu alatt megmotozza őket. Soha sem lehet tudni, hátha valamelyik visz magával egy marék csirizt, vagy néhány remekbékészült zacskót. Hogy gyémántbányákban megmotozzák a gyémántosokat, aranyöntődében az aranyosokat, senki sem veheti rossz néven, ha zacskóüzemben megmotozzák a zacskósokat is. Ha minden renben van, akkor semmi sem történt, mehetnek a zacskósok nyugodtan haza, győzedelmeskedett a rend, a világ forog tovább. A világ, miután bemutatkozott, vigan polkázik és keringőzik tovább, nem is szégyenli magát, mert hiszen nem is annyira pár zacskóról, mint magáról az elvről van szó. Gyémánt, arany, selyem, vagy zacskó, végeredményben egyremegy. Következetességében még az sem zavarja, hogy csak az ökor következetes.

BORIS PASTERNAK: A TÉL SZERETETE

Fordította SZENTGYÖRGYI ANNA

Motto: „Minden anyag“

*Nem lesz senki bent csupán
sápadtan az alkonyat.
Csak a függöny fátyolán
át havazó téli nap.*

*Csak a nedves pelyhezés —
messzi fény szült' árnyalás.
Lágy hópárnás tetők és
szürkület, hó — semmi más.*

*S a hóharmat, csikra csík,
ellep tisztán, hidegen.
Sötét mélabú kúszik
rám a múltból végtelen.*

*Mint az ősbűn az idő
ül az ablak keresztjén,
hogy súlyától összedől
és sötétje szerte mén...*

*...és hirtelen a függönyökbe'
jöttöd árama meglibeg.
Mintha maga a jövő jönne:
csönd méri csöndbe' lépt'idet.*

*Igy lesz: a fél ajtónyílásból
szél, gőz, valód — a házba csap:
mindazokból az anyagokból,
amelyekből a téli nap.*

KULTURKRÓNIKA

AZ IRASTUDÓK ARULASAHOZ

Fábry Zoltán, főmunkatársunk *Korparancs* címmel megjelent tanulmánykötetéből vesszük az alábbi részletet. A magyar nyelvű irodalomban páratlanul álló kritikus és publicista alakját reprezentálja ez a kötet: a kortárs- és korfelelős író, aki nem a hideg szemlélet negativitásokba vesző fölényével nézi a jelenségeket, hanem az együttérző hevület perzselő erkölcsi erejével mutat a „változtatni kell” irányába, a stilművész minden szenvedelmével. (Szerk.)

1914-ben semmit sem gyaláztak meg úgy, mint a tollat. Pántlikásan, rózsásan, józan pénzhletben és fertelmes talpnyalásban akkor született meg az új bűn kigyófája: a szellem prostitúciója. Nagy nevek és kis piszkok nyálázták és hozsannázták a vér és a pénz útját, a kapitalizmus istenségét, az imperializmus halálkaszálását: „Tisztító háború” üvöltötték az esti kiadások, napi parancsok és böjti prédikációk. Egyetlenegy mindennél többet beszélő példa: „Kell a háborús hangulat, s ezt a hangulatot nem lehet, nem is szabad lerontani. Végre is ezek a tömegek mennek a háború tüzébe, ezek viszik oda fiatal életüket, ezek hagyják el édes anyjukat, testvérüket, kedvesüket, kényelmüket, ezeknek kell a mámor, hogy ne érezzék olyan kegyetlenül, mit hagynak el, hova mennek. Derék és jótékony mámor ez s mint a mesében a hegyoromról leugró Psychét egy felhő, úgy engedi sértetlenül az ismeretlen sorsba ugratni a tömegeket a mámor. Legyen mámor, lelkek kábulása, hogy ne hallhassék ki belőle édes anyák zokogása, kedvesek fájdalmas sikoltozása. Így van ez jól, így kell lenni. És hála a gondviselésnek, most ez a mámor rajta ül az egész országon.” (*Pesti Hírlap*, 1914. aug. 15.) És ez a mámor, ez a méreg akárhogy nevettek, vagy csodálkoztok most: hatott. Megölte az agyunkat, elvakította szemünket, káromlásra oldotta nyelvünket, gyilkolásra kezünket: öltünk, raboltunk, pszichológusok és a toll emberei tisztító, embernemesítő háborúról beszéltek. A toll minden golyónál, tanknál jobban végezte el munkáját.

1914-ben semmit sem gyaláztak meg úgy, mint a tollat. Ujságírók, költők, tudósok és írók publicisták, egyetemi tanárok és egyéb írástudók egyetemlegesen az árulás, a cinkosság vétségébe estek. Ugy írtak és azt írták, amit tőlük sajtókonferenciákon, főhadiszállásokon megköveteltek. És mindegyik igyekezett még azonfelül is adni valamit, egy kis „egyéniséget” csempészni írásaiba, ízt, zamatot, hogy annál biztosabb legyen a hatás és az eredmény: imperialista tömegtenyező erősítése. A háború bebizonyította, hogy a polgári irodalom szőröstül-bőröstül az uralkodó osztály ideológiai lakája. Ha ma, húsz év múlva fellapozzuk a dokumentumokat, elképedünk, hogy olyan nevek mint Moritz Heimann, Jacobsohn, Döblin, W. Herzog, akik a pacifizmus, a humanizmus, az európeerség fémjelzett nevei, akkoriban semmiben sem különböztek a kis és nagy hurrápatrióktól. Döblin, aki ma „művészi szabadsága” érdekében oly kínos distanciával különíti el magát a dolgozóktól, még 1918-ban is vért liheg: „Átkozott legyen, az aki azt a szót, hogy „béke” a szájába veszi. Igérjük, hogy saját sorainkban, házainkban és uccáinkon mi magunk fogjuk azokat elnémitani, akik békemeggyőződésükről csak suttozni is

mernek.“ (*Neue Rundschau*, 1918 febr.) W. Herzog lapjában a *Forum-ban* (1914. 5.) a tollat bajonettel cseréli fel: „Mi a béke barátai és egy új etika hirdetői, önként vonulunk a háboruba. Mi ölni akarunk, mint a többiek.“ A szelid emberséges ember: Moritz Heimann, akárcsak ma egy *Bindig*, gúnyosan üzen Romain *Rollandnak*: „Mi nem csak azért harcolunk, hogy Németország nagyhatalom maradjon, de azért, hogy ez a nagyhatalom a világ áldásává válhasson.“ (*Pros. Schriften* I. 123.)

1914-ben az imperializmus leghűbb és legfontosabb szövetségese a toll volt. *Bickel* német dékántól a magyar *Bródy Sándorig* az írástudók egyértelműleg bizonyították, hogy „öröm ilyen időben élni.“ Örömet facsarni, biztatást gesztikulálni, ágálni és haláltól, gyásztól felgyulni: betegségtünet. Egy háboruba korhadt társadalom irodalmi tükrözése, a háborús kizökkentség forróján csak patológikus lehet. Beteg, fertőzött irodalom, mely ha a láz, a roham elmúlt, ijesztőn, árulkodón dokumentál. Egy *Alfred Kerr*, egy *Emil Ludwig*, vagy *Gerhardt Hauptmann* hiába szégyelik és hiába próbálják elfelejteni: ez lényegük és ismertetőjegyük és ha holnap újra jön egy kritikus pillanat, akkor újra maradéktalanul tükrözik osztályuk, társadalmi rendjük arcát (*G. Hauptmann* ezt különben Hitler-igenlésével már be is bizonyította).

Mint általános törvényt lehet felállítani: mindazok az írók, akik nem találják meg az utat az antiimperialista erőkhöz, hiába bizonykodnak pacifizmust, humanizmust, internacionalizmust és polgárt elképesztő fenyegetésséget, a döntő pillanatban az osztályuk diktálta atmoszféra rabjai lesznek, akik élményeiket, gondolataikat csak ebben a keretben, csak ezen a biztosított talajon állva tudják kikristályosítani. A társadalom mozgató erőit nem ismerik, nem kutatják, s háttéri okokkal nem törődnek. Ha aztán, mint derült égből a villámcsapás, újra beüt egy tizenégyes augusztus, akkor legjobb esetben is csak a misztikum, a legenda születik meg a „különös, különös nyáréjszakáról“, amikor „az égből dühödt angyal dobolt riadót a szomorú földre“, amikor

*Jó kutyánk Burkus elveszett
S Mária szolgálónk a néma,
Hirtelen hars nótákat dalolt*

(Ady).

A költő a rémmel, a lidérccel birkózik fátumos révületben, a tudomány emberei ugyanakkor a misztikumot tudatosan duzzasztják kóros daganattá, szakálasan imponáló gyerekmesévé: „Az emberiség nagy fegyveres küzdelmeinek megértésére hiába fordulunk a természethez; az állatvilágból inkább harmónia csendül felénk. Az u. n. történelmi materializmusnak az a tétele, hogy az emberek közti küzdelem mindig gazdasági harc, hibás alaptól indul ki.“ *Lenhossék Mihály*, egyetemi tanár így az egyetlen magyarizmat angyali egyszerűséggel sikkasztja el. Elsikkaszt-hatja, megtagadhatja, ha a materialista elméletet más elfogadható magyarázattal pótolja, de a *Lenhossék*-magyarázat olyan bűnösen naiv ál-bölcsesség, annyira cinikusan gonosz katedramese, hogy be kell látnunk: az imperializmusnak az ilyen magyarázat tényleg felér néhány ezreddel: „A háború sajátlagosan emberi tünemény: a dúsan kialakult emberi léleknek ezer színben játszó tarka világában, az emberi érzelmek, szenvedélyek, törekvések és eszmények végtelenségében különülnek ki azok a sympathiák és antipathiák, azok az érdekközösségek és érdekellentétek, amelyek az embercsoportokat, a népeket és népcsaládokat hol közlebb hozzák egymáshoz, hol meg szembeállítják egymással az összeütközések politikai és társadalmi formájában, vagy a háború fegyveres tényében.

A háború beletartozik abba a váltságdíjba, amit az emberi nem fizetni kénytelen az óriás módon fejlődött és kialakult agyvelő és a csodává gazdagodott értelem ajándékáért. A háború nem az állati ösztönök nyilvánulása az emberben, hanem az embert az állat fölé emelő értelem és akarat szomorú szülöttje. (Háborús előadások a budapesti egyetemen. 1915. 10.)

Tizenkét millió ember halála, asszonyok, gyerekek éhsége, szenvedése: „a dúsan kialakult emberi értelem és egyéniség talaján burjánzó különleges emberi cselekvés"! Az emberi nem váltságdíja: a Kruppok, Schneider-Creusot-k milliárdjai! A tankok, gázbombák és lángszórók, mint a csodává alakult értelem ajándékai! Ime az „óriási módon fejlődött és kialakult agyvelő“, mely csak az uralkodó parancs érdekében dolgozik és fárad, hogy ezzel a bődületes hadibölcsészéggel minden képtelenségre és gondolkodásra képtelenné nullázhasson...

Az írókat, akik 1914-ben kezdtek kifogyni a témákból, a kávéházak halandzsászóit és a kártyacsaták hőseit, áporodott nyugalmi helyzetükből a háború billentette ki és akiknek nem volt lényegük a militarizmus: ennek nagy atmoszférikus nyomása alatt pontosan tükrözik az imperializmus nyilvános betörését és lesznek minden írásművészetük ellenére szomorú percmemberké, lakájok, bélyegzettek, cinkosok, akik az emberiség legbilincseltebb pillanatában az „elemi felszabadultság“ érzését fertőzik világgá. *Lengyel* Menyhért például ilyen „egyszerű gondolatokkal“ könnyít önmagán és embertársai kételyein: „Hát mi lehet az ami a háborúban jó? Valami, ami hasonlít a felszabaduláshoz. Az embert a törvények és szokások, az életmód és a körülmények lassanként rémesen behálózzák. Énünk a legnagyobb szabadságot kívánja és az élet ebben mindjobban korlátozza. Sokszor ölni szeretnénk, mert ez benne van az emberi ösztönben — de még mukkanni sem szabad, szépen és alázatosan köszönni kell a főnöknek, akit szeretnénk arcul köpni. Ilyen viszonylatban majdnem minden ember el van nyomva — s a háború mindezt az elnyomást elfújja, mint a vihar a ködöt. Az ember egy ugrással kiszabadul mindenből, még a saját gondjait is elveti, mert hiszen ezentul, hogy katona lesz, mások gondoskodnak élelméről, céljáról, munkájáról is; s mozgási szabadsága hallatlanul kiterjedt — szinte szabad bandában csoportosulva ölhet, rekvirálhat. Ekkora kielégülés, ilyen öntudat szinte megéri a halálveszedelmet.“ (*Nyugat*, 1914. 24.)

A háború mint felszabadulás! Kielégülés, mely megéri a halálveszedelmet!... Így aztán érthetővé válik, hogy a gyökeréig beteg világ mért lát a háborúban gyógyító „acélfürdőt“... Iróink hiába voltak humanisták, hiába széplelkek és elefántcsonttoronylakók: 1914 augusztusában ők bizonyultak a leggyengébbeknek. Az írást magáért az írásért üzők, akik nem ismertek társadalomváltoztató célt és akaratot a háború vad aktivitásának lettek az áldozatai, kiszolgálói, éltetői és magyarázói. Szociális gerinc és tartalom nélkül kellett, hogy belesodródjanak a legantiszociálisabb emberi aktivitásba.

Ha példát keresek, akkor Bródy Sándor, ez a szocializmussal kacérkodó magyar naturalista bizonyítja legjobban, hogy a háború legelső áldozatai, legjobb fedezői és legeredetibb kiszolgálói az írók voltak, akik fenntartás nélkül, tudás és kritika nélkül vetették bele magukat a háborús élménybe, hogy azt szükséges és isteni, kivédhetetlen valósággá avassák. Szomorú sodródás ez, melynek eredménye hamis, gikszeres líra, erőszakolt szócsépelés, mely mint ágálás mindig fortissimóban kénytelen megmaradni. A háború így lesz aztán „a legnagyobb és legszebb akció, mely e kihült csillagon eddig megtörtént vala“. Oka: „egészen mélyenfekvő és egyetemleges, úgyszólván természeti ok. Nincs ma akármilyen

magasrendű személy is, aki a háborút akarta volna, hanem a háborút akarta magát“. Ez a telje, ez a csúcsa a lelkiismeretlenségnek, itt az emberi ész már csődöt mondott: a háború, mely önmagát akarja! Az író, aki kabátujjából ilyen bölcsességet ráz ki, minden gátlás nélkül építheti fel kannibálfilozófiáját: „Titkos örömöm van a háborúban és Isten különös kegyelmének tartom, hogy e nagyszerű időkben élhetek. Természetesen fáj az, hogy csak mint néző és gondolkodó... Irni a háborúról nem gyenge dolog-e?... Annak, aki férfinak született mámorító gondolat a harc, mert hiába minden elpuhultságunk és kulturánk, aki valaki, az belül mind katona.“ Bródy programja a hadvezérek programja. Irónak lehet-e szebb, jobb, méltóbb vezércsillaga? „Bizom bennük és hiszek abban, hogy az ő programjuk győzedelmeskedik, ők látják a végső pontokat és nincs helyesebb, mint az, amit ők cselekszenek“. Militarizmus a leg-tisztább tényészetben — mint irodalmi cél és megnyugvás! Imperializmus mint jó kényelmes ágy, amit megvetettek az emberiségnek, amiben elfeküdni, kielégülni isteni jó a végre egyszer célt talált magyar írónak! Az élet, a jövő ezek után csak rózsaszínű lehet, legfőbb magyar és úri boldogság: „A háború utáni idők boldog idők lesznek Magyarországra nézve. Természetszerűen és miránk nézve hasznosan fognak elrendeződni a dolgok.“ Ady ostromzó próféciai ilyen talmi sorok mellett megközelíthetetlen egyszervolt költészetté gyulnak fel! A Bródy-prófécia már kimondásuk pillanatában összeomlanak: „Boldogok, szabadok, urak leszünk magunk között, első a világ előtt... Legszebb álmunk se lehetett olyan, mint amilyen szép, amilyen tartósan nyugodt és bőséges élet lesz az osztályrészünk“. Hogy rávert erre a tollra, erre a szemléletre az élet kegyetlen valósága az imperializmus realizmusa! Százszázalékos hamis lelkesedés és hamis szemlélet száz százalékos cáfolatot kapott: a sorok a semmibe fujódtak és ma már csak vigyorogni tudunk...

X NARODNIKIEK A MAGYAR IRODALOMBAN

(A „harmadik oldal“)

A magyar narodnikiek immár felsorakoztak. Az arcvonal még némileg egyenetlen, egy-egy profil még kiugrik belőle, némelyik pedig eltűnik, de az első élgárda csak kitelik belőle. A fórum, ahol seregszámlelé ez az élgárda felvonul, a *Válasz* című folyóirat, amelyet javarészt Pesten írnak, Debrecenben szerkesztenek, teljes egészében pedig Kecskeméten nyomnak. E geográfiai meghatározásoknak csak annyiban van jelentősége, hogy a „Válaszból országos folyóirat lett, amelynek munkatársai közt ott van majdnem minden számottevő fiatal író.“ Ne legyünk felületesek és soroljuk fel a nevek mindegyikét, úgy, ahogy azokat a lap a homlokán hordja. A főmunkatársak ezek: Buday György, Féja Géza, Fülep Lajos, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Juhász Géza, Kerék Mihály, Kerényi Károly, Kodolányi János, Matolcsy Mátyás, Németh László, Prohászka Lajos, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc, Szerb Antal, Tamási Áron.

Egy-két név minden bizonnyal meglepetést jelent, mert a köztudat nem a népi-nemzeti irodalom zászlóvivői között tartotta őket számon. Nem is kell ebből a névsorból messzemenő következtetéseket levonni, a folyóirat maga is ezt a megállapítást teszi: „Nem áztatjuk magunkat azal, hogy a *Válasz* sorsát ez a névsor megoldotta. A *Válasz* továbbra is alakuló góc, születő élet, mely inkább keresi a választ, mint adja. Munkatársait nem kész hit, közös meggyőződés fűzi össze. Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Hamvas Béla, Németh László... előbb jelentenek négy egységet, mint egy egységes frontot.“

Az írók, akik a „négy égtáj“ irányából verődtek össze és választ ke-

resnek szorongó kérdéseikre, csak világszemléleti bizonytalanságukkal indokolhatják meg maguk is tanácstalanságukat és ezt az összekeveredést. A keresés és a tévelygés azonban nem magyarázza azt, hogy miért találtak rá mind ugyanarra a fórumra. Valami azonos vonzalom a hiányzó hiten és meggyőződésen kívül mégis csak kellett, hogy legyen bennük, ha így egymásra leltek. Valami ideológiai rokonság, amely ha így végigfutjuk a neveket, víziószerűen elénkkrémlik mögülről, mindegyik név mögül az írói megnyilatkozás, amelynek legtöbbször a népi gondolatba eresztett gyökereket.

A Válasz nemzedék-folyóiratnak nevezi magát, ami valami olyasmit jelenthet, hogy egy nemzedék, a kortársaknak egy rétege verhet benne tanyát. Ez a meghatározás, amelyhez maga a lap nem ad elég bő magyarázatot, igen jelentőségteljes pedig. A nemzedék-tömörülés döntően határozta meg az útját ennek a mozgalomnak, amely mint már a multkor említettük Németh László szerint a „harmadik oldal” jelenti a politikai bal- és jobboldallal szemben. Az egyforma „undor”, amit a „harmadik oldal” jobbra és balra érez, kettős gyökéren táplálkozik. Az egyik, tehát az, ami mégis összetartozóvá teszi őket: a népi-nemzeti gondolat, a másik, ami ebből ágazik ki, a balra és a jobbra érzett undor. A baloldal proletárideológiája a népi kulturát is csak osztályterméknek tekinti és a népi értékek igazi kibontakozását egyedül a szocialista társadalomban látja elérhetőnek. Ezzel az ideológiával szemben fellépő ellenszenv a legkiválóbb osztályellentétből és a polgári osztályszemléletből ered. A társadalmi szembenállás szellemi lecsapódása világnézeti különbözőségként jelentkezik ebben az „undorban”, amit a „harmadik oldal” érez. A jobboldallal szembeni undor már közvetlenül a nemzedék-szemléletből ered. A jobboldal számukra az *öreg*ek hatalmi tulsúlya. Az idősebb nemzedék pozíció-tartása az, ami kiváltja az ellenszenvet. Mert a harc a jobboldalon befészkelte öregek pozícióinak meghódításáért folyik. „... száz elszánt ember ebben a pillanatban egy-kettőre bevehetné az országot” — állapítja meg Németh László. (*Válasz*, 1934. I. évf. 3—4 sz.) A harcot azonban nem világnézeti ellentét váltja ki, hanem ama természeti törvény, hogy egyszer mégis csak a fiataloknak kell elfoglalni az öregek helyét. A jobboldal társadalmi törekvése távolról sincs ellentétben a fiatal magyar nardnikiek törekvéseivel. Hiszen ez a jobboldal munkálta azt a talajt, amelyből ez az ifjuság felnővekedhetett. Ideológiája nem dialektikus ellentét eredménye, ez a szocialista fiatalságé. A „harmadik oldal” a jobboldali ideológia gyermeke. A harc köztük apák és fiuk hagyományos harca azért az örökségért, amit az apák félő, hogy elprédálnak. „A helyzetérés-bénulásnak ritka példája ez a másfél évtized; tizenöt éve bámunk — írja ugyancsak Németh — s még ma sem vesszük észre hova jutottunk. Közben a forradalmak bolondságaival igazolt rendfenntartó réteg visszaköltözött az operettből, amely legméltóbb temetője lett volna, ráült az országra s fokról-fokra minden függetlenséget letört, minden önkormányzatot megemésztett, amelyben a történelmi hibaigazításnak pártja támadhatott.”

Németh László nem akarja tudomásul venni, hogy akik „az ország nyakára ültek”, azoknak is küzdeni kellett a szükségszerű adottságokkal és ha az „egységen kezdték” is, ahelyet, hogy azon végezték volna, amit Németh felette hibáztat, mégis csak a fasizmus céljait szolgálták, ez pedig Németh szemében igazán érdemnek számíthatna. Németh László elbúsultan látja, hogy „marcia su Románk helyett volt egy marcia da Románk, fasizmus visszafele.” Németh még most sem veszi figyelembe a dialektikai törvényszerűségeket, nem akarja tudomásul venni, hogy a marcia su Romát más gazdasági és társadalmi adottságok között ponto-

san megismételni nem lehet. A tőkés termelésben a társadalom fejlődése egyenlőtlen, az iparilag fejlettebb országok érdekszféráikat tőkekoncentrációval és imperialisztikus törekvésekkel növelik és az így függőségbe került országok és társadalmi csoportok útvonalát az előbbiek határozzák meg. Azonban éppen a tőkés érdekeknek más társadalmi csoportba való más időben történő behatolása lehetetlenné teszi, hogy ez a társadalmi fejlődésnek ugyanazon útját járja meg. A „fasizmus visszafele“ nem azt jelenti, ahogy Németh László hiszi, hogy a kormányzóréteg „ült rá a követelésekre“, hanem, hogy a középeurópai fasizálódás törvény-szerűen elmarad a reá ható olasz fasizmus mögött.

Am itt nem az a feladatunk, hogy társadalomtudományi tévedésekre mutassunk rá, hanem, hogy a fasiszta elemeket felderítsük az új értelmiségi mozgalomban. Ez a mozgalom polgári felszínessége miatt nem tudja levetni értelmiségi jellegét, nemcsak azért, mert élgárdáját írók és diákok alkotják, hanem, mert mint mozgalom felülről indul. Egy maroknyi intellektuális réteg pedig hiába akarja megváltani a magyar parasztot, vagy akár az egész népet, ha őt magát nem a tömegek szociális hullámzása vetette felszínre. Csak az *alulról* jövő megmozdulás viheti el a tömegeket a felszabaduláshoz, mert a felülről jövő minden ilyenirányú kísérlet kiépített tömegbázis ellenére is csak a megállást szolgálhatja. Ez a mozgalom magánviseli a legjellegzetesebb fasiszta alkatelemet, nemcsak a fentről lefelé irányuló alakító tendenciát, hanem még a führer-principium szellemét is.

Mert Németh László vezéri szerepe több itten, mint egy kritikai elemének a szerepe, ő jelenti ebben a mozgalomban a kezdeményezést, a céltudatosságot és a világszemléleti eltökéltséget. Mindaz az ellentmondás, ami írásaiból kibukkan, nem tétováság, hanem a fasiszta ideológiának az a belső ellentmondása, amitől megszabadulni nem tud éppen a fasiszta szemlélet ellentétes összetétele miatt, mint szocializmus és osztálybéke, individualizmus és kollektív életforma, nacionalizmus és nyugatosság: ahogy Németh utal rá: „Nemzethalál“ és „európai szerepvállalás.“ Németh konokul hirdeti, hogy „nem hasal le semmiféle mozgalom előtt sem“, hogy majd akkor folytassa az életét, ha elvonult. „Mint egyén az üdvösségemért“ küzdök, — írja — mint polgár a legjobb megoldásért. S százszor elmondtam már, mi az a „több“ amit a mozgalmakkal szemben védek és védeni fogok. . . Én igenis bizom benne, hogy ezek a mozgalmak még nem mondták ki az utolsó szót, s „oltott“ mozgalmakat is értünk még a „vadak“ után.“ Az első pillanatra ki gyanítaná, hogy e jámbor szavak mily közel járnak ahhoz a nemzeti szocialista felfogáshoz, amely „oltott“-nak csak a maga mozgalmát tekinti, mondván, hogy az a nemzet. Ebből az oltás-elméletből sarjad a „minőség-szocializmus“ genézise is a „birodalmi gondolat“, amelyet Európa valamennyi fasiszta teoretikusánál ép' úgy megtalálni, mint Németh Lászlónál.

Felvetheti valaki a kérdést, hogy mért szolgál fasiszta törekvést az, aki, mint Németh László telepítési politikával, kertgazdaságokra épített szövetkezeti rendszerrel minőségtermeléshez akar eljutni, és ezen keresztül egy olyan kiépített társadalomhoz, amelyben földbirtokot gyűjteni nem lehet és ahol a „tőke“ szó jóformán teljesen értelmét veszíti.“ Továbbá „a mult század ipara által szuggerált tömegtermelés-elv általánosítása helyett a huszadik századi humanistagazdálkodás szellemével akarja a társadalmat átítatni s nemcsak kizsákmányolás ellen védi a munkát, hanem a munka és élet azonosságát hirdetve az elszürkülés ellen is. . .“ Nos, mért fasizmus ez, kérdezhetik, mikor ez Németh szerint is „minőség-szocializmus.“ (l. m. f.)

Megfelelhetnénk erre Németh László szavaival, azzal, hogy nem „a

magyarázat... a fontos, hanem az életforma, amely a célok és magyarázatok mögött áll. Egy 'eszme' nem valami szabatosan megfogalmazható célkitűzés; — vagy ami az belőle, az nem lényegesebb része. Az igazi 'eszme' az ember biológiai és történelmi mélyeiből, a környező világ belénkrohanó érzéleteiből üti fel fejét, előbb az élet 'vitális gócait' szállja meg s csak azután jut el dadogva a magyarázatig."

Németh László, mikor a maga igazát védi talán megelégedhet ilyen légiés magyarázattal, nekünk azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni az „eszmének“ ama materiális kapcsolatait, amelyek az eszmét megteremtették és amelyek az „eszme“ lényeges részét alkotják. Németh téved a sorrendben, ha azt hiszi, hogy „eszmék“ szállják meg az élet „vitális gócait“. Az eszme már maga a leszűrt konkluzió, tisztázása az adott helyzetnek és az abból adódó távolabbi lehetőségeknek. Az „eszmét“ tehát igenis lehet szabatosan megfogalmazni, célkitűzéssel megjelölni, mert ez már azt az életformát hozza közelebb, — nem amely „a célok és magyarázatok mögött áll“, hanem amely maga a cél.

Elsősorban tehát most azt kell figyelembe vennünk, hogy a Németh által felvetett „minőségiszocializmus“, mint eszme, milyen felismerésből származik. Az egyik szerinte az, — csak nagy általánosítással élünk — hogy „a mult század ipara által szuggerált tömegtermelés“ — rossz és ami jó az a „huszadik századi humanista gazdálkodás szelleme.“ Századunk jutott el a kapitalista termelési formától a kollektív termelésig a világ egyhatod részén, ez az, ami a termelés rendjére döntően hatott. A „huszadik századi humanistagazdálkodás szelleme“ azonban nem hatja át a kollektív termelési rendszert. Az új társadalom létrejöttét a dolgozó osztály felszabadulása teremti meg, amelynek feltétele minden osztály megszüntetése, mint ahogy a harmadik rend, a polgárság felszabadulásának minden rend eltörlése volt a feltétele. A szociális felszabadulás tehát osztályönzésen alapul. „Minden önzés a társadalomban csak a társadalom révén játszódik le. Az önzés tehát feltételezi a társadalmat, vagyis közös célokat, közös szükségleteket, közös termelőeszközöket“ stb. Humanista hatalom ebben a szükségszerű adottságban nincs, mert nem eszményi a felismerése, hanem materiális, amely tudatában van annak, hogy az emberek társadalmi együttélését közös termelésük határozza meg.

A kapitalizmus reformkísérlete, a fasiszált gazdálkodási forma, amely humanista törekvésekre emlékeztető szociálpolitikával lép helyébe a tizenkilencedik század ipara által „szuggerált tömegtermelésnek“, ez fogható fel egyedül a huszadik század „humanista gazdálkodásának.“ Egy korszakot átfogó gazdasági szellemnek nem lehet mást tekinteni, mint amely valóban a gyakorlati téren is uralkodik, nem csupán elméleti elképzelésekben. Németh László a „huszadik századi humanista gazdálkodási szelleme“ fasiszta szellem, hacsak nem vállalja Proudhonnak azt a nevetéses módszerét, amellyel új értelmet talál ki és amely „nem a... cselekvő emberek közönséges értelme, hanem valami egész különleges értelem, a társadalomnak, mint személynek értelme, az emberiségé, mint alanyé, mely Proudhon úr tollából némelykor, mint a „társadalom szelleme“ és végső fokon, mint az „emberiség értelme“ jön elő. (A filozófia nyomorúsága. 163 o.) Nem hihető azonban, hogy Németh László teljesen átadná magát a spekulatív bölcelet illúzióinak és ahelyett, hogy a gazdasági kategóriákat, mint történeti, az anyagi termelés bizonyos fejlődési fokának megfelelő termelési viszonyok elméleti kifejezéseit értené meg, ezeket örök eszmékké homályosítja, hogy aztán ezen a kerülő uton keresztül végül mégis csak eljusson a polgári közgazdaságtan álláspontjára. Egy dolog bizonyos, és pedig az, hogy a Németh által felvázolt ter-

melési reform szövetkezeti kísérleteivel, mint szociális megoldási forma pontosan beilleszthető a polgári társadalom fasiszta államgépezetébe, amely maga is, mint Németországban látjuk, szocialistának vallja magát ama szociális reformjainak alapján, amellyekkel a kizsákmányolt tömegek osztályköveteléseit lefékezni igyekeznek. Az „osztályok egyensúlyhelyzetének” egyik kísérleti módszere lehet a Németh-féle elképzelés, amely azonban a maga elméleti tartalmával nem egyéb vulgáris közgazdaságtannál, amely tudományos mezében csupán arra szolgál, hogy célzatigazságokkal alátámassza az uralkodó osztály fasizáló gazdaságpolitikáját. Vagy tudatos megtévesztési szándék, vagy teljes ismerethiány mondhat olyat, hogy „egy társadalomban, melyben földbirtokot gyűjteni lehetetlen, a bányászat és a tömegipar az állam kezén van s a „kertművész”, „iparművész” és a „minőségkereskedő” egyetlen vagyona: vállalkozása, mely nem lehet nagyobb, mint amekkorát maga el tud vezetni, a „tőke” szó jóformán teljesen értelmét veszti, úgy hogy joggal nevezhetjük az ilyen társadalmat szocialistának.” Tisztában kell lenni azzal, hogy a kapitalista összefüggésektől a ma társadalma megszabadulni nem tud. Olyan államokban, ahol „földbirtokot gyűjteni lehetetlen”, mint például a túlnyomóan agrárjellegű Bulgáriában, ahol a keresők 28 százaléka őstermelő és ezeknek legnagyobb része kis és középbirtokos, nemcsak a belső berendezkedés maga kapitalista, erősen fasiszta tendenciával, de benne fekszik Olaszország, Franciaország, Anglia és Németország imperialista aspirációinak hatókörében. A fasiszta Olaszország intézményesítette az állami intervencionizmust az iparban, mégis a helyzet az, hogy hiába jut az ipar állami befolyás alá, maga az államhatalom is eszköz a finánc-tőke kezében. Az állami gazdálkodás nem hogy fölöslegessé tenné a tőkét a kapitalista rendben, de sok esetben annyira nélkülözhetetlenné lesz a számára, hogy már államosított üzemeket kénytelen újra visszaadni a magángazdaság kezére. Ez történt Olaszországban például a telefonnal és a biztosítással, nem is említve a bankokat, amelyeknek pozíciója teljesen érintetlen. A szociálpolitika reformkísérletei csak a fasiszta pozíciójának kiépítésére vezetnek, de nem a gazdasági berendezkedés megváltoztatásának olyan fokára, amelyben a tőke elveszti jelentőségét. Az ilyen „szocializmus” propagálása nem egyéb fasiszta félrevezetésnél.

Németh László, mint irányító, így áll a narodnikiek arcvonala előtt. S lapja a Válasz, ha még nem is egységes szellemben íródik, irányvonalában nem fog tévedni, vagy ingadozni. Munkatársai sorában lehetnek felfogásban Németh Lászlóval ellentétes nézetet valló és mint vannak is, igen kimagasló írói egyéniségek, de olyan írásuk aligha láthat napvilágot, amely surolná a „harmadik oldal” irányvonalát. Választ tehát nyugtalanító kérdéseire a folyóiratban nem kap senki egyebet Németh László válaszával, amely meggyőződéssel és magán viseli írójának kultúráltságát és tehetségét, de éppen célratörő szándékánál fogva kizárja az ellentétes megnyilatkozásokat. Ugy, hogy a lap végső eredményében teljesen a fasiszta törekvések támaszává válik még abban az esetben is, ha írói között akad olyan, aki világszemléletileg a fasiszta szemlélettel szembehelyezkedett.

Ujvári László

AZ ORVOSTUDOMÁNY VALSÁGÁNAK ITALIAI VISSZHANGJA. Az utolsó évek egyik legvitatottabb problémája az orvostudomány krízise. Amióta Aschner híres könyve: a *Krise der Medizin* megjelent, orvosi és egyéb lapok állandóan foglalkoznak az egyetemes válság e részletjelenségével, melynek fontossága vitán felül áll. A fasiszta Itáliában, ahová a középeurópai áramlatok, ha egyáltalán elérkeznek, jókora

késéssel jelentkeznek, alig pár hónapja vettek tudomást e kérdésről. Pende professzor, a jónevű genuai klinikus, az olasz endokrinológiai és konstitucionális elméletek európai hírvé művelője feltűnést keltő cikksorozatot indított a torinói *Gazzetta del Popolo* hasábjain az „orvosvilág krízise” címen. Természetesen, polgári szempontból és főleg olasz vonatkozásban taglalja az orvoskrízis kérdését, mely, szerinte, három fronton nyilatkozik meg: az orvosi gondolkodás, az orvosképzés és az orvosi hivatás válságában. Az első cikkben Pende — Aschner nyomdokain haladva — kikel az orvostudományban ma túlságosan elharapódzott technicizálás és specializálás ellen. Kétségtelen, hogy a múlt század végén és a huszadik század elején a természettudományok mindenhatóságába vetett hit a természettudományokat leggazdagabban alkalmazó tudományt: az orvostudományt is magával ragadta és az utóbbi túlzott lelkesedéssel vetette rá magát a technicizmusra: a laboratóriumi, mikroszkopikus, röntgen stb. kutatásokra. Ennek a kornak legpregnansabb kifejezője az orvostudományban a bakterológia, mely óriási arányban fejlődött a legutolsó évtizedekben. Nem volt betegség, melynek ne találták volna meg a bacillusát sőt néha: bacillusait. Közben pedig megfeledeztek az emberről, a szubjektív és objektív szimptomatológiáról és az orvosi intuicióról: az „occhio clinico”-ról, melynek éppen Itáliában voltak nagy mesterei. És amikor rájöttek arra, hogy a bacillus jelenléte nem mindig magyarázza meg a betegség kifejlődését, akkor döntött össze az orvosi technicizmusba és a mikroszkóp halhatatlanságába vetett hit: ime az orvosi tudomány krízisének első csirája. Pende maga a konstitucionális iskola híve, sőt egyik megalakítója. Ez az iskola, melynek még *Kretschmer* előtt kétségtelenül az olasz *De Giovanni* és *Viola* voltak az első elgondolói, eleve a kórokozó baktériumok fölé helyezi az egyén konstitúcióját, melynek szerintük legalább is olyan fontos szerepe van a megbetegedésben, mint a kórokozó vírusnak. Mondanom sem kell, hogy Pende a konstitucionális teóriák széleskörű alkalmazásától várja az orvosi gondolkodás válságának megoldását.

Második cikkében az orvosképzés krízisééről számol be a genovai professzor. Itt természetesen főleg az olasz egyetemi viszonyokat veszi alapul. Általánosan ismert tény, hogy a legfelületesebb és a leghiányosabban képzett orvosok éppen az olasz egyetemokről kerülnek ki. A valamikor mintául szolgáló régi olasz egyetemeknek ma már csak a hire maradt meg. Az olasz egyetemeken még ma is a legteljesebb tanulási anarchia uralkodik: tanárok és diákok egyformán könnyelműen végzik feladatukat. Ezen természetesen a fasiszta kormány legújabb rendelete sem segít, mely militarisztikus keretet igyekszik adni az egyetemi oktatásnak; de ez csak a külsőségekben nyilvánul meg. (Évmegnyitás, vizsgák fekete ingben úgy a tanárok, mint a diákság részéről, a Milizia egyetemi alakulatnak ünnepélyes alkalmakkor való fegyveres felvonulása az egyetemi épületekben, stb.) Minden egyes egyetemnek (Itáliának 24 teljesjogú egyeteme van) más és más rendszere és tantervezete van; ehhez járul még, hogy az olasz egyetemek csak a teóriák tanítására helyeznek súlyt, míg a praktikus orvostudomány elsajátítását a legteljesebb mértékben elhanyagolják. A fasiszta kormány e visszasságok orvoslása céljából behozta a doktorálás utáni államvizsgát, melyen főleg a praktikus tudás szempontjából válogatják ki az orvosi pályára készülőköt. De ma már e rendszer 6—7 éves fennállása után megállapítható, hogy az államvizsga intézménye is csődöt mondott; valóban, ez csak arra jó, hogy az állam szedje a hallatlanul magas vizsgadíjakat és az orvosjelöltek utazgatásával vasutak forgalmát is gyarapítsa. (Államvizsgát t. i. nem lehet azon az egyetemen tenni, ahol a jelölt tanulmányait végezte.) Pedagógiai szempontból az államvizsgának nincs értéke, mert ahelyett, hogy a frissen

ledoktorált ifjaknak alkalmat adnának az orvosi prakszusra, egy újabb vizsga elé állítják. Tulajdonképpen tehát nem történik más, minthogy az egyik egyetem tanárai felülvizsgálják a másikéinak véleményét. Pende érdemül lehet felhozni, hogy dacára a fasisztáktól kapott szenátorságának, az első pillanattól kezdve ellenezte az államvizsga rendszerét és állandóan, az általunk itt ismertetett cikksorozatban is, az orvosfiatalság praktikus kiképzését sürgeti és az illetékes fórumok figyelmébe ajánlja a francia, német, magyar stb. példát, ahol az u. n. „cselédév“ rendszere van érvényben.

A harmadik cikkben az orvosi hivatás krízisével foglalkozik. Az orvosi és általában az intellektuális túlprodukciónak nemcsak olasz jelenség. De említésre méltó, hogy Pende az olasz orvosok túlprodukciónak ellenében a numerus clausust ajánlja! (Érdemes megjegyezni, hogy a numerus clausus már ma is érvényben van az idegen diákokkal szemben; az idegen nemzetiségű, Itáliában végzett orvosok szabad gyakorlata ellen pedig most van folyamatban egy külön törvény megalkotása.) Pende védelmére legyen mondva, hogy nem felekezeti, faji, vagy osztályszempontból kívánja a numerus clausust alkalmazni, hanem a szellemi szelekció, szempontjából. Igen helyes Pendenek az a megállapítása, hogy lehet valaki közepes mérnök, vagy közepes ügyvéd, de az orvosnak okvetlenül jól kell értenie mesterségét, mert itt emberek életéről van szó.

Pende cikksorozata mellett, mely az orvosi válság olasz hozzászólói között kétségtelenül a legkomolyabb hangokat ütötte meg, érdemesnek tartjuk szólni egy másik cikksorozatról, mely éppen komolytalansága miatt tanulságos és alkalmat nyújt arra, hogy e témával kapcsolatban az egész világ sajtójában felmerült egyes téveszmékre világosságot vethessünk. Az *Il Nuovo* című új lapról van szó, mely a fasiszta, futurista és az u. n. naturista „eszmék“ összekovácsolását tűzte ki céljául. A lap szerkesztője, a futurista és fasiszta orvos-író Arnaldo *Ginua* az „orvostudomány bukása“ címen értekezik számról-számra. Ez a cikksorozat a naivitásnak, tudatlanságnak, babonának, mindenfajta téveszméknek és helytel-közzel az egészséges intuíciónak hallatlanul zagyva keveréke. Ez az írás hí-tükkörképe annak a tanácstalanságnak és szkepszisnek, mely természetes reakciója az orvostudományba vetett vak hitnek, mely a háborúelőtti időszakot jellemezte. Együttal figyelmeztetésül is szolgálhat ez a cikksorozat azok számára, akiket az orvostudományban való csalatkozás téves utakra terel. Maga *Aschner* is már említett könyvében védelmébe veszi a kuruzslást és még a különben olyan elsőrangú szakember is mint *Doktor Sándor* odáig megy, hogy a kuruzslást mint a proletáriátus gyógyító tudományát szembeállítja a „polgárság osztálytudományával“: a hivatalos orvostudománnyal.¹ Az orvostudomány mindenhatóságában csalódott ember és méginkább: a csalódott orvos, könnyen hajlik a túlzásokra. Arnaldo *Ginua* is e csalódottak közé tartozik. Élesen kikel a „hamis próféták“ a „professzorok“ ellen, akik szerinte az orvostudomány parazitái. Fellázad a „pirulák“ és „az orvosi diploma uralma“ ellen és védelmébe veszi minden új többé-kevésbé eredeti és többé-kevésbé paranoiikus elmék tudományos-forradalmi elgondolásait. (*Arnaldi*-féle teória, az *Asnero*-féle reflex-terápia, a *Frank*-féle biopsichoterápia, a *Gregoraci*-féle saprofita-tan stb. (Hiányzik a sorból a Zeilleis-terápia és a sashalmi delejesasszony akiről a szerző valószínűleg nem hallott.)² Minden „tanok“, melyeknek egytől-egyig a monopatogenesis és a monoterápia a főeleme, kétségkívül a tulságos speciálizálódás és a betegségek eldifferenciálódásának reakciói. „Térjünk vissza a természethez, mintahogyan a Duce is tanítja!“ ez a cikksorozat sokatmondó konkluziója. Mert az orvos-krízisről a Duce is nyilatkozott, aki az orvosokhoz intézett emlékezetes beszédében szintén

naturistának vallotta magát. Befejezésül még annyit, hogy ezekben a napokban ül össze Arnaldo Ginua elnöksége alatt Rómában az olasz naturisták első országos kongresszusa, melynek feladata az első internacionális naturista-kongresszus előkészítése.

Mária Béla

¹ Korunk, 1932 jun. sz. — ² Érdekes és a szerző tájékozatlanságára jellemző, hogy a freudizmust is ez „iskolák“ közé sorolja.

UPTON SINCLAIR MUNKATERVE nem vesztette el dokumentáló jelentőségét azáltal, hogy szerzője a legutóbb megejtett californiai választásokon „demokrata“ ellenfelével szemben elbukott. Sőt a munkaterv ép' a bukás kiábrándító fényében jut kellő világításba. Kiderül annak a demokrácia illúzióiban bizakodó eszményi szocializmusnak a csődje, amely a szocializmus következetes osztálygyakorlatának megkerülésével véli megvalósítani céljait. Világosan illusztrálják ezt Sinclair munkatervének legfontosabb elvi részei.

„Rövidesen harminc éve annak, — írja Sinclair, — hogy szervezetet alapítottam az *Ipari Demokrácia Ligája* néven, mely nagy hatást keltett a collegiumokban és hozzájárult azok szellemének kifermálásához, akik ma Washingtonban az „agytröszk“-öt alkotják. Első könyvemben, melyet új eszméim ismertetésére irtam, megjósoltam, hogy a demokrata párt lesz az az eszköz, amellyel az Amerikában szükséges változtatásokat keresztül viszik. Kijelentettem, hogy az a demokrata elnök, aki ezt a művet megvalósítja „Washington és Lincoln mellé írja be nevét a történelembe“.

Demokrata vagyok, ama törvényszerűség értelmében, amely bennünket amerikaiakat vagy demokratákká vagy köztársaságiakká tesz. Ifjúkoromban a demokrata párt egyik alapítójának, ama *Thomas Jefferson*-nak a tanítványa voltam, aki azt írta: „a tudomány világosságának általános elterjedése már mindenki előtt nyilvánvalóvá tette azt a kitapintható igazságot, hogy az emberiség zöme nem született nyereggel a hátán, sem pedig néhány kegyelt csizmával és sarkantyúval a lábán, készen arra, hogy az előbbieket meglovagolja törvényesen, az Ur kegyelméből“.

Ez a demokrácia alapja és ezt az eszmét annyira kedvelem, hogy igyekeztem nemcsak a politika és a kormányzás, de a kereskedelem és az ipar területén is alkalmazni.

Itt, ebben az Aranyországban a legtöbb természetes gazdasági forrással rendelkezünk. Földünk alkalmas szinte mindannak a termelésére, amire az embereknek szükségük van. Olyan anyagi termelő eszközeink vannak, amelyek az emberi lelemény csodálatos alkotásai. A termékek szétosztására a földgömb legszebb útjaival rendelkezünk. Bányáink, farmjaink, lakóházaink vannak, minden, ami a nép biztonságát és kényelmét jelenti. Mégis, valami különös benuulás sujtotta ezt az országot. A gyümölcs a földön rothad, a hüvelyes veteményeket a tengerbe sülyesztjük, mert egyiket sem tudjuk értékesíteni. Ezrek bolyonganak otthon nélkül, amikor ezer meg ezer lakás áll üresen, amiket senkisem foglalhat el. Egy millió munkanélküli szeretne dolgozni, de ezt nem teszik nekik lehetővé. Másik millió embert meg úgy megadóztatnak, hogy kénytelenek elhagyni otthonaikat és farmjaikat azért, hogy táplálhassák éhező hozzátartozóikat, akik boldogan keresnék meg a táplálékukat, ha ezt lehetővé tennék számukra.

Kijelentem: a szegénység megbocsáthatatlan az olyan civilizált és gazdag államban, mint a miénk. Állítom, hogy lehetővé tudjuk és kell, hogy tegyük azt, hogy országunkban mindazok a férfiak és nők, akik dol-

gozni akarnak képességeiknek megfelelő munkát találjanak és olyan bért kapjanak, amelyből tisztos otthont és átlagos amerikai életszínvonalat tarthatnak fenn. Kijelentem, hogy minden aggnak, árvának, valamint minden beteg vagy munkaképtelen egyénnek kényelmet kell nyújtani. Neki látok ennek a munkának és nem csüggedek addig, amíg meg nem valósul szünet- és huzavona-nélkül. Megállás nélkül cselekedni fogunk mindaddig, amíg minden egyes férfi, minden egyes nő és minden egyes gyermek birtokában lesz ezeknek az alapvető gazdasági jogoknak. . .

Negyvenhét más állam van az Unióban, melyek mind iparkodnak véget vetni a szegénységnek és tudni szeretnék, hogyan lehetséges ezt elérni. Némelyek azt állítják, hogy ez az eredmény nem érhető el csak osztály-erőszak és terror által. Én azt állítom, hogy van a cselekvésnek egy békés, rendezett és demokratikus módja s éppen ez az amerikai módszer. Ezt „az én két éves tervemnek“ nevezem államunk újjáépítésére.

Igazi válsággal állunk szemben és nem látok semmiféle javulási perspektívát. Mint minden jó amerikai én is támogatom a NIRA-t, de képtelen vagyok észre nem venni a csődjét. . .

A Los Angeles-i kerületben több mint félmillió ember részesül közsegélyben. Mi visszautasítjuk a könyöradomány angol eszméjét; meg akarjuk őrizni népünk méltóságát azzal, hogy munkát nyújtunk neki; viszont nem juttathatjuk valódi munkához. Nyilvánvaló, hogy ez az állapot tarthatatlan. El kell ismernünk és ki kell jelentenünk államunk minden lakosának föld és termelőeszközök szerzéséhez, munkához és mindannak a termeléséhez való jogát, amely az ő és az övéik életének fenntartásához szükséges. Ime, — ezek azok a dolgok, amelyeket határozottan vallunk s amelyek alapján cselekednünk kell, tekintet nélkül arra, hogy mi történik a kizsákmányolás meglévő jogaival. Tudjuk, hogy mit akarunk: visszajuttatni földhöz a munkanélkülieket. Ez nem jelenti azonban azt, hogy kiszolgáltatjuk őket a telekspekulánsoknak. Mezőgazdasági kolóniákat létesítünk a munkanélküliek számára. Ezeket a kolóniákat az Állam kezeli majd, hivatott ellenőrzés mellett. . .

Remélem, hogy mindezt még az első évben megvalósíthatom. Akkor majd meglátjuk hogyan működik a rendszer és ennek megfelelően cselekszünk; ha meglátom, hogy még különbbé tehető, a nép elé terjesztem, hogy kikérjem beleegyezését.

Ha kiküszöböljük a szegénységet Californiából, az a szegények műve lesz. Természetesen tervem a gazdagokon is segíteni fog: mert mindannyian boldogabbak lesznek a testvériség és az együttműködés elvei alapján rendezett társadalomban.“

S. Kovács Imre

A HADIIPAR NEMZETKÖZI ÖSSZEFÜGGÉSEI. 1. A Népszövetség, még 1928-ban, a nemzetközi municiókereskedelemre vonatkozóan kibocsájtott adatai szerint, a hadiipar exportja öt év alatt (1922—27) kerek 150 millió (akkor még stabilizált) dollárral emelkedett. A nyilvánosságra került adatok szerint 1922-ben 45, 1924-ben 55, 1926-ban 58 millió dollár értékű „árút“ exportáltak a különböző „piacokra“ Európa, Amerika és Japán municióstrésztjei. A főexportőr ezekben az években is Anglia, 25—35 százalék között váltakozó részesedéssel, utána az Északamerikai Egyesült Államok 18—20 százalékkal, harmadik Franciaország. 10—20 százalékkal, negyedik a „lefegyverzett“ és, akkor még „weimári“ Németország 12—17 százalékkal és így tovább Japán, Semleges-Svájc, Hollandia, Belgium stb. mindegyik a maga „szerény“ hasznával és ma már ismert üzletfelhajtó machinációival. Azoknak, akik az akkor még nem hitéri Németországnak e ranglistán való szereplése felett esetleg csodálkoznának,

tudniok kell, hogy pl. 1928-ban a *Magnus*-féle hamburgi hadfelszerelési gyár, rendszeresen hirdette gyártmányait az angol közgazdasági hetilapokban, anélkül, hogy ez ellen bármelyik népszövetségi fórum tiltakozott volna! Németország még Brüning idejében (s előbb is) egyik legfőbb szállítója a „fehér“ Kina diktátorának, *Csang-Kai-Sek*nek. A legtöbb német szállítvány angol hajókon indult Hamburgból Kinába! Ugyancsak 1928-ba nyúlik vissza, üzleti alapon, a mostani lengyel-német nagy barátkozás is. Abban az évben helyezték üzembe a lengyelek a nagy rembertowi gépfegyvergyárat. Ennek a gépfegyvergyárnak összes felszerelését a berlini A. E. G. és a Loewe A. G. cégek szállították! A szükséges nyersanyagot szintén a német *Mannensmann* exportálta. Sőt, pár évvel visszamenőleg, (1924-ben), amikor Felső-Szilézia és Korfanty akciója miatt a német—lengyel háború küszöbén állott, Kruppék és társaik több mint 150 millió lej értékű hadianyagot szállítottak az „ellenség„s“ *Lengyelországnak!*

2. A nemzetközi municiótrösztök természetesen a legnagyobb üzleti titoktartással dolgoznak. Manipulációik alig egy része kerül csak — nagyritkán — nyilvánosságra, ami egyáltalán nem meglepő, hisz' London, Newyork, Tokió stb. nagy napilapjainak jelentős része a trösztök tulajdonában van, nem is említve, hogy ugyanakkor a sajtó hangját szabályozó vezető államférfiak közül is számosan, bent ülnek a munició cégek igazgatóságaiban. Mégis, nagy általánosságban ma már ismertebbek azok a titkos szálak, amelyek a hadiipar különböző vállalatait egymáshoz fűzik. Így pl. megállapítható, hogy a hadiipar-internacionálé gerincét, tulajdonképpen 4 óriási tröszt alkotja. Az első és legjelentősebb az angliai *Wickers—Armstrong*, amely még 1917-ben számos nehézipari vállalattal fuzionálva *Englisch Steel Co.* cégcimen működik. E tröszt irányítja az angol birodalom tengeri, szárazföldi és légi fegyverkezését. Ez nemzetközi viszonylatokban a legszorosabb összeköttetésben áll az olasz *Wickersszel* és a japán *Mitsui*val. Ez rendelkezik a portugál és spanyol fegyvergyárak részvénytöbbségével, valamint a holland *Fokker* repülőgépgyár részvényeinek jelentős részével, s érdekszférájába tartozik majdnem teljes egészében *Creusot*. Ennek érdekeltségébe tartozik a cseh *Skoda* és a belga hadiipar egy része. Harmadik a japán *Mitsui* mammut-tröszt, állandó üzleti érintkezésben az angol *Wickersszel*. Negyedik az amerikai *Bethlehem Steel Corporation*, amely kezében tartja Közép és Dél-Amerikát. Ezek a trösztök pontosan megállapított üzleti munkaterv alapján, lényegileg közös kasszára dolgoznak! Titkos szerződésük szerint a hozzávetőleges jövedelem — mint ezt *Wehberg* írja — az egyes trösztök között, előre meghatározott kulcs alapján kerül elosztásra! A különböző csoportokhoz tartozó gyárak egymást kölcsönös támogatásban részesítik, a minél gyorsabb és olcsóbb produkció elősegítése céljából. Ezért kicserélik egymás között a rajzokat és mérettáblázatokat valamint a modelleket is! A titkos szerződés egy másik pontja szerint: „A szállítandó hadianyagok ára a különböző csoportok részéről egyöntetűen állapítandó meg az árajánlatok pedig kölcsönös megbeszélés és egyöntetű elhatározás alapján teendők!“ Ilyen körülmények között nincs mit csodálkozni azon, hogy például: a világháború ideje alatt a Dardanelláknál a *Wickers—Armstrong* tröszt „Made in England“ ágyui lötték a partraszálló angol csapatokat, vagy, hogy a volt osztrák-magyar birodalom Skodája rendezte be az akkor még cári orosz *Newsky* municiógyárat, vagy, hogy a riffkabilok *Schneider*-féle municióval harcoltak a franciák ellen, vagy, hogy 1933-ban és 1934-ben Anglia rengeteg mennyiségű repülőgépmotort és különböző hadfelszerelési anyagot szállított és szállít a hitleri Németországnak és így tovább...

3. *Wickersék*, akik pl. 1914-ben még csak 7 millió font alaptőkével

dolgoztak, 1932-ben már 20 millió fontos hivatalos alaptőke felett rendelkeztek! 1910-ben Wickers-Armstrong „mindössze“ 500 ezer font sterling hasznót mutatott ki. 1913-ban már 900 ezret! Természetesen, haszna fokozására a hadiipar minden eszközt igénybevesz. Évekkel ezelőtt Sir *Henry Deterding* és az ifjabb *Nobel* orosz cservonecet hamisítottak, később *Shearer*, az amerikai municióströszt megbízottja tucátjával vesztegette meg a politikusokat és admirálisokat, hogy szétrobbantsa a tengerészeti lefegyverzési konferenciát, a legújabb megvesztegetési botrány pedig legutóbb robbant ki ugyancsak Amerikában; mindez természetesen az új „piacok“ létesítése érdekében. Nem titok többé, hogy például az évek óta dühöngő Bolivia contra Paraguay háborút, az érdekelt amerikai petróleum és hadiipari vállalatok pénzelik. Ugyancsak Amerika (és részint Anglia) trösztjei „intézik“ Columbia, Venezuela és a többi Közép- és Dél-amerika-i államok állandó „államcsinyjeit“ is. Ezekben az államokban a miniszterek és a tábornokok a nagy amerikai trösztök rendes havifizetéses alkalmazottjai, akik hazájukban mindenkor és mindenben, előkelő külföldi megbízóik érdekei szerint „cselekszenek“. De az amerikaiakon és angolokon kívül, érdekve van különösen Dél-Amerikában Semleges-Svájc és Dánia is! A Schweizerische Industrie Gesellschaft üzleti könyvei, sokat tudnának mesélni a Grand-Chaco halálzónáiról!

(Alba-Iulia)

Keleti Sándor

EGY ISMERETLEN VOLTAIRE LEVÉL. Közel kétszáz évvel ezelőtt Európa nagy levelezője, Voltaire előttünk ismeretlen veronai barátjának címezve postára adott egy levelet. Az akkor divatban lévő osztrák postaellenőrzés a levelet továbbíthatatlannak találva a levélíró exponált személynének pontos minősítése céljából átutalta azt a bécsi császári udvar megfelelő „szakosztályába“. Általában véve azt tapasztalhatjuk, hogy a levélírók abban az időben is meggondolatlanok és vétkesen könnyelműek voltak, viszont az ellenőrőknek akkor is nagyon nyitva volt a szemük. Örök törvény ez, akár a kétszer kettő négy. Kár is vitatkozni ezen, kár mindeféle összehasonlíthatásokra vesztegetni a szót. Közel kétszáz év távlatából emeljük ki most dr. Ernst Ottó bécsi titkos levéltárban eszközölt kutatásai nyomán e sorokat, elnézésüket kérve a porladó ellenőröknek, postamestereknek, postakocsisoknak és levélkézbesítőknél, akiknek most már büntetlenül ronthatjuk üzletét. A megrekedt levél következőképpen hangzik hevenyészett fordításban:

„Aux Delices. Genf mellett 1759 október 18. — Az ön emléke, tisztelt Uram, oly drága nekem és jól esik önről hirt hallanom, hogy nagyon haragszom arra a fiatalemberre, akire ön csomagját Veronában rábizta és aki azt csak két hónap eltelté után adatta át nekem. Ha kevésbé lennék öreg és képes lennék uralkodni magamon, biztosan megnézném Rómát, Velencét és az ön Veronáját, de Svájc és Anglia szabadsága, amely mindig szenvedélyem volt, az inkvizíciós testvérekre való tekintettel nem engedik meg nekem, hogy az ön országát beutazzam, kivéve az estet, ha én lennék az erősebb, minthogy azonban nem úgy néz ki a dolog, hogy én valaha is hadtestparancsnok, vagy követ lehessenek, úgy érthetőnek fogja találni, ha elkerülök egy országot, amelyben a városok kapuinál elkoboztatnak a könyvek, amelyeket egy szegény utas málhájában magával hord. Egyáltalán nem vagyok rá kapható, hogy egy szent Jakab, vagy szent Domokosrendi szerzetestől kérjek engedélyt, hogy gondolkodnom, beszélnem és olvasnom legyen szabad és megmondom önnek egész nyíltan, hogy Itália e gyáva rabszolgasága utálatra gerjeszt. Elhiszem, hogy a „Szent Péter“ Rómában nagyon szép, de jobb' szeretek egy angol könyvet, amely szabadságban íródott, mint százezer márványoszlopot... A

legszívesebb hálával veszem a régi itáliai irodalomról szóló instrukcióit, melyeket ön nekem ígérni volt kegyes. Egész biztosan fel fogom használni az Egyetemes Történet új kiadásában, amely sokkal inkább lesz az emberi szellem története, mint a politika csalásaié és háborús borzalmaké. Sokkal többet és részletesebben fogok az irodalom képviselőiről, mint az „elsőkőről“ beszélni, mert mindenekelőtt ők azok, akik az emberi nemet civilizálták. Az a történelem, melyet polgárinak és vallásinak neveznek, csak a butaság és gatzett képét mutatja.

Nagyra értékelem azt a bátorságot, amellyel ön mondani merészelt, hogy Dante bolond volt és műve szörnyeteg. Azt hiszem, hogy alapjában Algarotti Danteről úgy gondolkodik, mint ön, humoros, hogy még ily csekélyégekről is egy gondolkodó ember csak barátja fülébe merje mondani személyes véleményét. Ez a világ szánalmas maskaráda, teljességgel megértem, hogy az ember elrejti véleményét, hogy kardinális, vagy pápa lehessen, de hogy más dolgokban miképpen lehet alakoskodni azt nem tudom megérteni. Az ami Angliát velem megszerettette, az, hogy ott semmiféle képmutatás nincs, én Angliát magammal vittem haza. Egyébként végtelenül becsülöm az angolokat és olaszokat és különösen önt tisztelt uram, akinek zsenije és jelleme arra van teremtve, hogy minden nemzetnek tessenék és aki megérdemelné, hogy szabad legyen, mint én.

E SARO SEMPRE DI CUERO MIO SIGNORE IL VOSTRO Hme
EVERO STORE Voltaire.“

Remenyik Zsigmond

NÉPI IRODALOM ERDÉLYBEN. A szlovenszkói és magyarországi falusi realista irodalom fellendülésekor az erdélyi falu még hallgatott. Mi volt ennek a magyarázata? Szlovenszkón a városi dolgozóknak mélyek és elszakíthatatlanok a gyökerei a falúval. A szlovenszkói falú gyűléseken, ujságokon, választási harcokon és folyton működő szervezeteken keresztül régen belekerült a kor áramlataiba. Ennek igazolására csak egy példát említünk: a híres és nagy port felvert szlovenszkói földmunkássztrájkot. Ebben az atmoszférában nőhettek csak ki a szlovenszkói magyar népirodalomnak olyan kristályosan egyszerű, magas művészi színvonalon álló képviselői, mint: *Sellyei József*, *Morvay Gyula*, *Dömötör Teréz*. Nem véletlen az sem, hogy a kitűnő magyarországi parasztiró: *Veres Péter*, balmazujvárosi. Balmazujvárosban hagyománya él az öntudatos földmunkás sorsnak. Ez a hagyomány az utolsó két évtizedben csak edződött. A földmunkásságra nehezedő nyomás, a földnélküliség nagy. A falusi szegény tömegek ezrével élnek egymás mellett, akárcsak a munkások a városokban. Természetes tehát, hogy Magyarország egy helyén sem oly tudatosak helyzetükről a tömegek, mint itt. E létkör és öntudat művészi kifejezője: *Veres Péter*.

Az erdélyi magyar falú helyzetéről való tudata fejletlen. Néhány erdélyi városnak voltak ugyan tudati kapcsolatai a környező falvakkal, s a városban munkát vállaló emberek, hetipiacok stb. révén fejlődött némi élénkebb kapcsolat, eszmecsere falu és város között, de ezek a városok, ezek a falvak s ezek az eszmecserek — Erdély egész területére vonatkoztatva — kivételek maradtak. Különben az erdélyi magyar falú egyetlen összeköttetése a várossal jobbára a magyarpárti képviselő. „Eszmecsere“ csak olyankor ment a városba, ha pénzt akart — a bankból. A magyar faluban magában egyházi, nemzetieskedő, feudális és középosztálybeli befolyások érvényesülnek, és az uralkodó gondolat, — mellyel közös karámba lehetett fogni magyar bérest, napszámost, kisparasztot, gazdát, zsirosparasztot, esküt nem tett jegyzőt, református és katolikus papot, szemfüles ügyvédet, falusi mesterembert, birtokain vadászgató, olykor

politikát üző gróft — a „közös kisebbségi sors“ volt. Ennek a gondolatnak ugyan mindig meg voltak a szépséghibái. A transzilvánizmust, a népi közösséget s a közös kisebbségi sors gondolatát a parasztok sohasem hitték el azoknak, akik ezt a maguk ötszáz holdjáról hirdették. Uraikkal való függőségi kapcsolatuk a régi, szinte félféudális. A kisebbségi rétegek közötti harcok még ma is inkább zárt szobákban, istállókban, uradalmak karámjai között zajlanak le, anélkül, hogy a felszínre kerüljenek. A gazdasági viszonyok és a történelem leckéi azonban az erdélyi magyar falusi népet is feleszméltették. A különféle politikai paktumok határkövet jelentenek a magyar falusi tudat alakulásában. E paktumokban az erdélyi magyar finánctóke, földbirtokos osztály, nagypolgárság, politikából, élő ügyvédsereg elszívta a békepipát az országvezető pártokkal és rétegekkel, különféle előnyökért. Zugott a szél és zörgött a haraszt; ha e paktumok összes indokait és — bizonyos osztályokra nézve előnyös, más osztályokra nézve hátrányos oldalait — nem is ismerte föl a magyar nép, az indító okok egy részéről mégis csak értesült. A falusi magyar tömegek egy része így eljutott az elfáradásig, a teljes politikai közönyig. Egy másik elég tekintélyes rész is csak immel-ámmal hallgatott a régi falusi vezetésre, miután nem volt aki utat mutasson. Így jött a gazdasági válság és összekocant a sok ember, a sok osztály, a sok érdek falun. A máz lepattogzott; a gazdasági válság tüzeiben megpörkölt a „közös kisebbségi sors.“ Az elégedetlenség így kezdett szervezeti formákat ölteni. Megindultak az első parasztmozgalmi lapok. A látszólag néma erdélyi magyar parasztság, mely eddig csak fonókban énekelt, templomokban kántált és kocsmákban beszélt, egyszerre megszólalt. Levelek tucatjai mentek a szerkesztőségek felé. Nagyszerű, friss nyelven írott, mélyrehangzó panaszok hirdették a falú magáralálását. E lapokban versek jelentek meg, melyek friss rimekben, friss képekben fejezték ki a falú mai vágyait és törekvéseit. A példa — mint ilyenkor rendszeren mindig — Petőfi és a magyar népdal volt. Ilyen termékeket közöl a Magyarpartii Ellenzék kiadásában megjelent Dolgozó Magyarság Naptára. Sellyei Józsefek, Veres Péterek még nincsenek köztük, de emlékezzünk vissza bármely fejlett, valóban népi irodalom kezdetére, mindegyik ilyen rögzös és faragatlan volt. Jelentős kulturkrónikai tényként kell regisztrálnunk: az új falusi népköltészet most kezdi bontogatni szárnyait Erdélyben.

(Kolozsvár)

Szilágyi András

A NAGYVÁRADI FIATAL IRÓ, s ezzel együtt a nagyváradi fiatal ujságíró mindinkább különleges kulturtörténeti jelenség az olvasó tudatában. Nem véletlen ez: maga a nagyváradi jelző megmagyarázza. Nagyvárad „különleges“ jellege meglehetősen közismert. Számosan érintették és próbálták már ennek a városnak, illetve társadalmi életének a rajzát. S nem is csak újabban, mióta az új impérium alá került Erdély városait melengetőbb szeretettel karolta fel a lokálpatriotizmus. Nagyvárad az u. n. régi Magyarországon is szembeötlő jelenség volt a különböző glosszálók kezéügyében. Már a régi Magyarországon voltak e városnak csodálói és krónikásai. Regényekben és tárcákban, karcolatokban és elmefuttatásokban seregszám énekelték meg a bihari gentry e fellegvárát, büszkeséggel és iróniával, magyarok és nem-magyarok. Nagyvárad így generációról generációra szinte örökölte a róla való beszéd hol heroizáló, hol enyhén alábecsülő, de mindig romantikus és nosztalgias dédelgetését. Aki valaha is e városban járt, sorra találkozhatott e dédelgetések idézgetőivel. A váradi benszülött nem mulasztja el a jövevény előtt a város ez emlékezőségebe szótt apró epüilon-jait meglebegtetni. Nagyon rendjén van

ez. Nagyváradon tényleg él valami olyan a tradíciója, s e tradíció és egyebek folytán az utóda, az eredménye, amit más városában az egykori Magyarországnak vagy a mai Erdélynek hiába keres az ember. Várad kétségtelenül sajátos egyveleg, már a jómultszázadbeli magyar városok zsigájában is. A multszázadbeli magyarrá öltött liberálizmus s a század és háború elejei liberálizmuson túlágált polgári radikálizmus szólama itt tényleg a legbővebbtorkú. Valamikor a Huszadik Század-ot tényleg itt olvasták a legtöbben. Történeti igazság az is, hogy a háborúvégi útraváló új Magyarország számos élrevetődött embere ennek a városnak a liberális, radikális, sőt már-már szocialista légköréből indult. A magyar irodalom és zszurnalizmus legutóbbi jelentős szakaszának szín- és tartalomadó szereplői tényleg itt irtak, vitatkoztak, sőt senyvedtek is. Nem kell neveket említeni. Aki az utolsó harminc-harmincöt esztendő magyar társadalomtörténetét ismeri nyomban a nevek tömegével szolgálhat. S ez korántsem véletlen. Nagyon természetes, hogy Nagyváradról mindezeket szinte kapásból tudjuk. Viszont a nevek ez összeverődése sem véletlen Váradon. A város egy a társadalmi jelenségek okát értő monográfusa majd példaszzerű tisztasággal vázolhatja föl, hogy miért nem véletlen mindez. A különböző nemzetiségű, iparosodás felé hajló, s a püspöki, feudális és gentry nagybirtok szomszédságában élő város meleg ölekezéséből buján fakadtak az éveken átjáró gondolatok lázfütötte várad virágai. A félfeudális szellemű vidék s a félkapitalista, de mindenkép' merkantil város érintkezésében a gondolatoknak és ideológiáknak zsigongó nagy eszme-csereberéje itt természetességgel folyt. Az élet s az életből lecsapódó gondolatrendszerek határértékei közt mindig többértelművé csiszolódott a várad tudat. Ahol határértékek kerülnek szemtől-szembe egymással, ott mozgalmasabbá, merésszé s újítóvá válik a gondolat. Ezért volt évtizedek során Váradon tradíció a „modernség“. Ezért talált itt legkevésbé sem csak majmoló, hanem igenis termékeny talajra minden messzinek és távolinak tünt, de valójában életközeli új gondolat. Nem véletlen, hogy a század legelején Váradon zsigte többet beszélnek pl. Herbert Spencerről, mint Budapesten. Ady Endre nevét, s ami ehhez a névhez hozzá tartozott, azt is előbb és többet diszkutálták itt, mint máshol. S hogy annak idején az európai haladással lépést tartva, sorra és frissen vetődtek fel itt a nevek, úgy Bergsoné pl. mint Marxé vagy akárkié, akinek a nevét nem annyira a magyarországi, hanem az európai fejlődés feldobta, az ennek a városnak ugyanolyan letagadhatatlan birtoka, mint fuzsitus gentryjei vagy lump, kávéházba lóval beállító huszártisztjei. S a város e vonása az új impérium következtében sem változott. Közösségek élete nem is változik oly egyhamar, különösen ha a közösségek életében szerkezeti változás nem áll be. Váradon a határértékek egymással való szembekerülése még mindig aktuális. Sőt azzal, hogy e város, amely a régi Magyarországon a véget sehol sem érő latifundiumok zsigandáregyenes táblái tömkelegében élt, mint az újító lázak délszigete, az új impériumban földrajzilag és politikailag határvárossá lett, a „határ“ mesgyéje fölött tükröző gondolatok és ideológiák nyugtalansága még fokozódott. A határ, amely szemléltetővé teszi a kétféle igazság, a kétféle érték, a kétféle életlehetőség, általában a kétféle értelmek kézzelfogható élményét, az új impérium folyamán még inkább a harmadik igazság, a harmadik érték, a harmadik életlehetőség, általában a harmadik értelmek lehetőségét vilányozta föl a várad fejekben. Ezért eleven itt ma is minden új és életközeli minden messzi. A különleges város különleges tradíciója a haladás új tartalmaival és jelszavaival ma megint a várad fejekben jár a legszorgalmasabban. Az új idők új neveinek megint Várad a legmelegebb tanyája. A gentry és a huszártiszt kétségtelenül eltűntek, a haladás jó

érzékenyei és túlkompensált elméi azonban megmaradtak. A kártyaszobák zsetoncsörgése mellett a szomszéd asztalnál most is a legspintizáltabb vadászcelekkel vitatkoznak a váradi magán-lángelmék. S ebben a mustban nem csak a város forr, de az idő is, s az idővel együtt a váradi fiatalok, a váradi fiatal író s a váradi fiatal zszurnaliszta. Forr a váradi tradíciók minden súlyos terhével s a váradi elismertetés, komolyanvevés minden vad gőzével szemben. A váradi fiatal író és zszurnalisztát a haladás váradi hagyományain kívül a fiatal Ady roppant emléke hendikepeli, ha nyíltan le is számolt azokkal az értékekkel, amelyek Ady Endre rendszerébe tartoznak. A fiatalok számára a nagyotkezdés itt a tradíció. Szép és jóleső az ilyen fiatalság. Jóleső megállapítani, hogy Váradon a fiatal magyar írók és ujságírók csapata él „váradian“. Jól esik tudni, hogy természetszerű szemükben az idő lovát nyergelni. Aki odafigyel, láthatja, hogy az európai haladó értékek kultusza eleven köztük. Várad velük Európára figyel, s ha félig, ha sután, a valóban vezető hegedűknek kontráznak. Az utolsó években egy csomó időszak, váratlan kiadvánnyal hívták fel magukra a figyelmet. Új tartalmakat szólaltattak meg, leszámoltak az u. n. szépirodalommal, s a napok igazi realizmusával laboráltak. Valódi jel és valódi nyom kétségtelenül még kevés. Ennek a magyarázata azonban ma nem csak a fiatalok fiatalsága: a haladás tartalmait ma nem azzal a türelemmel fogadják, ahogy a századelő haladó eszméit. Viszont ezek a váradi fiatalok nem volnának váradiak, ha Várad szellemi légkörének ellenmondásai is nem jelentkeznének bennük. Ezek az ellenmondások nagyon sokfélék. Itt csak egyetlen egyre hívjuk fel a figyelmet: egy kezünk közé került egészen friss verskötettel kapcsolatban. Nevezetesen: a váradi fiatalok a gondolatok és vonatkozások nagy távlatában az olyan kicsiséggel például, mint a nyelv, s a nyelv formálása és használata a művészi kifejezésben alig vagy nyelvünk helyessége ellenére törődnek. Szívünk ügye a haladás, mégpedig a legtisztább formájában, ennek ellenére szükségesnek tartjuk leszögezni egyszer, hogy a történelem eddigi osztályai által igenis kiművelt és kibővített magyar nyelvet a legkevésbé sem kívánjuk a történelem lomtárába vetni. Az új kultúra, amire törekszünk, törvényes és természetes folytatása a művelődés eddigi eredményeinek. A fiatal magyar haladó író (s méginkább ha ez az író értelmiségi) az eddigi kultúra örökségének a folytatója. Nyelvünk, amit Árpád idegen vitézei a magukévá tettek s a századok folyamán az idegen osztálybeliek szélesebb életlátásával bővült és állandóan felfrissült népi gyökereiből, nem rontható meg a művészi kifejezés során azzal, hogy „a világnézeti posztulátum előbbrevaló“. Mert igenis, aki magyarul akar írni, annak a világnézeti posztulátum legmagyarabb és legszebb kifejezése a kötelessége. Az irodalmi kifejezés nemzetiségi jellege különben sem hanyagolható el. A nyelv az a nemzetiségi forma, amelyen át ma szociális tartalmakat kell tudatosítani. Ezzel nem egy üres formalizmus tételét népszerűsítjük, hanem a váradi fiatalok előtt nagyon jól ismert dialektikus szempontot hangsúlyozzuk. A tiszta gondolatok útja a tiszta beszéd, még akkor is, ha a nyelv tisztaságával való törődésnek ma igen természetese az akadályai. Hisz művészi kifejezés esetén ép' az akadályok leküzdéséről van szó. Az akadályok leküzdését maga a világnézeti posztulátum követeli.

Gaál Gábor

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

A FEGYVERKEZÉS MAI ALLASA

Az első világháború a nemzetek fegyverkezését korántsem juttatta nyugvópontra, sőt fokozott mértékben indítékul és kiindulásul szolgált a haditechnika és a hadvezetés módszereinek tökéletesítése irányában. A világháború utáni idők militarizmusa továbbfejleszti mindazokat a tendenciákat, amiket a világháború felszínre hozott. Ezek a tendenciák: 1. *A modern fegyverkezés tömegkaraktere*; 2. *A haditechnika minőségbeli tökéletesítése*; 3. *A hadseregek politikai megbízhatóságának biztosítása*.

A haditechnika méretei A világháború első jellemző vonása a világháborúban résztvett katonai erők tömegkaraktere, valamint a hadviselő felek nagy száma. A világ 54 független államából 39 vett részt a háborúban. Ennek a 39 államnak a lakossága 67 százaléka a földkerekség összlakosságának. A hadviselő országokban mozgósított tömegek száma összesen 60 millió.

A világháború folyamán alkalmazást nyert hadtechnikai eszközök száma még a legvilágosabban előrelátó hadtudományi kutatók várakozását is messze felülmutta. Az ágyúk és gépfegyverek száma sokszorosán meghaladta az előírányzott mennyiséget. Sőt a világháború folyamán új hadtechnikai eszköz is jelentkezett: a tank. (A tankok száma 1918-ban: Anglia 936, Franciaország 2756, Amerika 288, Németország 20 darab.) A lőportermelés 1918-ban elérte havonta Németországban a 14.500 tonnát. Mindezek következtében a hadviselő államok hadiereje a háború végével egész más hadtechnikai bázisra került mint 1914-ben. Ennek folyománycaként a hadseregekben az egyes fegyvernemek közti viszony teljesen megváltozott. Németország hadserege az 1914-es mozgósítás alkalmával 62 százalék gyalogosból, 17 százalék tüzérből, 4,7 százalék lovasból és csak 0,3 százalék repülőből állt. 1917-ben a német hadsereg már csak 46 százalék gyalogossal, 1,6 százalék lovassal, viszont 20 százalék tüzérral és 2,3 százalék repülővel rendelkezett. A francia hadsereg 1916-ban 57 százalék gyalogosból, 4,8 százalék lovasból, 18,5 százalék tüzérből és 9,4 százalék repülőből állt. 1918-ban viszont a gyalogság már csak 50 százalék, a lovasság 4 százalék, a tüzérség viszont 35,7 százalék.

Már a világháború alatt a fegyveres erők mélyenjáró szerkezeti változása következett be. A tüzérség kihasználása óriási méreteket öltött. Egyes hadműveletek alkalmával az arcvonalak tüzérségi erőkkel való ellátása egyenesen irtózatos. 1917-ben a német arcvonalon, Riga előtt, egy kilométerre 35, ugyanakkor a francia arcvonalon, a malmaisoni csatában 40 üteg jutott. A somme-i csata alkalmával a francia tüzérség munició fogyasztása 1916 június 24-től július 10-ig 2,013.484 könnyű és 519.165 nehéz gránátra ment. Ez a hatalmas fogyasztás óriási szállítóapparátust követelt. A francia csapatok lőszer ellátása a hét napos malmaisoni csatában 266 vonatrakományt igényelt. Verdun előtt 1916 július 13-tól július 27-ig 360 vonatrakomány lőszert használtak fel.

A hadműveletek hadianyaggal való ellátásának megnövekedett szükségése rendkívüli mértékben emelte a mögöttes országrészek jelentőségét. A mögöttes országrészben lévő anyagbeszerző szervek és törzskarok száma szakadatlanul nő. A francia hadsereg 1915 május 1-én arcvonalban álló 2.130.000 harcosára 101.300 olyan ember esett, akik az arcvonal mögött fekvő hadtápvonalakon a hadsereg-ellátás szolgálatát teljesítették:

Egy évvel később az arcvonal katonaság száma körülbelül ugyanaz, az arcvonal mögött foglalkoztatottaké viszont két és félszerese az előző évinek. A háború végével a kombattáns elemek száma 1,880.000, míg a front közeli hadtáppállomásokon 418.000, a mögöttes ország részben pedig 314.000 ember gondoskodott a hadsereg ellátásáról.

Különös jelentőséget nyert a szállítás kérdése. A főszállítási eszköz természetesen a vasut. A háború előtt készült sztratégiai vonalakat mindenütt újabb összekötő vonalakkal egészítik ki. Az utolsó háborús hónapokban a vasuti szállítás mérete nemhogy csökkent, hanem inkább emelkedett. A hadműveletek sikere egyenesen a vasutak munkájától függött. Ezért törekedtek a hadviselő felek visszavonulásaik alkalmával a vasuti vonalakat tökéletes összerombolására. (A német hadsereg 1917-ben történt nyugati visszavonulása alkalmával a vasuti vonalakat összerombolását harminc vonatszázadra bízták; ezek 664 km. rendes nyomtávú sinpárt, 1162 váltót, 412 km. keskeny nyomtávú sinpárt és 690 km. tábori vasutvonalat tettek hasznavehetetlenné. A szétrombolt vonalakat felépítményének 60 százalékát magukkal vitték; a többit részint mechanikus uton, részint robbantás útján — megsemmisítették. Ez utóbbira 203 tonna robbantóanyagot használtak fel. A rombolás átlagos napi előhaladása rendes nyomtávú vonal esetében 1,5, keskenyvágányunál 3, a tábori vasutnál 4,25 km. A német hadsereg általános visszavonulása alkalmával 2901 km. hosszú vasutvonalat semmisítettek meg, vagy tettek használhatatlanná. A franciák 1383 hidat, illetve áthidalást építettek újjá, ezek közül 25 olyat, melynek a nagysága 70 és 200 m. között váltakozott. A németek leromboltak ezenkívül 13 alagutat, 590 állomást, 150 vízszolgáltató telepet, 3180 km. hosszú telefon és táviróvonalat. Általában nemcsak a vasuti pályatestet s a vasuti állomásokat, hanem mindennemű a vasutak karbantartására szolgáló építményt (műhelyek, raktárak, stb.) tönkretettek. Ez a nagymértékű vasut-vonal rombolás speciális katonai csapatok és polgári szervek létesítését tette szükségessé a tönkretett vonalakat helyreállítására céljából.)

A vasuti vonalakat helyreállításának technikája a háború folyamán jelentősen tökéletesedett. Számos, e körbe vágó munkafolyamatot mechanizáltak és meggyorsítottak. Mindezek ellenére a helyreállítás tempója rendkívül lassú. (A napi átlag: pályatestekre 1,5 km., hidakra 5—7, alagutakra 2—3 m.) Ez a körülmény a hadműveletek kivitelében igen nagy szerepet játszott. Még azokban az esetekben is, amikor a támadónak nagy hadierők bevezetése segítettével sikerült a frontot áttörni és tért nyerni, a további előnyomulás az utánpótlás szállításától függött s a tönkretett vasuti vonalakat helyreállításának lassú tempója ebben igen nagy akadályt képezett. Az előnyomuló csapatok előremozgásukat kénytelenek voltak megszakítani, hogy tartalékjaikat bevárják. Az ellenfél viszont ezeket a szüneteket arra használta ki, hogy tábori erődítményei és tüzésége segítségével megelőző arcvonalát visszaszerezze.

A hadseregek mozgási szabadságának biztosítására a legszélesebb mértékben bevonták az automobilt. Az autókön való szállítás nemcsak az ellátás problémájának a könnyebb megoldását tette lehetővé, hanem hadműveleti mozdulatok végrehajtását is. Ezáltal azonban a vasutak jelentősége a legkevésbé sem csökkent. A vasut volt és maradt a fő szállítási eszköz, s egyben minden stratégiai számítás alapja. Hasonlóképp az autó nem befolyásolta a ló jelentőségét sem a hadseregben. A ló-állomány a francia hadseregben 1916-ban 1,080.000. (A cári hadsereg lóvesztése havonta 50.000.)

A lövészárk-háború kiküszöbölésére nagy lehetőségeket ígértek az új technikai támadó eszközök (tank, gáz, repülőgép). A világháborúban

azonban ezek a fegyvernek úgy minőségileg, mint mennyiségileg még embrionális állapotban voltak, s ezért a hatásuk el is maradt. A világháború alapvető operációs-taktikai problémája — a mozgékonyság problémája — egész a háború végéig megoldatlan maradt.

A világháború a fegyveres front ellátására bevont nemzetgazdasági erők alkalmazását illetően minden megelőző háborút felül mult. Az igen nagylétszámú frontheadsergeken kívül a mögöttes országrészek munkásainak millióit mozgósították a fegyverek, lövedékek, repülőgépek, gázok és más pusztítóeszközök gyártása céljából. A háború végén kizárólag hadieszközök gyártásával Franciaországban 1,8, Angliában 2, Amerikában 1,2, Németországban 2,5 millió ember foglalkozott. Ez a körülmény a kapitalizmus ökonomiájában nagy változásokat idézett föl. Élesen megváltozott a viszony a különböző termelési szektorok termelése között.

A pusztulás méretei A világháború révén történt pusztulás összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a megelőző háborúk egész sorának pusztulása és vesztesége összevéve. A tizenegy legnagyobb hadviselő állam egyenes hadikiadása 250 milliárd dollár, ami tízszerese annak a költségnek, amibe 1893-tól 1907-ig valamennyi háború került. Holtakban 10 millió a veszteség. A sebesültek száma 19 millió (közülük 3,5 millió a rokkant.) Hatalmas áldozatokat követelt ezenkívül a hadifoglyok soraiban pusztító halál. Így pl. Németországban és Ausztria-Magyarországban az elhalálozott orosz hadifoglyok száma kerek fél millió. Annak a tíz európai államnak a népessége, amely 1914-ben 485.000.000 lelket számlált, 1919 közepén 389.030.000-re esett. Azokon a területeken, ahol a hadműveletek közvetlenül lefolytak számos üzem, szállítóeszköz és más termelőerő elpusztult. Egyedül Északfranciaországban 23.000 ipari üzem, köztük 10 kohó, 4000 km. vasuti vonal, 61.000 km. útvonal 9700 vasuti hid, 290.000 lakóház és 500.000 épület semmisült meg. A tengeren 16 millió tonnára menő kereskedelmi hajó-tér süllyedt el hét millió dollár értékben. A hadiflották vesztesége: Angliáé 237 hajó 650 ezer, Németorszáé 347 hajó 350 ezer, Franciaorszáé 64 hajó 110 ezer, Olaszorszáé 28 hajó 76 ezer, Ausztria-Magyarorszáé 22 hajó 65 ezer, Japáné 9 hajó 50 ezer, Amerikáé 4 hajó 17 ezer tonna tartalommal. Az angol flotta 41 ezer, a német flotta 11 ezer embert veszített.

Az előbb felsorolt óriási méretek egyenes következményei az utolsó kapitalisztikus szakasz: az imperializmus gazdaságának. A világháború a világgazdaság egész rendszerét rázkódtatta meg s az egyetemes válság szakaszát vezette be.

A hadierők létszáma A hadseregek számereje magábanvéve nem szolgálhat növekvésük valóságos adalékaként. Minden ország leplezi fegyverkezése méreteit. A hadseregek erejére vonatkozó kimutatások mindig messze a valóság mögött maradnak. Ha azonban az elmúlt husz évben összehasonlító módon kezeljük a reguláris szárazföldi hadseregek erejét úgy arról győződhetünk meg, hogy ezen a téren is a növekvés szakadatlan folyamával állunk szemben. Illusztrálja ezt a folyamatot a következő táblázat:

	1914	1925	1929	1933
Anglia (anyaország, dominionok és gyarmatok)	884	975.2	943.2	1027.3
Franciaország	770.5	733	563.9	553.0
Japán	236	234	220	320
Németország	806	100	100	300
Lengyelország		298.6	265.5	266

Románia	97.9	152.1	202.1	205.7
Csehszlovákia		127.1	140	169.9
Jugoszlávia		117.5	117.7	145
Belgium	47.6	98.1	85.8	86.4
Összesen	3036.—	2941.—	2963.7	3363.6

A francia hadsereg állományának csökkenése annak a katonai reformnak a keresztülvitelével függ össze, amely az aktív katonai szolgálat idejét egy évre szállította alá, s egyidejűleg a hivatásos katonák számát a hadsereg állományának 51 százalékára emelte. Ennek a reformnak a következtében úgy a katonailag kiképzettek mint a parancsnokok száma nem visszaesett, hanem *emelkedett*.

Még jellemzőbbek azok a számok, amelyek a fegyvernemek növekvését ábrázolják. Világosan látszik ez az alábbi hadseregek példájából:

	1914	1925	1929	1934
Anglia				
(gépfegyverek)	2000	12252	12510	14400
(ágyuk)	2000	2208	2284	2400
Egyesült-Államok				
(gépfegyverek)	1500	34500	35000	36000
(ágyuk)	950	2817	3000	3980
Japán				
(gépfegyverek)	968	4900	5650	9200
(ágyuk)	1200	1230	1272	2200
Franciaország				
(gépfegyverek)	1788	23400	22100	23000
(ágyuk)	3420	2540	2516	3000
Németország				
(gépfegyverek)	1464	2250	2250	10000
(ágyuk)	4312	334	334	1000
Olaszország				
(gépfegyverek)	424	6150	6500	6550
(ágyuk)	1204	1906	2360	2500

Az utolsó husz év alatt a gépfegyverek száma 8000-ről százezerre, az („elavult“) ágyúké 13.000-ről 15.000-re emelkedett.

A katonai repülőgépek száma a következőkép nőtt:

	1914	1925	1929	1934
Anglia	272	1310	1824	3000
Egyesült-Államok	65	1428	3129	5000
Japán	25	662	1260	2200
Franciaország	200	5450	5000	6000
Németország	200			1000
Olaszország	30	1445	2000	2500
Összesen	790	10295	13213	19700

Amint látható a katonai repülőgépek száma 1914 óta meghuszonöt-szöröződött, sőt egyes országokban (Japán, Amerika, Olaszország) közel a százszorosára emelkedett.

Hasonlókép' nagyon erősen emelkedett a háború végével megjelent tankok és páncélautók száma. 1934 elején a tankok száma: Japán 900, Amerika 1100, Anglia 1000, Franciaország 5500, Spanyolország 650; a páncélautóké: Japán 350, Amerika 150, Anglia 300, Franciaország 750, Spanyolország 100.

A. hadügyi költségek nagysága A hadierők szakadatlan emelkedésének fontos mértéke az évről-évre emelkedő katonai kiadások. Természetesen a hivatalos kimutatások ezen a téren sem adnak igazi képet. A kormányok mindenütt titkolják ezeket a tételeket, s különböző nem-katonai tárcák terhére számolják el. Ennek ellenére az utolsó husz év alatt még a hivatalos források szerint is a hadügyi kiadások a duplájára emelkedtek. Igazolja ezt az alábbi táblázat (millió dollárokban):

	1913/14	1925/26	1928/29	1933/34
Amerika	335.3	676.8	790.5	767
Anglia	375.3	593.1	557.8	520
Franciaország	294	244.6	413	534
Japán	97.2	187	239	412
Itália	126	190.7	279	314
összesen	1227.8	1802.2	2279.3	2547.0
névleges emelkedés	100%	150.7%	191%	195%
reális emelkedés	100%	—	111.3%	229%

A fegyveres erők és hadi kiadások statisztikájában sehohsem szerepelnek a militarizált fasiszta szervezetek és tartalékok. A katonailag kiképzett tartalékok ereje ma az öt legnagyobb államban: (Anglia, Amerika, Japán, Franciaország, Itália) 15—20, Németországban (az S. A. és más alakulatok) 3 millió. Nagy szerepet játszik mindenütt a lakosság hadseregen kívüli katonai kiképzése, különösen az iskolai évfjártokban.

A világgazdasági válság éveiben a militarizálódás mindenütt nagy méreteket öltött, s az új háborúra való készülődés tényleges kiadásai egyre emelkednek. A Német Konjunktúra Kutató Intézet számítása szerint a katonai kiadások és a világtermelés közti viszonyt a következő koefficiensok fejezik ki (1928 egyenlő 100-al) 1913-ban a hadügyi kiadások 64, a világtermelés 54, 1929-ben a hadügyi kiadás 104, a világtermelés 104, 1930-ban a hadügyi 107, a világtermelés 86, 1932-ben a hadügyi 107, a világtermelés 56.

A tengeri fegyverkezés A hadiflották ereje, ellenére a flották összetételében történt alkati változásoknak s a kisebb egységek emelkedett szerepének (torpedók, tengeralattjárók, stb.), szintén erősen emelkedett. Az angol konzervatív párt 1933 őszén tartott birminghami kongresszusán lord William Dawison jelentette ki, hogy 1914 óta Olaszország hadiflottája 20, Amerikáé 29, Japáné 33 százalékkal nagyobbodott. Lloyd George, az angol alsóház 1933 november nyolcadikán tartott ülésén a tengeralattjárók és aknahajók szaporodásával kapcsolatban a következőket mondotta:

„1914-ben Anglia 135 ezer tonnával rendelkezett, ma 197 ezer tonnával rendelkezik. Franciaország 35 ezer tonnamennyisége 198 ezerre emelkedett. Amerikának 1914-ben 40 ezer tonna hajó-tér mennyisége volt, ma viszont 259 ezer. Japán — és ez igen nagy szám — 1918-ban még csak 4470 tonnával bírt, ma azonban már 125 ezer tonnája van. A tengeralattjáró esetében pedig, amely a tengeri hatalmakat teljesen tönkretetheti, a helyzet a következőképpen áll: 1914-ben volt 47 ezer tonna, ma van 61 ezer. Franciaországnak volt 33 ezer tonnája, ma 97 ezer, vagyis 36 ezer tonnával több, mint nekünk. Amerikának 1914-ben 16 ezer volt, ma 77 ezer, japánnak 3264, ma 77 ezer, s azt hiszem Olaszországnak is több van, mint nekünk.“

Ezek a nyilatkozatok kétségtelenné teszik, hogy úgy tengeren, mint szárazon és levegőben szakadatlanul emelkedik a fegyverkezés.

(Még egy közlemény)

Szalay István

VILÁGPOLITIKAI JEGYZETEK

SPANYOLORSZÁG. Leverték-e teljesen a Spanyolországi felkelést? A rendkívül szigorú spanyol cenzura alig enged át néhány hírfoszlányt. A harc zavarossága miatt gyakran szenzációs hírek keltek szárnyra. Anynyi azonban bizonyos, hogy a felkelés tüze még nem aludt el Spanyolországban. Ennek ellenére a jobboldal pillanatnyilag uralja a spanyol politikát. A rendes Cortes-választások óta széles teret nyert az alkotmányozó nagygyűlésen; körülbelül azt a helyet foglalva el, amit a szocialisták az alkotmányozó Cortes-ben. Ez a jobboldal Lerroux-t és radikális barátait tolta előtérbe, bizonyos szabadságot engedélyezve számukra, hogy ne kompromittálja őket. . . . Azonban csakhamar úgy vélte, hogy az általa óhajtott, a földbirtok kérdésre s az egyházi közösségek előjogaira vonatkozó változások nem várhatnak tovább, — valódi vezére *Gil Robles* nyíltan közbelépett a Cortes-ben. Nyilvánvaló, hogy Gil Robles felelőssége nem csekély mindazokban a válságokban, amelyek oly súlyosan rázkódtatták meg Spanyolországot az utóbbi időben. . . . És nem titok az sem, hogy jelenleg Gil Robles az ország tulajdonképeni diktátora; hatalmasabb mint *Alcala Zamora*, a lojalis köztársasági elnök, vagy a „hajlékony” *Lerroux*. Hogy *Zamora* és *Lerroux* még a helyükön vannak, ez azt jelenti, hogy Gil Robles türi őket. Ő távolított el helyükről *Samper* külügy- és *Hidalgo* hadügyminisztert. (A hadügyeket maga *Lerroux*, a külügyeket pedig *Rocha* tengerészeti miniszter, Gil Robles barátja vette át.)

Be kell ismerni, hogy számos és terjedelmes interjuiban Gil Robles erőiesen tiltakozott az ellen, hogy monarchista volna — pillanatnyilag. Azonban megjegyzendő, hogy a jobboldal vezére semmiféle kötelezettséget nem vállalt a jövőre nézve, — még a közeljövőre nézve sem. Egész pályája legbelsőbb hajlandóságai, múltja és összeköttetései arra engednek következtetni, hogy nem fogja elszalasztani az alkalmat a monarchista-restaurációra, ha az jelentkeznék. Ez az eshetőség még távoli és Gil Robles, aki semmit sem bíz a véletlenre s aki tagadhatatlanul nagyszabású szervező, először át akarja alakítani a polgári és katonai közigazgatás kereteit. E célból vissza is helyezte a hadseregbe több magasrangú, a múltban monarchista összeesküvésekbe keveredett tisztet.

Ilyenképpen a felkelés után, amit a *Lerroux*-kormányban elszaporodott jobboldali elemek miatti felháborodás robbantott ki, — az *Alfons* körével való összeköttetéseikről ismert konzervatívok helyzete megerősödött. Ez, sajnos nem az egyedüli következménye a spanyol felkelés összeomlásának. A federálizmusra az összeomlás súlyos csapást mért. A federálizmust 1931 óta a köztársaságiak támogaták, ellenségeik pedig támadták. A baszkföld, Katalónia és Navarra az időközben kötött megegyezések értelmében némi elégtételt kaptak. Hogy októberben *Biscaya*, *Guipuzcoa* és *Alara* városok mégis résztvettek e felkelésben, akárcsak a katalóniai *Generalidad*, az annk tulajdonítható, hogy Madriddal való ellentéteik kiújultak. A városok finansziális jogaik eltörlése, a *Generalidad* pedig törvényhozó jogai elkobzása miatt panaszkodott. Jelenleg a *Generalidad* vezérei, a baszkföldi városi tanácsosok százaival együtt internáltságban élnek és Gil Roblesnek, a centralizmus bajnokának bizonyára esze-ágában sincs visszaállítani az önkormányzatokat, sem engedményeket tenni a federalistáknak.

Az 1931-ben szerzett szabadságok: tartományi statutumok, köztársasági törvények s maga a köztársaság komoly veszélybe kerültek. Ennek ellenére, a helyzet ismerői szerint, a pillanatnyilag letört ellenzéki arcvonalak újraéledése a közeljövő kérdése.

SAAR. Mikor ezek a sorok megjelennek még nem dőlt el a Saar-vidék sorsa. Az óra azonban ezelőtt a döntés előtt már az utolsókat üti. Ezekben az utolsó órákban a Saar-vidékkel kapcsolatban egy igen fontos könyv hagyta el a sajtót. Kétségtelenül késve, de még mindig a legfrissebb időszerűséggel. A könyv időszerűsége túlnő a politikai aktualitáson még ha ez a politikai aktualitás jelen esetben világpolitikai súlyú is. A könyv, amelynek szerzője *Theodor Balk*, címe pedig Halló itt a Saar-vidék, interju egy országgal, (*Hier spricht die Saar. Ein Land wird interviewt*) elképzeltetlenül eleven, egységesen összefogott riport-monográfia a Saar-vidékről s egyes fejezetei, mint pl. a francia haditengerészet szállítójáról, a különben hitlerista *Röchling*-ről írt vagy az az interjú, amit a szerző Hitler helyettesével *Pirro*-val tett, maradandó értékek. Th. Balk riportjai példái azoknak a riportoknak, amelyek nemcsak beszámolnak, hanem a leghatározottabban tudatosítanak az összefüggések és a megoldás irányába. Th. Balk senkiről és semmiről sem feledkezett meg. Könyve a Saar-vidéket a kritikus pillanatban, teljes egészében világítja meg. Ült a vállalkozók előtt, beszélt a munkásokkal, informáltatta magát a szavazatellenőrző bizottsággal, kifürkészte gyengéit, járta a minisztériumok és a lelkeszi lakok szobáit, beszélt a kioktathatatlan náci vezetővel és az ingadozó „*Deutschfrontler*“-rel. Megnézte az aratóünnep maskarádéit, s járt a parasztok közt, akik a legelkeseredettebb harcot vívják a zsiros-parasztok ellen. Iskolásgyerekekkel, asszonyokkal, munkanélküliekkel és millomosokkal, csirkefogókkal és hősökkel beszélt a riportter felfedező útján, éjt nappá téve, heteken keresztül, olyan ügyvédként, amilyent csak egyedül azok találhatnak, akiknek az ügye a haladás ügye. Adatai megbízhatóságát előtünk ellenőrzi le. Minden halomlásának utána jár, minden értesülését ellenőrzi. Meggyőződését, pártállását azonban sehoh sem titkolja. A könyv legszembetűnőbb vonása, hogy állásfoglalásaival az olvasót is ellene vagy mellette, de feltétlenül állásfoglalásra készíti. A különbségeket és ellentéteket nem próbálja elsimitani, sőt a leghatározottabban az ellentétek felismerésére készíti. Hogy ez a tisztázás milyen fontos, azt valójában csak az a saar-vidéki állapíthatja meg, akinek közvetlen élménye a hitlerizmus ottani megtévesztő hadjárata. Th. Balk megszólaltatja azokat a parasztokat is, akiket megrontott a hitlerista agrárpropaganda. Beszéli azokat a munkásokat, akik a német sovinizmus rabjai. Egyáltalán nem hallgatja el azokat az érveket, amiket a hitleri demagógia áldozatai felhoznak előtte. Th. Balk riportázsának e vonását nem emelhetjük ki eléggé. Könyve minőségi értelemben is a legkülönb, amit az utóbbi évek európai riportázs-irodalom termelt. Január 13-án túl is hatni fog az a könyv tanulságaival. Mert a mód, ahogy problémáját értelmezi túlemeli január 13-a muló terminusán. Hisz megnevezi a további harc legfontosabb mozzanatait is.

A KRITIKUS ÉS A DIVÁNY. „Költők műveivel általában diványon fekvve ismerkedtem meg, miután előzőleg olvastam vagy hallottam róluk s aztán kíváncsiságból megszereztem őket. Ezek a körülmények némi függetlenséget, nem ritkán fölényt biztosítottak szellememnek.“ (Vas István: *Füst Milán olvasásakor. Nyugat, 1934. dec. 1—16. 568. o.*)

AZ ÍRÓ IDEGRENDSZERE. „Hogy az író miképpen szól meg, az pusztán véralkat dolga. En a világháború alatt kétségbeesetten jajveszéltem. Nem erény ez, nem is bűn, csak egy idegrendszer megnyilatkozása.“ (Kosztolányi Dezső: *Mit tegyen az író a háborúval szemben? Nyugat, 1934. dec. 1—16. 556. o.*)

S Z E M L E

MAI ROMÁN TÁRSADALMI REGÉNYEK

A világháború befejezése után a román tőkésosztály nagy mértékben megerősödik. Ezzel együtt — egyebek között — gyors fejlődésnek indul a román irodalom is, különösen a háború előtt még talajtalan regényírás. (A háború előtt a román polgári réteg fejletlen, a bojárság pedig többnyire franciául olvas.) De ez a háború utáni irodalmi fellendülés főleg mennyiségi és szakmakészségbeli téren nyilvánult. Irányzatait illetően a legutóbbi időkig úgy tűnt, mintha végérvényesen megállna a franciás lélektani, metafizikai, vagy — a korszerűnek nyilvánított — fűtött erotikájú, pszichoanalitikai regények mellett. Ha voltak is biztató kezdetek, a gazdasági válsággal járó megrendülés volt szükséges ahhoz, hogy új utak nyiljanak a román irodalom terén, s ezzel fellépjen az eddig hiányzó társadalmi irányzat és ennek keretén belül a társadalmi regény. A háború befejezésétől a gazdasági válságig terjedő szakaszt u. i. a társadalmi regény hiánya és a francia befolyás jellemzi. *Al. A. Philip-pide* román irodalomkritikus szerint: „Íróinknak szinte mindegyike tud regényt csinálni. Tökéletesen ismeri, könyv nélkül tudja a legjobb Balzac-tól, Flauberttől, Zolától és Alphonse Daudettól tanult recepteket...“ Majd: „A francia irodalomról el lehet mondani, hogy *jólirt*. A mi irodalmunkra nézve ez a megállapítás — irónia. Az igazság az, hogy megtanultunk irodalmat *csinálni*. Vagyis értünk a mesterséghez. De csak félig-meddig tanultunk meg irodalmat *írni*. Ideje, hogy elfelejtsük, amit tanultunk, hogy lerázzuk magunkról a rutin csalárd csábításait és közelharcot kezdjünk saját realitásainkkal.“ (*Adeverul Literar*, 1934. XI. 11.)

Valóban! A román irodalom hosszú ideig nem vett tudomást a valóságról, jólehet Románia, kialakulásától napjainkig, valóságos halmozata a társadalmi problémáknak. Osztályellentétek, parasztproblémák, az imperialista nagyhatalmak érdekharcjai az ország feletti politikai és gazdasági hegemoniáért, a zsidókérdés, stb., stb. nem egyszer jelentkeznek világszenzációvá éleződő konfliktusokként. Szinte kész regénytéma valamennyi, csak épp le kell írni. És mégis minden drámai mélységük és sajátosan román megjelenési formájuk ellenére a legutóbbi időkig érdeklődés nélkül haladt el mellettük a román író. Társadalmi problémák látszólag nem léteztek számára, társadalmi regényt — vagyis aktuális társadalmi problémát tárgyaló és bíráló munkát — nem írt. Legfeljebb pár történelmi távlatú szociális kérdést bolygatott meg, mint *C. Stere* volt cárellenes beszarábiai forradalmár, később miniszter *In preajma revolutiei* (A forradalom körül) c. regényes memoárjai, vagy *L. Rebreanu* *Răscoală* (A felkelés) c. történelmi regénye. Mintha a problémák közt vajudó román társadalom egyáltalán nem érdekelte volna... (Pedig társadalmi regény iránt érdeklődő olvasó tömeg volt, bizonyítja ezt a külföldi társadalmi regény fordításainak sikere.) Hiszen az új Romániában már nem lehetett a társadalmi bajokat a bojáruralom rovására írni s automatikus orvoslásukat a nemzeti célok elérésétől függővé tenni, mint a háború előtt, amit akkoriban az irodalmárok javarésze felhozott.

A világháború befejezése meghozta a nemzeti célok beteljesülését s a polgárság uralmát. A társadalmi bajok hatványozottan és mentség nélkül a tőkés társadalom benső ellentmondásának bizonyultak. Viszont

az írók ezt nem akarták észrevenni. Ebben a vonatkozásban viszont tudni kell, hogy a román irodalom, keletkezése óta — kevés kivétellel — a román értelmiségiek műve. A nemzeti ébredéstől napjainkig ezek sorából kerülnek ki az írók. (Román munkásirodalom látható formában ma sincs. Ennek oka viszont a munkásmozgalom újkeletűségében és kedvezőtlen jogi helyzetében található. E jogi helyzet jelentősebb munkáskultúrélet kifejlődésének és ezen keresztül az értelmiségi rétegekre való befolyásnak is késleltető tényezője. Így az irodalom ma is az értelmiségiek kiváltsága.) A román értelmiségiek osztályhelyzetüket illetőleg a közép- és kispolgárosztályhoz tartoznak.

Ez a közép- és kispolgárosztály csak a legutóbbi időben kezd eszmélni igazi helyzetére, akkor, amikor a gazdasági válság már földindulás erejével rengeti a talajt. Másrészt: a francia irodalom, a román irodalom mindenkori mintaképe, szintén csak újabban eszmél igazi valóságára. Itt is ott is csak 2—3 év óta kezdik felfedezni, hogy más is van a világon, mint fordulatosszerű szerelmi történetek, vagy finommivű családi bonyodalmak. Itt is és ott is rájöttek. És a paraszt se olyan kedélyes figura, mint pl. *Creanga*-nál, sőt van ipari munkásság is, nemcsak urak és parasztok, amiről a válság előtti román irodalom nem igen tudott. A fordulat beállt. Megjelennek az első társadalmi regények. A fordulópontot *N. D. Cocea: Fecior de Sluga* (A Szolgafi) c. regénye jelenti. (Magyar fordításban a brassói *Népujság* közölte.) A Szolgafi a háború előtti román bojár-nagypolgár társadalom karikatúrája. Pőrére vetektetett igazi mivoltában mutatja be az 1916 előtti uralkodóosztályt, mely valójában a nyugati nagyhatalmak érdekhordozója. Ezt a rendszert legtalálósabban egyik alakjának szavaival jellemzi: „Itt egy szolgálóosztály uralkodik egy jobbágy nép felett.“ Félreérthetetlen szimpátiával ír az akkor még gyermekéveiben járó román negyedik rendről és az 1907. évi parasztfelkelés napjairól. Azonban mégsem ezeknek a rétegeknek a megnyilatkozása, hanem az uralkodó rétegek önkritikája ez a mondanivaló mélysége és az írói technika szempontjából igen sikeres regény. (Részletes kritikáját lásd a *Korunk*, 1933. évi IX. számában.)

Cocea könyve nyomán megindul a román társadalmi regények gyors tempóban növekvő áramlata. A siker nagy. (Ma már minden író rányomtatja könyve címlapjára a „roman social“: társadalmi regény jelzöt.) A Szolgafit *Teodorescu-Braniste Băiatul Popii* (A pap fia) c. regénye követi. A könyv első fejezetei lélekzetviesszafójtóan érdekesek. Később azonban csalódik az olvasó. Kiderül, hogy a regény nem is az elszegényedő, mindinkább munkanélküli román értelmiségiek regénye, (kiknek helyzetére a közel 8000 állástalan tanító a legjellemzőbb), hanem kb. 10 évvel ezelőtt lejátszódó romantikus szerelmi históriáé a Németországból visszatérő ügyvédjelölt, szélső baloldali falusi papfiu, s a belügyminiszter leánya között, melynek során a papfiu kiábrándul radikalizmusából. De kiábrándul a miniszterlány is a papfiuból és svájci kéjutazásra megy. Mindez egy képviselőválasztás izgalmai közepette történik. Nagyszerű képeket kapunk a választási metódusokról, a falusi polgárságról, a román falu kulturális helyzetéről, stb. De mindezek ideológiai lényege mégis az, hogy „Kedves Marcus, apádnak igaza van: Bármit is tennél, te zsidó maradsz. Apámnak is igaza van: Bármit is tennék, én papfiu maradok.“ Hiábavaló törekvés változtatni a dolgon, ugyse lehet. Ez az érteleme és célja a regénynek. Látszólagos radikalizmus, a valóságban regresszivitás.

Sokkal kevesebb írói készséggel íródott, de problémái központi természetű és leleplezéseinek jelentősége következtében lenyűgözőbb *Cezar Petrescu: Aurul Negru* (Fekete Arany) c. könyvé, a román petróleum-

regénye. Az arany u. i. ez a fekete, nehéz illatu, vastag folyadék, amely a Prahova völgyében fakad és kátrányos, füstös fűrótoronyain keresztül a nemzetközi finánckapitalizmus szipolyozza ki az országot. A petróleum a román politika tengelye. Körülötte forog nyiltan, vagy burkoltan a nagy nemzetközi harc, körülötte a román politikai pártok küzdelme. Cezar Petrescu regényében felvonulnak előttünk a parlamentarizmus alakjai elváltoztatott nevekkal, de tisztán kivehető, lelepleződik a demokrácia kulisszái mögött meghuzódó fináncfölte minden machinációja. A háttérben fűrótoronyok magaslanak s vidékek emelkednek a gazdaság tetőpontjára vagy zuhannak a pusztulásba, emberi életek törnek derékben a „fekete arany“ örjítő áramlása nyomán. Viszont azért az *Aurul Negru* nem munkásregény. Nem a petróleumrabszolgák életét, hanem csak azt a részt tárgyalja, amit a polgárság maga közt intéz el. S mint ilyen lenyűgöző, a jelen problémáinak a regénye.

Petre Bellu: Apărarea are cuvântul (A védelemé a szó) című regénye az ötvenezredik példányánál tart. *Panait Istrati* irt előszót hozzá, kiemelve az író és kiadókat, anélkül, hogy elragadtatása okát kellően megmagyarázná. Tény csak annyi, hogy a regény szokatlanul szuggesztív, s a francia irodalmi stílustól mentes. Tárja egyedülálló a román irodalomban: a törvénytelen gyermek problémája. A cselekmény eleinte reális, egy bordélyházban nevelkedő gyermek históriája, a társadalom kivetettjeinek szürke, kilátástalan, spermaszagú élete, a polgári nemi morál kettőssége sötét művészi erővel ábrázolva. Később azonban kalandos történetek felé kanyarodik el a cselekmény. A törvénytelen fiu bosszút áll apján, akit véletlenül fellel. Apja öngyilkos lesz, de hibáját jóváteendő, fattyu fiára hagyja hatalmas földbirtokát. Tolsztoji közösgazdálkodás következik a bojár és a parasztok között. Családi bonyodalmak. Lánya meztagsadja, mikor megtudja, hogy törvénytelen, bordélyházi gyermek. Gyilkosság. A valószínűtlen bonyodalmak során is végigkíséri azonban a hőst a törvénytelen gyermek — prostituált anyával súlyosbított — kivetettsége. A könyv nem kutatja az okokat, (ha néhány ottfelejtett sorból következtetni is lehet arra, hogy írója tisztában van velük.) Megoldást se ajánl. Sőt még csak nem is ma, hanem a háborút megelőző és közvetlenül követő években játszik. Azáltal azonban, hogy oly bátran érinti a nemi erkölcs kérdését, értéke — mint társadalmi regényé — nyilvánvaló.

A romániai zsidók életére és viszonyaira vet világosságot *I. Peltz: Calea Văcărești* c. regényében.* Közel egymillió zsidó él Romániában. Az antiszemita szerint csupa gazdag uzsorás, a valóságban főtömegei (a beszarábiai és moldvai zsidók) koldusszegény, máról-holnapra tengődő existenciák. A Calea Văcărești sötét, sivár félhomályban vonultatja fel a gettó alakjait. Részleteiben művészi erővel elevenedik meg a zsidó kispolgárok ezreinek mindennapi közelharca a nyomor hullámaival. Éhbérékért éjjel-nappal varrógép fölé görnyedő tüdővésztes anyák, epileptikus gyermekek, szélhámosok, ügynökök, vásári komédiások, uccalányok és a gettó kispolgárainak világa elevenedik meg, de mindez lassu tempóban, szinte cselekmény nélkül. A Calea Văcărești valójában nem is regény, hanem festmények egymásmellé állított végtelen sora. Viszont mégis regénynek készült, s ezért a festmény összpontositottsága hiányzik belőle. Hasonlóképp csak itt-ott tűnik elő a homályból valami, ami a nyomor társadalmi okaira vall, s ez is oly halványan, hogy az olvasót könnyen a „zsidó hontalanság“ cionista ideológiájához közelíti. Csak az utolsó-előtti fejezetekben élénkül fel a tempó, a háború és az azt követő szociális erjedés tulságosan lerövidített fejezeteiben, hogy aztán minden visszahulljon az előbbi idegölön vontatott — Peltz szerint — társadalmunktól

elszigetelt gettóba. Sem ok, sem mozgás, sem kiút. Ami történés van, csak látszat. Peltz időtlennek és történelem nélkülinek rajzolja a bucuristii gettót. A zsidó kispolgári nyomort meg lehet ismerni könyvéből, de a társadalmi valóságot nem.

Az ismertetett regények az új társadalmi irányzat reprezentatív művei. Munteanu, I. Teodoreanu, Margareta Moldovan, vagy C. Petrescu, Cocea és Peltz újabb írásaival helyszüke miatt nem foglalkozhatunk. Cocea *Pentr'un petec de negreată* (Egy fekete folt miatt) c. regényéről csupán annyit említsünk meg, hogy siker dolgában messze a Szolgafi mögött maradt, Peltz *Foc în Hanul cu Tei* (Tűz a hársakhoz címzett fogadóban) c. regényéről pedig azt, hogyha cselekménye az előbb ismertetett regényéhez képest meg is élénkül, a környezet és a meglátás ugyanaz a kispolgári, mint az előbbiben. Különben érvényes ez az összes mai román társadalmi regényekre. Az új irányzat magán viseli írói társadalmi helyzetének bélyegét. Minden rutin, írói készség és emberi érzés ellenére kispolgári és középosztálybeli intellektuel-írók írásai ezek, akik ugyan már felismerték helyzetük tarthatatlanságát, de az egész és az összes értelmek átfogására még nem értek meg. Egész osztályrétegek idegenek előttük. A román parasztság és munkásság életét, helyzetét egyikük sem írja. Nincs az új román társadalmi regények közt — egyetlen romantikus, primitív intellektuelírás kivételével — egy ténylegesen munkás- vagy paraszt-tárgyu sem s ez azt jelenti, hogy a történések szemügyrevételében mindegyiknél hiányzik a helyes társadalmi logikához egy láncszem.

Visszont a mai román irodalom teljességében ezek a regények mégis különleges helyet foglalnak el, ami a társadalmi regény mivoltukat illeti. Ne feledjük el, hogy a hivatalos irodalom mereven visszautasítja az irodalmi haladásnak ezt az irányzatát; látja hogy a tömegek új ideológia utáni vágyának jelentkezése ez irodalmi síkon.

Bálint István

* Megjelent magyarul is a Pharos könyvkiadó kiadásában, Kolozsvárt.

EGY ANGOL TANÍTÓ MITHOLÓGIÁJA.* *J. C. Powys*, *Wolf Solent* című regénye egyike az utóbbi évek legmegdöbbentőbb és leggroteszkebb irodalmi revelációinak. A regénynek voltaképp' csak egyetlen hőse van: *Wolf Solent*. Szerepelnek benne más emberek is, de csak annyiban élnek, járnak, csálnak vagy ölnek, amennyiben *Solent* észreveszi őket. *Powys*, az író köyvtáros és tanító volt. *Wolf Solent* is tanító és köyvtáros. Nyilvánvalóan önrégényről van szó. Másképp el se képzelhető a szolipszizmusnak az a mértéke, amely a műben kifejeződik. A cselekmény tulajdonképpen nem fontos. *Wolf Solent* vidékre megy, hogy egy perverz öreg márkinak pornográfikus helyi történelme megszerkesztésében segítkezzen. Közben állást kap a szomszéd kisváros iskolájában, elvesz egy lányt feleségül, aki szépen tud fütyülni, beleszeret egy másik lányba, kielégítetlen felesége megcsalja és életilluziója szétfoszlik. 1100 oldal. De nem a cselekmény fontos, hanem az impressziók. *Wolf Solent*et állandóan impressziók érik. Érti, hogy a felesége megcsalja, hazasiét, de nem nyit be azonnal az ajtón. Előbb impressziók érik: egy levélke furcsa görbülése, tehéntrágya szaga vagy disznórőfögés. A benyomás azonban nem elég: előbb fel is kell dolgozni és el kell raktározni. Aztán nyit be.

Joyce az *Ulysses*ben egy normális, szürke ember *Odysseiáját* rajzolja meg, nem kevésbé terjedelmesen és talán nem is kevésbé unalmasan. De *Powys* nem normális szürke embert rajzol. Hanem egy bizarr szörnyetget, akinek mániája, hogy impresszióit állandóan definiálja. Mindennek, ami történik, csak az a célja, hogy szellemében megrögzitse" — mondja

neki Christie, második számú szerelme. „Minden, amit kívánok: bizonyos érzések“ — mondja ő maga. Joyce, és általában minden író definiálja alakjának életét és benyomásait is. De Powys alakja önmagát definiálja állandóan — s ez a „kis különbség“ szinte elviselhetetlenné teszi róla való benyomásunkat. Wolf Solent az egyoldaluságnak eddig még ismeretlen válfaja. Ember, akinek életcélja, hogy bármit, de szemléljen és meghatározzon. Nem az örvendező szemlélet ez. A szemlélet, mint kategórikus imperatívusz. „Nem vagyok én ijesztő, rettenetes módon embertelen?“ — kérdezi magától. „Az emberi lényekkel szemben érzett vonzalmam kevésbé fontos, mint a levelek árnyéka és a vizek folyása...“ (I. 78.) A kérdés azonban szónoki kérdés. Wolf Solentnek az a véleménye, hogy ő nem embertelen, vagy ha embertelen, akkor az sem baj. Wolf Solent az az ember, aki átalakult saját magának és a külvilágnak lassított filmfelvevőgépévé. A könyvben tulajdonképpen nem is ő a főszereplő, hanem a benyomások, a természet. De milyen visszataszító ez az önmagáért való természet, amely nem az emberi szenvedélyekhez statisztál! Nem a természet a kulissza Wolf Solent életének színjátékához, hanem Solent a kulisszája a természetnek. Mi haszna, ha a könyv tele van új korrespondenciák és metaforák felfedezésével? „Gerda pillantása a fehér orgonaág hirtelen rezzenésére emlékeztetette, amely nehéz az esőtől és édességtől.“ Minden egyoldaluságnak megvannak a maga előnyei. Aki egész életét a falevelek görbüléseinek tanulmányozására szenteli, valószínűleg nagyon sokat ért majd tárgyához. De egy élet és a falevelek görbülése?

Wolf Solentnek, e lassított filmfelvevőgépnek filozófiája is van, amit ő maga mitológiának nevez. Ez a filozófikus mitológia voltaképpen babona. Solent felidéz magában „egy tudatalatti magnetikus erőt“, amellyel titokzatos módon befolyást gyakorolhat mások életére. Ezt a magnetikus erőt egyébként nagyon ritkán használja. A mitológiát „az a képzet kíséri, hogy a jó és rossz harcában vesz részt.“ Ez a tudat „ugyanolyan izgató volt, mint egy titkos bűn“ (19. o.) és „nem vezetett tevékenységhez.“ A vonatban összeszorítja öklét, majd kinyitja — ez a magnetikus erő felidézésének kísérőjelensége — és ezt morogja: „Egy lányt, akihez kedves lehetnék...“ Wolf Solent harmincéves, de még nem jutott túl a pubertás időszakán. A regénynek promiszkuítív, füledt erotikus atmoszférája van. A magnetikus erő, amelyről beszél, a saját erotikus feszültsége csupán, a szerelmi kalandok, amelyeken átesik, egy ügyetlen, félszeg kamasz bájját egyesítik egy pietista lélek medveszerúségével.

Valóban: a pietizmus az a skatulya, amelyben leginkább elfér Wolf Solent termete. Az érzéstultengés maximuma a racionalizmus maximumával: ez a pietizmusok lényege. A pietista „odaadja magát egy érzésnek“ (L. 127) és „megengedi képzeletének, hogy Gerda Torp kedvességéről álmodozzék.“ (110.) A pietista kéjesen megremeg egy pornográf képeskönyv olvasása közben és képtelen letenni. A pietista elsopánkodik azon: „Mi lenne a gyertya fényénél olvasó asszonyokból, mi lenne saját titkos életilluziójából, abban a világban, amelyben ivlámpák világítanak a cementezett uccákon.“ Technikájában tanult Joycetól, Lawrence hatása pedig polémizmusában nyilvánul meg. Vonatra ül és elátkozza a civilizációt. „A gépek kiölik a legértékesebbet az emberből.“ A III. kötetnek egy jellemző epizódjában Solent Christivel beszélget a kapuban, mikor repülőgépzugást hall a fejük fölött. Elváltozik az arca. „Az ördög vigye a gépeket“ — morogja keserűen. „Sohasem tér vissza a régi világ.“ (229.) Lawrence nem szereti a gépeket, mert fél az emberi élet elgépiesedésétől. De Powys gépirtózata más: valami vénasszonyos siránkozás, babonás félelem és nevetséges ördögösség van benne. Hiszen vannak pontok, amelyekben egy műveletlen rézbőrű is egyetért egy kulturált

barbaristával. De az ut, amelyen egy-véleményükhöz értek, különböző.

A regény végén Wolf Solent „ismeretlen okokból“, amelyek nyilván nem fértek el a könyvben, elveszti mithológiáját és egy bizonyos vegetatív animalizmushoz, növény-állatisághoz érkezik meg, miközben felesége másodizben megcsalja. Sajnálatos, hogy Powysnak nincs szatirikus vénája. Ha ezt a regényt nevetségesen írta volna meg, komoly mű lett volna belőle. De Powys komolyan írta meg regényét.

Fülöp Ernő

* I. C. P o w y s: Wolf Solent. Zsolnay kiadás, Leipzig. 3 kötet.

A NÉMET PARASZTSÁG REGÉNYE. Mi, akik gyermekcipőkben járva nem találkozhattunk az 1918-at követő borzalmakkal mégis egészen rendkívüli fájdalommal vettük ki részünket a leveretés fájdalmából. Mélyremarkolóbban irodalomban ezt az érzést alig hozhatta hozzánk valaki közelebb, mint Toller az *Egy ifjuság Németországban* című könyvében. A levert Münchenbe bevonuló kemény paraszt-csapatok parasztjaiban a könyörtelenség s az emberi komizság gigászi eszközei öltének testet. Ezek azok a parasztok, akik a XVI. században homályos vagyoni-közösségi jelszavak alatt keltek fel az oligarchia ellen, hogy három évszázad mulva birtoklási vágyuk kielégítésével a kapitalizmus kihuzza mérgefogaikat, de saját mérgei beoltásával saját magához is hasonlóvá tegye őket.

Micsoda méreg ez! Csak ki kell kaparnunk szemeinkből a narodnikiek, a romantikus parasztimádók és falurajongók látást megakasztó pókhálóját és a tiszta szem borzalmakat lát. Gonosz konokság, a tulajdonért folyó véres küzdelem lefelé és fölfelé. Hol itt a jóság, az idillek friss szaga s a derűt serkentő életkedv. Csak egy van: a birtoklási vágy hajszája a magántulajdonnal kialakult törvények labirintusában. A három holdas és a százholdas paraszt egy anyag: holdjának tíz és százszoros gyarapodására vágyik, s három meg száz holdjából egy hajszálat sem enged. S amikor a holdak és a marhák számának veszélyeztetéséről hall, puskát, botot ragad és München ellen vonul, ellenei lebunkózására. Nyomorult három holdját és a junkerek tizezer holdjaihoz képest nyomorult száz holdját vonult megvédeni München ellen a paraszt és kit védett meg? — Kruppot Thyssent, Hugenberget, a junkereket, Hindenburgot és végül — Hitlert.

Vajjon megváltozott a következő „béke-években“ a paraszt sorsa? Tényleg megvédte magát és földjét? Pozitív választ erre a kérdésre a német parasztság nem adhat. A fiuk is csak azt tapasztalták, amit előtük az apák: hogy munkájuk, vagyonuk csak azért áll talpaik alatt, hogy azokból a különböző törvények csövein s a rendeletek hajszálerein keresztül verejtéküket azok szivják el, akik a sorsukat intézik. A bál változatlanul áll tovább: a paragrafusok, a rendeletek, a törvények útvesztőiben a német állam és a német finánc-tőke ellen, mely egyre mélyebben meríti szivóit a német parasztságba. Ezt a kegyetlen harcot, a harcot, amely komizságra és gyalázatosságra *kényszeríti* a földtulajdonost, írja meg *Oskar Maria Graf*, bajor parasztivadék az amszterdami *Querido Verlag* kiadásában megjelent regényében. (*Der Harte Handel*.)

A regény hőse Joseph Amreiner, a gyujtó, gyilkosságig komizs, furfangos bajor paraszt, aki lebecsüli a törvényt, mely tulajdonát kérdésessé teszi szövevényeivel. A parasztnak nagy ellenfele a biztosító társaság, amely Amreinert öröklendő anyai vagyona felgyujtása miatt 3 évi börtönre juttatja. Amreiner meglegedetten veszi tudomásul a három évet, mert az új gazdaság, amit a már kifizetett kártérítésből épített fel,

mégis csak az övé. A börtön után következő harc azok ellen a paragrafusok ellen folyik, amelyeknek alapján a biztosító társaság az Amreiner által kifizetett összegből felépített épületet perli. Az Amreinernél gazdaságilag gyengébb — nálánál erkölcsileg semmivel sem jobb — hósei a regénynek, akik e harc érdekkörébe kerülnek elbuknak, kettétörnek. A szolga, aki gazdája régi épületét felgyújtotta, a szolgálatból kiröpül, feljelentése után a törvényszéken összetörik, majd a börtönben megőrül. Elbukik Liesl a szolgálóleány, aki Amreiner felesége akar lenni, hogy a harminc éve folyó szolgaságból a gazdasszonyságba emelkedjék. Arra jó csak, hogy Amreinernek gyermeket adjon, akire az öregasszony ráírja vagyonát. De ezt is csak azért, mert ezzel az átirással a biztosító társaság végkép csatát veszít. A véres kemény alku után — miközben egy sereg figura bukik el és éles világitásba kerül a falú papja, aki az egyház számára igyekszik megszerezni a per alá került vagyont — különös tiszteletet táplál mindenki a győztes iránt, mert szerző szerint ebben a világban csak az ér valamit, aki célhoz ér — legyenek bár az eszközök sötétek és az utak görbék...

Ezt a páratlan realizmussal és anyag ismerettel megírt regényt Graf (amint az előszóban elmondja) még akkor írta, amikor Brüning az adósság mentesítő törvénnyel igyekezett a német parasztságot még birtoktudatosabbá tenni, még társadalom ellenesebbé lázítani. A megvalósult hitlerizmus késleltette a könyv megjelenését, az események fejlődése azonban méginkább igazolta az írókat. Darré még tovább vitte Brüningék kezdeményezéseit. Hitler, hogy minél mélyebben fogjon talajt a parasztság közt földosztást s további adósság mentesítést ígért s ezzel még inkább növelte a paraszt földéhségét. A német paraszt ma mind nagyobb földbirtok koncok után törekszik, holott a német szükség egyre nő és a gazdasági válság mind mélyebb.

Graf utolsó mondataiban a törvénytelen Amreiner-gyermek előtt derüs jövő, bővülő gazdaság, zúgó traktorok és cséplőgépek sora áll. Ennek az Amreiner-gyermeknek már nem lesz szüksége görbe utakra, becsatelenségre, ő már makulátlan és „jó” lesz. Igen, a jóság és makulátlan-ság alapja a gazdasági jólét. De amíg ehhez a jóléthez hiányzanak a társadalmi és gazdasági feltételek, addig az Amreinernek komiszak, gyűlölködők, gonoszak, gyűjtőgatók és véreskezűek maradnak — a jólétet illuzóriusan biztosító tulajdonért.

Méliusz N. József

VICTOR MARGUERITTE ÚJ REGÉNYE (Babel) eseménye a francia irodalmi, sőt politikai életnek is. Ez a regény nem csak nagy, és jó könyv, hanem *tett*. Eddig is hozzá voltunk szokva, hogy Margueritte mondanivalója túlnő a hálósobák titkain, a mondain élet kalandjain. Nemes pacifizmusa és meleg humanizmusa, ha nem is volt ép racionálisan következetes, mindenesetre bátor volt és többet jelentett, mint *Dekobra* szellemessége, *Maurois* meséje, sőt mint *Mauriac* vallásos miszticizmusa. Ezzel a regényével azonban ezen is túljutott Margueritte. Bebizonyította, hogy egy öreg író is lehet fiatal és megértheti a kor követelményeit. Mintahogy Anatole France szelleme agkorában ragyogott a legtisztábban és Romain Rolland vagy André Gide is jóval túl életük derekán váltak harcos, fiatal írókká.

A regény buja cselekmény-szövevényét ez a szál fonja át: Thérèse Soubise, az egyszerű szülőktől származó újságíró fényes tehetségével bejut a párisi nagysajtó berkeibe. Bankárok, miniszterek, kurtizánok között mozog. Egyenes, őszinte természete csakhamar ellenkezésbe jut e hazug társadalommal. S amikor Genfbe kerül, mint tudósító, a leszerelési

konferencia komédiája végleg kiábrándítja minden békés, ideális álmodozásából. Erősen kritikus cikkeit lapja megnyirbálja, de Thérèse nem enged. Otthagyja a karriert, baloldali lapokba ír ingyen. Marokkóba kerül, ahol alkalma nyílik megismerni a gyarmati érdekeltségek vad torzsalkodásait és a bennszülöttek embertelen kihasználását. Hazakerülésekor a kipattanó Stavisky-botrány lázába kerül. Sok ismerőse is akad a kompromittáltak között. Erre végleg szakít a régi világgal és teljesen az emberiség felszabadításának szolgálatába áll. Mindez azonban csak vékony váza annak az eseményrengetegnek, amelynek élményein a modern francia társadalom leghaladottabb rétege átment. Sőt, nem nehéz észrevenni, hogy a Thérèse által megtett út rokon azzal, amelyet a szerző tett meg a polgári pacifizmustól az igazán haladó írók nemzetközi szervezetébe (A. E. A. R.) való belépéséig.

Meg kell még említeni, hogy amikor Margueritte ideológiai szempontból óriási fejlődést tett meg, művészete nem halványodott semmit sem. Alakjai sikerült, életteljes figurák. Thérèse rokonszenves, hajlékony, intelligens. Barátnője, a kínai Kui, az új forradalmi Kinát képviseli. Dérobe, a fiatal tudós és Serdac, a hős pilóta tragikus sorsukkal az anarchizmus csődjét példázzák. Bigoche a társadalom alvilágának megtestesítője, de semmivel sem nagyobb szélhámos, mint a regény bankárszereplői. A jellemzés mellett a plasztikus, bonyolultan szép francia stílus is kiváló.

A Babel-ben társadalmi rendszerünk hanyatását rajzolta meg az író; ezekután foytatásképpen az új világ születését akarja megírni. De nem úgy, mint Wells, hogy elzárkózva szövegveti utópikus álmait, hanem — mint egy nyilatkozatában kijelentette — Oroszországba utazik. Az összeomlott Babel után türelmetlenül várjuk, mint írja meg az égnek meredő kohók és kémények új világának új emberét.

Bajomi Endre

* Victor Margueritte: Babel (Ed. Flammarion, Paris.)

A SZENT CSALAD. A *Pelikán* c. angol darab* minket azért érdekel, mert tanulságos szociális, sőt szociológiai háttere van. A pelikánmadár az önfeláldozó anyai szeretet jelképe s ilyen önfeláldozó anyja a darab hősnője, ki a dolgozó nő osztályharcát vívja nem a gazdasági vagy politikai, hanem a családi fronton, a jövő nemzedék érdekében. A család intézménye, mint tudjuk, erős vára a fennálló világnak. S ebbe a várba, (előkelő angol katonacsalád!) szerelmi házasság révén jut be a hősnő a háború alatt s szembekerül az após és anyós osztálygyűlöletével, míg a férjet még távoltartja a háború. Az első felvonásban finoman letompítva, de javában tombol a harc. Olyan előkelő környezetben vagyunk, amilyen a világon egyedül csak Londonban képzelhető el. Szinte árad a színpadról az előkelőség, mert a kis lelkek, mint itt is, a göggel párosítják vagy tévesztik össze. Már a válóper után vagyunk, melyben a nő hibájából mondta ki a válást a bíróság, de tárgyi bizonyíték nélkül, csupán a nő fél-beismerő vallomása alapján. És ezzel a tartásdíjról is lemond. Nála maradt kulcsával bejelentetlenül mégis bejön egy utolsó mérkőzésre, hogy gyermekét felajánlja a férjnek, az apjának, kivel mintha itt beszélne egy év óta először.

„Megszöktem, mert megfulladtam volna itt. Boldogtalan voltam, nem akartam, hogy gyermekem is boldogtalan legyen. Mikor megtudtam, hogy anya leszek, menekültem, mert ha itt maradok, a gyermekemet is megmérgezi a szívtelesség és a gyűlölködés.“

Ez a darab vezérmotívuma, melyben a legmodernebb orvosi tudományos felfogás jut kifejezésre: a leendő anya súlyos felelőssége a méhében fejlődő magzattal szemben; ennek egész életsorsa dőlhet el még születése előtt az anyát érő lelkiállapotok hatása alatt. Hogy a család és házasság intézménye körül bajok vannak, ezt már nem kell felfedezni: eléggé demonstrálja mindennap az élet és az irodalom. De eddig főleg a házasság szempontjából néztük a problémát. Így is jogosult a panasz. Ha már egykor társadalmunk felszabadította a munkát a céhbeli megkötöttség s utána a többi életszükséglet: táplálkozás, lakás, ruházkodás, időtöltés kielégítését is a középkori merev formák nyüge alól, hiábavaló erőlködés, hogy épp a szexuális élet legális intézményeit tartsa meg feudális merev formáikban. Nem az ember van az intézményekért, hanem megfordítva. Itt azonban a házasságról kevés szó esik. Az anyai hivatás és a gyermek, a jövő nemzedék érdeke van előtérbe állítva. Egy anyát látunk, ki lemond az egyiptomi húsos fazékról, melyet a gazdag előkelő családban talált. Sőt ráadásul női jó hírét is önként feláldozza, csak hogy szabaduljon a szolgaság házából. Mert ebben a rendben a család a férfiuralom és női szolgaság intézménye. Kimegy inkább a kereső munkás sivatagéletébe, mert minden fénynél és kényelemnél drágább neki a szabadság, a maga lelki egyensúlya, és mélyen átértzett anyai hivatása. A néző már előre érzi, hogy a külső látszat ellenére a harcban ő maradt felül. Rokonszenyünk az övé, nem az előkelő ellenfelé s feszült érdeklődéssel várjuk végső diadalát.

Gyermekét, („egyetlen kincsét“ most már), azért ajánlja mégis fel a férjnek, mert ha már a legjobb auspiciumok között világra hozta, nevelésére hátha előnyösebbek lennének a család gazdag segédforrásai és „mert én tudom, hogy a tiéd“. Persze a válóperi vallomása után nem hisznek neki: a két öreg göggel, a férj sajnálkozással utasítja vissza. Ezzel még a törvénytelen gyermek bélyege is rá lesz sütve a gyermekre. Forrása további bonyodalmaknak.

A II. felvonás 17 év múlva a dolgozó nő környezetébe vezet. Volt-családja szeme előtt a hősnő eltűnt. Franciaországba költözik s kereső munkájával iparkodik embert nevelni a fiából; kinek azt mesélte, hogy apja meghalt, mikor ő még kicsi volt. Angliában töltött pár nyári vakáció után azonban a fiú katona szeretne lenni és angol katonaiskolába jutni. Oda azonban nem kerülhet be rendezetlen származású fiú, ki az írásai szerint törvénytelen, amiről a fiúnak magának sejtelve sincs. Itt jön az új bonyodalom.

Közben ugyanis az apa tábornok lett, újra nősült, „illedelemből“ rangjához méltóan, de el is vált újra, anélkül, hogy utódot kapott volna. A gyűlölködő anyós meghalt; az após pedig félév óta szélütött lábbadozó beteg, olyan különös defektussal, hogy a közelmúlt minden emléke kiesett az agyából, ezért jelen tájékozódása is hibás; annál élénkebben emlékszik fiatal korára, mikor Indiában szolgált s az ő fia volt iskolás. Egészen a régi multjában él. Ilyen esetek csakugyan előfordulnak az orvosi annálekben s a szerzők ügyesen használják fel e ritka orvosi észleletet. A család barátja és ügyvédje ugyanis óvatos közvetítésre vállalkozik a kényes helyzetben, mert már megérti és respektálja a hősnő büszkeségét és szeretne mindkét félen segíteni, de vigyázva, hogy el ne rontsa a dolgot. A tábornok kieszközölheti a fiú felvételét a szépséghibával is; tehát az ügyvéd nevek említése nélkül protegálja nála a fiút, kit a tábornok természetesen látni óhajtott előbb, hogy meggyőződjék, érdemes-e a pártolásra. Az ügyvédnek viszont egyéb kívánsága se volt.

S itt következik egy újabb sikerült jelenet. Beszélve fiával, a tábor-

nok nem ismer rá, csak az öreg komornyik szája marad tátva, úgy bámul a bevezetett jövevényre, még a szobából kimenni is elfelejt. Majd tolószéken behozzák a nagyapát, aki azonnal felismeri, azaz saját iskolásfiának nézi a fiut. Hisz ez természetesen nem a mai tábornokhoz hasonlít még, hanem a hasonlóság azokat lepi meg, kik az apát is kiskora óta ismerték. Csak így döbben rá lassan az apa is, a valóság sejtésére. Igen hatásos szövése ez a bonyodalomnak. Az ügyvéd most mindent elmond a barátjának, amit megtudott az anyáról s másnap már mind utaznak Párisba, beszélni az anyával.

„Remek kölyök..“ — ismeri be az apa, ki már kezdett belenyugodni, hogy utód nélkül marad s eladja a birtokot, mert vele kihal ősi családja. Az uralkodó osztály férfiának ez is súlyos gondja, mert egyhangúnak találná az életét, ha nem fűszerezné ilyen műgondokkal, melyek a dolgozó álmát nem zavarják. „Remek kölyök.. Nagyszerűen nevelted.. Ha meggondolom, mit mulasztottam.. annyi év alatt! A gyermekkorát, ahogy nőtt..“ Itt van kimondva az anya teljes diadala, mely még egy hatásos zárójelenetben nyer megpecsételést. Ilyen remek fiut éppen gazdagsága és előkelősége miatt nem tudott volna nevelni a család. Aminthogy sohase is tudott. A gazdagsággal együttjár a hizelgő környezet, mely óhatatlanul elront kicsit, nagyot. Utját állja a hizelgés annak, hogy a gazdag olyannak lássa az életet és benne önmagát, gyermekét, amilyen valóban. Ha egy szót se szól is, már az a tiszteletteljes magatartás, mely a gazdaságinak kijár, hamis képet szuggerál a gazdagnak a valóságról és e szuggesztiónak még az erős férfi is jó médium, hát még a gyöngé nő és gyermek! Ezenkívül a gazdagság puhító kényelmei, a sok semmittevés stb. rontó hatással vannak kicsire, nagyra. A család intézménye különben sem a gyermekért van első sorban. Az uralkodó osztály intézménye az és volt is ebben a rendben mindig, a magántulajdon átörökítésére s ezzel az osztályuralom fenntartására. (A magvaszakadás is ezért olyan súlyos gond.) A dolgozókra csak ráoktrojálta ezt az intézményt is az uralkodó osztály, hogy — legyen minden gyermeknek apja, kire a gondját ráhárítani lehessen. „A család nem az az édes otthon, puha, meleg fészek a fiókák számára, amilyennek a polgárság költői festeni szeretik.“ (*Engels.*) Sokkal inkább gazdasági jellegű, mint fajfenntartó intézmény. A magántulajdonban levő bőséges anyagi javak pedig a gyermeknek csak anyagi léte biztosítására jók. A gyermekhalandóság csökkenését a gazdagabb rétegekben a statisztika igazolja. Az utódok jobb minőségének azonban inkább akadályai. Jobb nemzedék produkálására általában nem való a család mai intézménye, mert gazdasági tekintetek zavarják már a párválasztást miért is ritkán kerülnek össze az eugenika szempontjából legmegfelelőbb párok. De gazdasági kapcsok tartják össze a családot, még mikor a szülők nem összeillők, sőt egymást gyűlölő ellenfelekké lettek is. Gazdasági tekintetek irányítják a család életét s a gyermekek nevelését is.

Tisztán fajfenntartó intézmény volt a család az osztálytársadalom előtt, amikor a nemzetség közösségében olvadt egybe több házaspár, a gyermek gondja pedig nem a szülőké, hanem a nemzetségé volt, mint a föld, nyáj és értékesebb tulajdon; a magán örökösödés pedig ismeretlen volt. S megint fajfenntartó intézmény lesz a család, ha gazdasági elemeitől megtisztul és egyedüli funkciója lesz a fajfenntartás; a gyermek gondját és nevelése terheit pedig a kollektív közösség vállalja magára. Tudva, vagy nem tudva, ennek a fejlődésnek egyengeti az útját ez a színdarab is, mely olyan mint valami laboratóriumi kísérlet biológiai problémák megoldására. Eredménye lesújtó kritika a mai család intézményére.

Arra tanít, hogy nem az intézmény szent, hanem az anyai hivatás és a jövő nemzedék érdeke.

Doktor Sándor

* A Pelikán. Irták Tennyson Iesse és H. M. Harwood. Játsszák a budapesti Nemzeti Színházban.

AZ „EMBER ÉS TAJ” (Erdélyi Szépmíves Céh, 1934.) újabb nemzedékbeli erdélyi költő második verskötetének a címe. Az ember: *I. Szemlér Ferenc*, a táj: a Barcaság s az ember és táj közt: vidéki mélabú, álom, szerelem, kor-panasz és sí-partik; a tájról kilátás a Cenkre s távolabb Európára, emberekre, életre és halálra... A költő ott áll a szemhatár közepén s a háborúba omló Európa látomásairól beszél s a világról, mely „bilincset rázza és hörög”, a „vérivó idő“-ről panaszkodik elszoruló szívvel, fulladozva, őszintén és artistikusan, s mégis érzed: az egész oly' távoli és átszűrt, annyira irodalmon keresztül párolt, csupa jelképpel és látomással szőtt valóság, hogy maga a valóság és tényleges összefüggései elhomályosulnak és kérdésessé válnak. Irodalmilag minden a helyén van, csak éppen nem elemi erejű és félreérthetetlen az egész: érezheted, hogy a költő nem átéli, hanem csak szemléli a dolgokat, nem élményét írja ki, hanem elgondolásait. Európa- és nyomor-verseiből ez az átéltség hiányzik. Kor-általánosságok ezek, tagadhatatlan szociális érzülettel, ám történelmi időnk olyan értelmezéseivel, amelyek se világszemléleti tisztaságot se világító állásfoglalást nem jelentenek. Átéltség frissességével azok a versei hatnak, melyek életének személyes élményekkel kitöltött körében mozognak. S e versekből egy öntudatos és fegyelmezett költő beszél, beidegzett művészi kultúrával és magas törekvésekkel. Nem vidékies és nem „transzilván”, holott világa a Barcaság, a havasok, a Cenk s a „Brassói délután“-ok álmatag csöndje, de minden táji regényesség, minden regionális fitogtatás nélkül, sallangtalan, tiszta vizóan. Ezekben önmagát adja. Nem garabonciás és nem zsellérfi, s ezeket nem is játssza. Nem szociális küzdő, de nem is antiszociális. Költő-polgár, sok együttérzéssel, pacifizmussal és jóindulattal. Puritán. Formája bravurok és bravuroskodások nélküli; biztos párosrímei széles ütemű, lendületes sorokat zárnak le, melyeket valami halk klasszikus fegyelem mér ki. Ebben a formában, helyesebben ennek a formának a szellemében van valami babitsi. Nem egyszerű Babits-hatásról van itt szó, inkább affinitásról. Szemlér lírája erősen intellektuális, sőt spekulatív hajlamú (1. *Folyton újul, Havasi április, Cassandra*), néha a hevületében is gondolkodik, néha a forrósága is kimért. Tépelődéseit, kérdéseit nem annyira élménye, mint inkább költői spekulációja sugallja. S míg az élmény mindig frissé teszi a verset, a spekuláció néha eltanult, régies; az okoskodás a valóság mellé talál. A költő megingott helyzetéért pl. a sportot okolja, melyben a kor „anyagiassága” tör a „szellem embere” ellen: „Tenniszezők és labdarúgók! — zavaros korunk hősei! ... a költő — elhallgat már. Az izom és a vas — tapadó léptei között — ki figyel már fel szavára? ...” (... *silent musae.*)

A kor-jelenségek megragadják ugyan figyelmét, de tudatában elferdülnek, elvesztik konkrét értelmüket. Valami rozsdásan csikorgó társadalmi-metafizika őrlí őket változtathatatlanokká: „... a világ — bilincset rázza és hörög, — ha hallgatod e szörnyű zajt, — megérted: szörnyű, mert örök.” (*Cassandra.*)

Ilyen felfogás mellett érthető, hogy társadalmi magatartása igen tétova. Ő, költő énekelj! c. versében küzdelemre szólítja a köl-

tőt, ám a szép invokáció beváltatlan marad. *Rongyosok* c. versének felvett hangja is elárulja, hogy a költő olyasmiről beszél, ami nem a saját ügye. Az ilyen versei általában nem sikerülnek. *Karének* c. versében a metafizikába oldott nyomor-szenvelgésen kívül még erőszakolt sorok is vannak, mint pl. „...most várnak az esteli uccák, — testünknek pénz lesi puccát“, stb. Meglepően ellaposodik ott, ahol, nyilván az idő szociális igényeinek tesz „engedményeket“.

Legmélyebb Én-élményeiből feltörő hangja (*Utolsó szavak, Téli táj*) megindítóan tiszta, sejtelmes és mégis kemény. A szorongása, melyben valami közlő világösszeomlás előérzete, látomásai remegnek — őszinte és megragadó. (*Apokalipszis, Kőd, stb.*) De ezen túl nincs attitűdje. S még ennek a szorongásnak az értelme is fölöttébb homályos nála. Európa-versei csak a hanyatlás tragikumát lehellik s valami önkínzó hangulatban a tragikum szépségét: „Holnap a szörnyűségek holnapja lesz, a dal — elhallgat, hull a vén s hull a fiatal, — dal! utoljára sikolts! szó! mégegyszer kiabálj, — fáj minden, ami elhagy, szép minden, ami fáj.“

Egyik legszebb verse (*Még egyszer, Európa!*) végződik e szavakkal. Megvalljuk, ez a strucc-esztétika nem ígéz meg, önkínzó sajtásai nem szaggatnak. A holnap szörnyűségeit épp az az Európa idézi föl, amelyet a költő oly' forrón sirat el, mert nincs bátorsága és távlata hozzá, hogy a „szörnyűségek holnapján“ túl meglássa az új embert és az új tájat.

Korvin Sándor

LAPOK, FOLYÓIRATOK

FASISZTA SZOCIÁLPOLITIKA

A Duce az utóbbi években állandóan szociálpolitikai reformokat ígért. Ugy látszik ezekre az ígéretekre ma már szüksége van ahhoz, hogy az állandó fizetésredukciókkal és az egyre növekvő munkanélküliséggel küzdő tömegeket lecsendesítse. Ez az értelme a „néphez való közeledés“ és a „szociális igazságosság“ jelszavainak. A valóságban azonban mi történik az elkeseredett olasz dolgozók érdekében? A „forradalmi újítás“-ként beharangozott korporációs szervek megalakítása nem más, mint a nagytőkéseknek hivatalos hatalommal való felruházása. Bár a korporációkban egyforma arányban kellene képviselve lenni a munkaadóknak és a munkásoknak, a „társadalmi béke“ delegátusai között keresve is alig találunk egy-két autentikus munkást. Látszik ez a korporációk első határozataiból is. Első dolguk volt a 40 órás munkahetet behozni, melyet hiába igyekeztek szociálpolitikai eredményként beállítani, mindenki azonnal megértette az intézkedés igazi indítókát: a munkabérek újabb, ezuttal szociális álarcba bújtatott leszállítását. A Bedaux-rendszer széleskörű alkalmazása és a nők majdnem teljes kizárása a produktív munkából újabb bizonyosságai a korporációk „szociális“ tevékenységének. De, hogy fogalmat alkothassunk arról, hogy ezek az „újítások“ milyen kevés hitelre találnak még a hithű fasiszták köreiből is, elég ha a fasiszta sajtó kommentálásait figyeljük. A Nápolyban megjelenő intranzigens fasiszta lap az IL MONDO LATINO a „szociális igazságosság“-gal kapcsolatban így ír: „Gyakran hall az ember X vagy Y úr magas fizetéséről beszélni. S X úr és Y úr majdnem mindig nyugállományban lévő öregurak, vagy magasrangú állami hivatalnokok, akik gyakran öt-hat helyről húznak egyidőben fizetést. Néha csak egy helyről, de akkor is ennek a fizetésnek a következő karakterisztikumai vannak: 1. mindig 10.000 Lirán felül van; 2. a fizetéshez majdnem

mindig magas nyereségrészesedés is járul; 3. fordítottan arányos a felelősséggel, mert ezt mindig az éhbérért dolgozó alárendeltekre lehet hárítani." Ugyanez a fasiszta lap ír arról az embertelenségről is, mellyel a magasrangú hivatalnokok az alantasabb személyzettel bánnak. „Ezek az urak — írja a lap — valóságos rabszolgatartóknak képzelik magukat, akik szabadon üthetik az éhezők testét és a legkisebb szolgálati vétség miatt borsos pénzbüntetésekkel sújthatják a mai amugy is alacsony fizetésű alkalmazottakat. Ezek azok az urak, akik finom cigarettát szívnak, banánt esznek és a bártáncosnők kebléit méregetik a tabarinak champagner-gőzében és köpnek a fasizmus szociális törekvéseire, a korporációkra és hasonlókra. . .” Ez persze csak a fanatikusok és a naivak hangja, akik még hisznek, vagy mimelik, hogy hisznek. A józanabbak dicséretbe bújtatva akaratlanul is felfedik a valóságot. „A fasizmus — olvassuk az ECHI E COMMENTI egyik legutóbbi számában — rendezni kívánja a szociális kérdést, anélkül, hogy a dolgok mai rendjét meg akarná zavarni, javítva itt is, ott is a foltoznivalókat.” A CANTIERE még is támadja az „Echi e Commenti” cikkiróját fenti kijelentéséért szemére lobbantva „konzervatív vagságát” és minden szociális újítástól való irtózását. „Ezek az urak — írja — mindjárt vöröset látnak, ha a szociális igazságosságot emlegetik előttük. Szomorú dolog, hogy még sokan vannak olyanok, akik Mussolini nevében úgy értelmezik a fasiszta forradalmat, mintha az a régi világ konzerválását célozná.” Végül pedig, hogy a fasiszták által az utóbbi időkben oly sűrűn hangoztatott „forradalmiságot” a maga fasiszta értelmezésében is le tudjuk mérni elismételjük Mussolini egy 1919-ben tartott beszédének az IL SECOLO FASCISTA legutóbbi számában idézett szavait: „Mindazokkal szemben, akik a nyomort egy osztály-forradalom érdekében akarják kihasználni, mi fasiszták a gazdasági krízistől az olasz nemzeti érzésnek a paroxizmusig való kielezését és a mi nemzeti forradalmunk kirobbanását várjuk.” (a. a.)

ZENEHÁBORU

Beethoven, vagy Goebbels?

„Ha valaha valamiben nagy volt a német nép, akkor az a zene volt. A zene négy óriási, négy utólréhetetlen magányosa: Bach, Mozart, Beethoven, Wagner — német volt. Még a legbanálisabb értelemben is pótolhatatlan német tőkét reprezentál a zene. . . Az egyik német állam, Ausztria, ma lehet mondani már csak ebből él. Már rég elfeledték volna, eltörülték volna, ha az aura musica nem lebegné körül a nevét. . . És most jön egy Goebbels és zenediktátor akar lenni. Milyen lehet ez az általa dirigált művészet? Embrió fenn és nyomorék lenni. Micsoda ironia: egy minden ízében bizonytalan rezsim megmeri azt csinálni, amit nálánál erősebbek sohse mertek volna: egy nép szentségébe belepizkolni. De itt pórul járhatnak, mert a zene az tényleg valami egészen német. Erről a ripők diktátorok nem tudnak, pedig itt — bármily megfoghatatlan — talán egy még erősebb hatalommal kezdtek ki, mint a vallással.” (DAS NEUE TAGEBUCH.)

Intellektuel-hősiesség „Micsoda állapotok lehetnek Németországban, ha a leggyávább teremtmény, akit Isten haragjában alkotott, a „szellemember” a legtermészetesebb lépésre határozza el magát. *Furtwänglerben* azonban nem szabad hőst látni. Aki a német infámiát két éven át aktivan alátámasztotta, nem lehet hős. Hogy Ossietzkyt, Mühsamot és más ezreket kínoztak, hogy a könyveket elégették, hogy a tör és revolver ülte diadalát, hogy az államtanácsban mellette ott ülhetett egy Julius Streicher — mindez nem izgatta F. urat. Amikor azonban egy szakkérdésben a maga zenekritikai ítéletét nem tudta érvényesíteni, akkor egyszerre lázadó lett.” (EUROPÄISCHE HEFTE.)

A közészerűség diadala „Ami most Németországban a zene terén történik, az alapjában véve természetes egy olyan országban, mely totalitás igényeit a művészetre is kiterjeszti. Ha Goebels egykor azt felelhette Furtwänglernek, hogy a művészet mértéke nem a tudás, de a világnézet, ha ezt az alapgondolatot a mostani kommentárok is ismétlik, akkor legfeljebb azon lehet csodálkozni, hogy a mostani háboruskodás nem tört ki hamarább. És miután a nemzetiszocialista eszme eddig semmi maradandót nem mutatott fel művészeti téren, az ehhez az állásponthoz való ragaszkodás csak a közészerűség győzelmével végződhet.“ (NEUE WELTBÜHNE.)

Falazás macskazenével „Nem véletlen, hogy a nemzetiszocializmus szentély-őrzői ép most indítanak tisztító háborút minden téren soraikban. Ez egyik része annak a „radikális“ manővernek, mellyel Schacht gazdasági diktatúrájának nagykapitalista kurzusát kell elleplezni. Mialatt Brückernt és a „kamatrabszolgáság letörésének“ atyját Gottfried Federt menesztik, Goebels a kulturfronton enged meg magának olcsó radikalizmust az „eszme tisztasága“ érdekében. A zenebotrány nem más, mint politikai macskazene, melynek célja az új „hideg jun. 30“-ról a figyelmet elterelni.“ (GEGENANGRIFF.) (F.)

H E L Y R E I G A Z I T Á S

Nemes Lajos, lapunk főmunkatársa, aki a legutóbbi időkig, hosszú éveken keresztül élt Olaszországban, a *Korunk* multévi decemberi számában megjelent *Itália* című riporttal kapcsolatban a cikkíró pár — a mi tárgyilagosságra való törekvésünk szempontjából súlyos — elírására figyelmeztet. Nemes Lajos főmunkatársunk az alábbiakban igazítja helyre az itáliai riport szerzőjének adalékait:

„Olaszországban a munkanélküli segély három hónapig tart, de ebben a három hónapban nem természetbeni a segély, ahogy azt az olaszországi utazó írja, hanem első három hónapban napi 3 lira és 75 cent; a három hónap letelte után kezdődik a természetbeni segélyezés. A pénzbeni segélyezés értékének megvilágítására szögezzük le, hogy a legsilányabb kenyér kilója 1.80, egy kiló hús 8—10, borjúhús 15, egy kiló cukor 6.50 lira. Tíz darab legsilányabb cigaretta ára nem 1.50, hanem csak 1 lira. Hasonlóképp, a kenyér sem olyan drága, ahogy a cikkíró feltünteti, mert csak a luxuskenyér kerül 2 lira 50-be. Almaborra az olaszoknak nincs szüksége, mert a szőlőbor literje, a vinkó is nagyon olcsó. Minek egyen tehát az olasz szegény almaborba aprított kenyeret, amikor a *pasta asciutta* (a makaróni) olcsóbb és táplálóbb s ezen kívül melegen is ehető. Az olaszok többsége ezzel táplálkozik a városokban, falvakban pedig polentán él. Aki almaborról ír és belé aprított kenyérről, az nem ismeri Itáliát. Nem felel meg a valóságnak az, hogy a milánói Gallériában láthatók a fasiszta uccai harcok nyomai. A fasiszmus sokkal jobban óvakodik az ilyesmitől. Nem felel meg a valóságnak, hogy a Dómba belépti díjat kell fizetni; fizetni csak a torony és a tető közelebbi megtekintéséért kell. A Vatikánt is meg lehet tekinteni, de beléptidíj fizetése nélkül. Kétségtelenül vannak helységek, ahol fizetni kell, de maga a Vatikánváros bárki számára ingyen megtekinthető. Ugyanez vonatkozik a Szent Péter templomra is. Téves a cikkíró ama beállítása is, hogy 20 lira napi keresetéből 17 lira adót kell az olasz munkásnak fizetnie. Ellenben igaz az, hogy az olasz munkás csak a legjobb esetben keres naponta 20 lirát, és dolgozza végig a hetet. Viszont a tényleges helyzetre nem a legjobb eset a jellemző. A prostitúcióra vonatkozó utalás is hamis.“